

Економічні науки

НАУКОВІ ПРАЦІ МАУП

МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ

ISSN 2523-4536

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

**SCIENTIFIC WORKS
OF INTERREGIONAL ACADEMY
OF PERSONNEL MANAGEMENT
ECONOMIC SCIENCES**

Випуск 1 (68), 2023

Видавничий дім
«Гельветика»
2023

Редакційна колегія

Датій О. І., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом – **Головний редактор**

Бутенко Н. В., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка – **заступник Головного редактора**

Андрющенко К. А., д-р екон. наук, проф., Державний університет інфраструктури та технологій

Антоненко І. Я., д-р екон. наук, проф., Національний університет харчових технологій

Бердар М. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Бойченко Е. Б., д-р екон. наук, проф., Таврійський національний університет імені В. І. Вернадського

Бондаренко В. М., д-р екон. наук, проф., Вінницький торговельно-економічний інститут Київського національного торговельно-економічного університету

Борецька Н. П., д-р екон. наук, проф., Київський національний університет технологій та дизайну

Вербівська Л. В., канд. екон. наук, доц., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Габчак Н. Ф., канд. геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Галаченко О. О., д-р екон. наук, проф., Вінницький інститут Міжрегіональної Академії управління персоналом

Ганжуренко І. В., д-р екон. наук, проф., Міжрегіональна Академія управління персоналом

Горбач Л. М., канд. екон. наук, доц., Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського Міжрегіональної Академії управління персоналом

Грановська В. Г., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Дугар Т. Є., канд. екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Дячков Д. В., д-р екон. наук, доц., Полтавський державний аграрний університет

Жиленко К. М., д-р екон. наук, доц., Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Заяць О. І., д-р екон. наук, доц., Ужгородський національний університет

Зибарева О. В., д-р екон. наук, проф., Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича

Карпенко А. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет «Запорізька політехніка»

Крутько М. А., канд. екон. наук, доц., Харківський національний технічний університет сільського господарства імені Петра Василенка

Курмасв П. Ю., д-р екон. наук, проф., Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Машіка Г. В., д-р геогр. наук, доц., Ужгородський національний університет

Могилевська О. Ю., д-р екон. наук, доц., Київський міжнародний університет

Моторин Р. М., д-р екон. наук, проф., Київський національний торговельно-економічний університет

Негода Ю. В., д-р екон. наук, доц., Національний університет біоресурсів і природокористування України

Нестерчук І. К., канд. геогр. наук, доц., Поліський національний університет

Підвальна О. Г., канд. екон. наук, доц., Вінницький національний аграрний університет

Плаксієнко В. Я., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Пристемський О. С., д-р екон. наук, доц., Херсонський державний аграрно-економічний університет

Самойлик Ю. В., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Сьомич М. І., д-р екон. наук, проф., Полтавський державний аграрний університет

Удовенко І. О., канд. екон. наук, доц., Уманський національний університет садівництва

Утенкова К. О., д-р екон. наук, доц., Харківський національний аграрний університет імені В. В. Докучаєва

Фірсова С. Г., канд. екон. наук, доц., Київський національний університет імені Тараса Шевченка

Цимбал Л. І., д-р екон. наук, проф., Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана

Шоробура І. М., д-р пед. наук, проф., Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Ящишина І. В., д-р екон. наук, проф., Кам'янець-Подільський національний університет імені І. Огієнка

Małgorzata Okręglika, dr. hab., prof. PCz, Czestochowa University of Technology (Poland)

Wioletta Wereda, PhD, Military University of Technology (Poland)

«Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Економічні науки» включено до переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б») на підставі Наказу МОН України від 29 червня 2020 року № 735 (додаток 4)

Спеціальності: 051 – Економіка; 071 – Облік і оподаткування; 072 – Фінанси, банківська справа та страхування; 073 – Менеджмент; 075 – Маркетинг; 076 – Підприємництво, торгівля та біржова діяльність; 241 – Готельно-ресторанна справа; 242 – Туризм; 292 – Міжнародні економічні відносини.

Затверджено Вченою радою
Міжрегіональної Академії управління персоналом 25.01.2023 (протокол № 1)

Свідцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія KB № 24776-14716P,
видане Міністерством юстиції України 21.04.2021 р.

DOI: 10.32689/2523-4536

Наукові праці МАУП. Економічні науки. 2023. Вип. 1 (68). Київ : Міжрегіональна Академія управління персоналом, 2023. 50 с.

Публікуються статті науковців, які досліджують актуальні проблеми розвитку економіки. Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, кого цікавить розвиток економічної науки в Україні.

ЗМІСТ

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

Беспалий Є. А.

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ
ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ АЗІЇ..... 5

Поручинська І. В., Поручинський В. І., Слашук А. М.

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УРБОТУРИЗМУ В СВІТІ.....10

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

Перекуда Ю. А.

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ
ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ.....16

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

Кадебська Е. В., Фаловська І. Д., Півнюк М. М.

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ
ТА НАПРЯМИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ..... 23

Каліна І. І., Палій С. А., Шуляр Н. М.

УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ
У СИСТЕМІ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ.....28

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

Кадебська Е. В., Волошина С. М., Гроза М. В.

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ
СИСТЕМОЮ МЕНЕДЖМЕНТУ.....35

Пилипченко О. О.

ФАКТОРИ МІГРАЦІЇ: ЗМІСТ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ42

Стоянова-Коваль С.С., Слущкий Є.В., Гоголь М.М.

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА
У ІНВЕСТИВАННІ ПРОЕКТІВ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ 50

Lukash Svitlana, Sokhan Inna, Danko Yuriy

ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CHINA CASE..... 56

Tkachenko Viktoriia, Stoyanets Natalia

RESPONSIBLE INNOVATION AS AN IMPORTANT FORMATION FACTOR
OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE ENTERPRISE.....62

Яценко В.В.

МОДЕЛЮВАННЯ НАПРЯМКІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ
В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ..... 68

Klius Yuliia, Nizhnikov Ilya

DEVELOPMENT OF THE DEFINITION OF "SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS"
AND ITS TRANSFORMATION.....74

CONTENTS

WORLD ECONOMY AND INTERNATIONAL ECONOMIC RELATIONS

Bespalyy Yevgen

FEATURES OF THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT
OF THE INNOVATIVE ECONOMY IN SOME COUNTRIES OF ASIA.....5

Poruchynska Iryna, Poruchynsky Volodymyr, Slachchuk Andrii

MODERN FEATURES OF THE DEVELOPMENT
OF URBOTOURISM IN THE STATE.....10

ECONOMY AND OPERATION OF NATIONAL ECONOMY

Perehuda Yuliia

INCREASING THE COMPETITIVENESS
OF LIVESTOCK PRODUCTS IN THE DIGITAL ECONOMY.....16

ECONOMY AND ENTERPRISE MANAGEMENT

Kadebska Eleonora, Falovska Iryna, Pivniuk Maiia

FINANCIAL MECHANISM OF ENTERPRISE MANAGEMENT
AND THE DIRECTIONS OF ITS IMPROVEMENT.....23

Kalina Iryna, Palii Svitlana, Shulyar Natalia

MANAGEMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES
IN THE CUSTOMS AND TARIFF REGULATION SYSTEM.....28

DEMOGRAPHY, LABOR ECONOMY, SOCIAL ECONOMY AND POLITICS

Kadebska Eleonora, Voloshyna Svitlana, Groza Mariya

FACTORS OF EFFECTIVE MANAGEMENT
OF THE MANAGEMENT SYSTEM.....35

Pylypchenko Oleh

MIGRATION FACTORS: CONTENT AND CLASSIFICATION.....42

Stoyanova-Koval Svitlana, Slutskyi Yevhen, Hohol Maryna

FORMATION OF THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODEL
IN INVESTMENT IN CIRCULAR ECONOMY DEVELOPMENT PROJECTS50

Lukash Svitlana, Sokhan Inna, Danko Yuriy

ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES
IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CHINA CASE.....56

Tkachenko Viktoriia, Stoyanets Natalia

RESPONSIBLE INNOVATION AS AN IMPORTANT FORMATION FACTOR
OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE ENTERPRISE.....62

Yatsenko Valentyna

MODELING APPROACHES TO SHAPING SOCIAL RESPONSIBILITY
IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS.....68

Klius Yuliia, Nizhnikov Illya

DEVELOPMENT OF THE DEFINITION OF "SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS"
AND ITS TRANSFORMATION.....74

СВІТОВЕ ГОСПОДАРСТВО І МІЖНАРОДНІ ЕКОНОМІЧНІ ВІДНОСИНИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-1>

УДК 330.341.1:658.589:378.4

Беспалий Є. А.

докторант, кандидат технічних наук,
ПрАТ «ВНЗ Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ

Bespalyu Yevgen

Doctoral Student, Candidate of Technical Sciences,
“Interregional Academy of Personnel Management”, Kyiv

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ РОЗВИТКУ ІННОВАЦІЙНОЇ ЕКОНОМІКИ В ДЕЯКИХ КРАЇНАХ АЗІЇ

FEATURES OF THE FORMATION OF THE DEVELOPMENT OF THE INNOVATIVE ECONOMY IN SOME COUNTRIES OF ASIA

У статті розглядаються особливості формування інноваційних економік в найбільш розвинутих азіатських країнах. Проаналізовано основні етапи формування інноваційних економік: Південної Кореї, Японії, Сінгапуру. На основі вивчення теоретичного матеріалу і статистичного наведено основні переваги інноваційних економік в глобалізаційних умовах. Проаналізовано основні тенденції інноваційних систем Південної Кореї, Японії, Сінгапуру. Розкрито слабкі та сильні сторони інноваційних економік, та перспективи їх сталого розвитку. Доведено зв'язок глобальної конкурентоспроможності країн з інноваційною економікою. Показано, що частину досвіду успішних країн можна застосувати для трансформації економіки України в інноваційному розвитку.

Ключові слова: конкурентоспроможність, інноваційна економіка, інновації, трансферт технологій.

The article examines the peculiarities of the formation of innovative economies in the most developed Asian countries. The main stages of the formation of innovative economies: South Korea, Japan, Singapore are analyzed. Based on the study of theoretical and statistical material, the main advantages of innovative economies in globalization conditions are given. The main trends of innovation systems in South Korea, Japan, and Singapore are analyzed. Weaknesses and strengths of innovative economies and prospects for their sustainable development are revealed. The connection between the global competitiveness of countries and the innovative economy is proven. It is shown that part of the experience of successful countries can be applied to transform the economy of Ukraine in innovative development. There are many approaches and classifications in scientific circles. For example, one of the simplest ways to classify an innovation is based on the depth of change it brings. And, innovations are divided into radical "breakthrough" and auxiliary "additional". Breakthrough innovations include innovations that fundamentally change any process or thanks to which a fundamentally new product is created. Auxiliary innovations are aimed at improving existing technologies. Most scientists confirm that innovation and new technologies are the driving force of economic development. Therefore, the level of development of such elements of the innovation sphere as science in general, science-intensive industries, innovative activity, technology transfer has a huge influence. Among the innovative states for a long period of time, the majority of experts recognized the USA and the EU countries in the first place. For a long time, they were recognized as world leaders in this area. Changes in the innovative development of states gradually took place. The leading role is increasingly played by the states representing the Asian region, which reflect the annual rankings.

Keywords: competitiveness, innovative economy, innovations, technology transfer.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку світової економіки інновації та трансферт технологій мають вирішальне значення для економічного зростання і розвитку.

У наукових колах існує безліч підходів та класифікацій. Наприклад, один

з найпростіших способів класифікації інновацій заснований на глибині внесених ним змін. А, інновації поділяються на радикальні «проривні» і допоміжні «додаткові». До проривних нововведень відносяться нововведення, які докорінно змінюють будь-який процес або завдяки яким створюється принципово

новий продукт. Допоміжні інновації спрямовані на вдосконалення існуючих технологій. Більшість вчених підтверджують, що інновації та нові технології є рушійною силою економічного розвитку. Тому величезний вплив має рівень розвитку таких елементів інноваційної сфери, як наука в цілому, науковість галузі, інноваційна діяльність, трансферт технологій.

Серед інноваційних держав протягом тривалого періоду часу більшість експертів визнавали в першу чергу США та країни ЄС. Тривалий час вони визнавалися світовими лідерами в цій області. Поступово відбувалися зміни в інноваційному розвитку держав. Провідну роль все частіше відіграють держави, що представляють азіатський регіон, що відображають щорічні рейтинги.

Всі країни Азії включені в Індекс глобальної конкурентоспроможності, який розробляється Всесвітнім економічним форумом. У статті наведено досвід Південної Кореї, Японії, Сінгапуру. У загальному рейтингу всіх країн світу Сінгапур займає 3-є місце, Японія – 9-е, Південна Корея дещо відстає.

Відповідно до щорічного рейтингу, експертів Bloomberg (Bloomberg Innovation Index) Південна Корея вже кілька років є лідером. На другому місці знаходиться Сінгапур, який всього за рік значно поліпшив свої позиції і увійшов в трійку лідерів.

Японія експерти розташували на 6-му місці, і має можливість увійти в п'ятірку лідерів в наступні роки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковою базою досліджень обраної тематики стали праці провідних вчених, науковців та фахівців, зокрема Баланчук І. С., Воїко О., Чарлмес Джонсон, Трофимова В. В., Ли Куан Ю., Jewell С., та інші вчені [1–8].

Мета статті полягає в наступному: вивчається досвід найбільш розвинутих країн Азії в трансформації національних економік, залучення інвестицій та інновацій в технологічні сектори економіки. Метою роботи є аналіз успішного розвитку провідних Азійських країн, вплив трансферу технологій, особливий шлях розвитку економіки кожної з країн в проведенні реформ та впровадженні інновацій.

В роботі використовуються наступні методи наукового пізнання: порівняння, вимірювання, спостереження, аналіз і синтез, індукція.

Гіпотеза: незважаючи на значні перешкоди, бідність ресурсів, промислова відсталість Азійських країн, запровадження реформ та інновацій привезли до успішного розвитку економік цих країн, які своїм прикладом

стрімкого розвитку надихають інших до наслідування.

Виклад основного матеріалу. Південна Корея є однією з найуспішніших економік світу. Однак півстоліття тому економіка країни переживала часи розрухи і роздробленості. Саме в той час в Кореї була ініційована системна перебудова для стимулювання економічного розвитку. У 50-х і на початку 60-х років ХХ століття становищу Південної Кореї навряд чи можна було позаздрити: рівень розвитку її економіки відставав від багатьох африканських країн, ВВП Південної Кореї на душу населення трохи перевищував такий у Папуа-Нової Гвінеї, представника до індустріальної моделі розвитку. Південна Корея була в основному аграрною країною, та бідною на корисні копалини.

Секрет успіху політики лежав, перш за все, в якості трудових ресурсів та висока трудова дисципліна формувалася в країні протягом багатьох століть. Продуктивність праці поступово зростала завдяки наполегливій праці громадян.

Ці особливості менталітету корейського народу і його готовність працювати за малі кошти дозволили перетворити країну в величезну фабрику, що працює в основному на експорт, який до цього часу не був розвинений. Державна підтримка експорту полягала в наданні пільгових кредитів і державному фінансуванні промислової інфраструктури, пільгових тарифах на енергоносії, транспорт та податкові пільги. Ще одним фактором, що пояснює піднесення Південної Кореї, є зовнішній. Процвітання Південної Кореї пішло на користь таким країнам, як США та Японія. США виділяли на це кошти та технології.

Крім правильно обраного політичного курсу і ефективного управління, слід звернути увагу на корейську систему організації бізнесу, яка базувалася на ієрархічному принципі.

На вершині знаходилися 4–5 великих промислових холдингів – чеболів, за ними слідували близько 40 менших чеболів.

Чеболі в Кореї перебували в дуже вигідному становищі: державна охорона, пільгові позики, законодавче лобіювання своїх інтересів при повній лояльності до держави. Створення чеболів багато в чому відповідає прагненням початку 1960-х років перетворити країну на велику промислову фабрику. Крім того, контроль над великими чеболами дозволяв державі більш чітко регулювати і контролювати економічні процеси і зміни. Розвиток економіки сформував різні системи цінностей і поглядів на життя у громадян. Стара система перебувала в кризі: чеболи функціонували

все менш ефективно і під час кризи 1997 року ледь не затягнули корейську економіку на дно; диктатура поступово згасала. Після низки корупційних скандалів у країні було встановлено новий демократичний уряд західного зразка – чи не єдиний приклад в Азіатсько-Тихоокеанському регіоні.

Одночасно зі створенням умов для трансферту технологій Урядом вживалися заходи щодо створення інфраструктури та нормативно-правової бази для розвитку науково-технічного потенціалу. На даний момент корейський уряд запропонував стратегію побудови «креативної економіки» як нової економічної парадигми, яка передбачає створення економічної екосистеми за допомогою запуску платформ. У 2013 року уряд розпочав роботу над проектом зі створення «міста з креативною економікою» – онлайн-платформи, покликаної допомогти громадськості комерціалізувати свої ідеї [1–3].

В Кореї налічується багато інноваційних центрів креативної економіки. Ці центри мають особливе значення для малого та середнього бізнесу. Загалом центри підтримали тисячі стартапів. У процесі їх створення з'явилося близько багато нових робочих місць. Досвід побудови південнокорейського дива та інноваційної економіки, безумовно, цікавий для вивчення. Спочатку жорсткий підхід до управління, створення компаній-гігантів, мобілізація всіх наявних ресурсів, розташування і підтримка більш розвинених країн – це перший крок до становлення інноваційної економіки на південнокорейський лад. Подальша зміна системи цінностей своїх громадян, як в питаннях умов праці, так і в питаннях способу життя в цілому, розвиток власних галузей, технологій і флагманських брендів. Південна Корея в рядах лідерів в азіатському регіоні та в світі.

Японія – країна з унікальними культурними особливостями, звичаями, традиціями, способом життя. Ця країна виділяється навіть на тлі інших азійських країн. При цьому, незважаючи на те, що в сучасних інноваційних рейтингах Японія не входить в число абсолютних світових лідерів. Але, коли йдеться про нові технології та технічні винаходи, всі згадують цю країну. Як і в інших провідних країнах з інноваційною економікою, національна інноваційна система в Японії формувалася поступово, починаючи з 50-х років минулого століття. Говорячи про специфіку інноваційної діяльності в Японії, не можна не відзначити деяку неузгодженість в японському підході до управління інноваційними процесами. Не секрет, що одним з факторів японського

економічного дива став початковий масштабний імпорт нових іноземних технологій, що в підсумку дало поштовх потужному економічному розвитку країни. А, легендарна японська культура, що характеризується прихильністю традиціям і прагненням зберегти свої національні особливості, наклала свій відбиток і багато в чому зробила розвиток інноваційного процесу специфічним. Однією з найяскравіших рис японської культури є прихильність колективізму, командна робота. Таким чином, на відміну від західної філософії конкуренції, процес створення інновацій в японському розумінні протікає на колективному рівні.

В японській культурі вітаються не тільки усталені форми, а й незалежність дій суб'єктів інноваційної діяльності. Відкритість до всього нового, готовність до перегляду поглядів, а також принцип «менше слів – більше дії» проявляються тут в дії. В Японії була створена система тристороннього співробітництва між промисловістю (бізнесом), урядом (державою) і академією наук (науковими організаціями). Система зарекомендувала себе як дуже ефективна. Ця система виглядає як міжгалузева корпорація, в якій держава не тільки ініціює і контролює реалізацію ідеї або стратегії, а й визначає, який учасник і в якій мірі має право отримувати вигоду з результатів, отриманих в процесі спільної роботи. Друга частина дуже важлива, оскільки допомагає мотивувати та контролювати учасників. В інноваційній сфері Японії функції стимулювання інновацій і передачі нових технологій між приватним сектором і урядом розділені в співвідношенні 80/20. Цей факт є характерною рисою інноваційної сфери Японії. Державна політика Японії в науково-технічній сфері – це система заходів, що створюють умови для розвитку нових технологій. Таким чином, уряд ініціював різні форми співпраці між наукою і виробництвом. Також створено спеціальний фонд, з якого фінансуються численні програми міжнародного наукового співробітництва. В університетах створюються спеціальні кафедри, які проводять дослідження на прохання японської сторони, відбувається поступова інтеграція японської науки із західноєвропейською та американською наукою. Цьому сприяє розвинена система грантів і пожертвувань. Поступово Японія відійшла від запозичення патентів і зосередилася на ефективному розвитку власної науки і техніки. Специфіка інноваційного розвитку в Японії також полягає в особливій моделі «наукових парків» – агломерації наукомістких фірм або науково-дослідних

відділів промислових компаній, які згруповані навколо університетів або інших наукових центрів. Визначальним фактором для вибору місця їх будівництва є стан транспортної мережі. Також бажано мати поблизу вуз, який виконує координуючі функції під час R&D, а також підготовки кваліфікованих дослідників. Незважаючи на певний консерватизм у поглядах, Японія бере активну участь у глобалізаційних процесах. Сучасна інноваційна політика Японії відкриває країну для прямих іноземних інвестицій [4–6].

Японія вибудовує стратегію створення сприятливого інвестиційного клімату, заснованого на поступовій лібералізації ринкових бар'єрів, ліквідації законодавчих обмежень, які поширюються на деякі галузі, для більш легкого виходу іноземних інвесторів на японський ринок. Це прискорює впровадження інновацій у власні галузі економіки, сприяє створенню нових виробництв та відкриває доступ до новітніх ноу-хау і патентів. Більш того, глобалізаційні процеси безпосередньо впливають на підвищення інноваційної активності всередині країни, сприяють збільшенню експорту високотехнологічної продукції.

Особливий інтерес викликає той факт, що японці, досить консервативний народ, як і раніше заохочують систему довічної зайнятості. Однак справа тут не тільки в особливостях японського менталітету, введення такої системи має цілком раціональне пояснення. По-перше, підтримується конкуренція за робочі місця всередині однієї фірми, які здаються працівникам стабільними і приносять високі доходи. По-друге, така система дозволяє вкладати чималі кошти в професійне навчання співробітників з низькою ймовірністю того, що ці кошти не окупляться. Таким чином, фірми не просто утримують цінних співробітників, а сприяють їх професійному розвитку у власних інтересах.

Надзвичайно цікавим є досвід Сінгапуру, країни, яка за історично короткий час змогла перетворитися в одну з країн з найбільш сприятливими умовами для життя і ведення бізнесу. Стрімкий розвиток економіки Сінгапуру забезпечили інновації [8].

Сінгапур отримав незалежність в 1965 році, а економіка була слабкою та залежною від сусідніх держав. Приклад цієї країни наочно показує, наскільки значною може бути роль особистості в історії. Для Сінгапуру такою видатною особистістю був Лі Куан Ю. На сьогоднішній день економіка Сінгапуру вважається інноваційною а в її основі лежить виробництво і реалізація високотехнологічної продукції: фармацевтичної продукції, інформаційних технологій, електроніки тощо.

Це стало можливим, завдяки лідеру Лі Куан Ю, що провів структурні зміни економіки що дозволило транснаціональним компаніям закласти основу високотехнологічної промисловості Сінгапуру. Булі усунуті всі перешкоди для трансферу технологій, інновацій та роботи іноземних інвесторів та забезпечено верховенство права та рівність усіх перед законом.

Суттєва підтримка надається малому і середньому бізнесу, доля якого складає близько 92% всіх підприємств країни. Інновації та дослідження і розробки стали рушійною силою і пріоритетом національної економічної стратегії. Ключову роль в цьому відіграє створення і розвиток університетів, науково-дослідних інститутів та інших інноваційних центрів. Це стимулює створення і відкриття так званих «технологічних транспортних офісів», які спрощують процес отримання інновацій з лабораторії на ринок. Вони аналізують результати досліджень і відбирають ті, які мають комерційний потенціал, і розробляють стратегії комерційного використання інновацій. З цього можна зробити висновок, що будь-яка держава, незалежно від запасів ресурсів, складу населення, при правильному управлінні здатна побудувати інноваційну економіку в найкоротші терміни. Для того щоб створити інноваційну економіку, інновації повинні глибоко проникнути в економіку, суспільство а також в правову сферу. Для сталого інноваційного розвитку компаніям потрібні люди з високим рівнем освіти та відповідними навичками.

Уряд Сінгапуру підтримує бізнес в своїй країні у всьому і всіляко прагне допомогти йому в подальшому інноваційному розвитку [7–9]. Бюджетом Сінгапуру підтримуються інновації які є основним рушієм розвитку. У бюджеті враховують наступні фактори, які позитивно впливають на розвиток бізнесу в Сінгапурі:

- повернення до 40% податку на прибуток, що сплачується, якщо інвестиції спрямовані в інноваційне виробництво,
- регулювання цільових субсидій і податкових пільг (звільнення від значної частини податків для стартапів, часткове звільнення від податків для вже діючих компаній);
- гранти на раціоналізацію рішень, розширене податкове вирахування витрат на НДДКР, запуск Платформи відкритих інновацій.

При цьому поступово вводяться бар'єри в постачанні імпортової продукції та послуг, які можуть свідчити про те, що місцеві постачальники досягли певного рівня конкурентоспроможності і мають на увазі їх подальший розвиток.

Висновки. Що стосується інноваційного розвитку економіки в Україні, то теоретична розробка цієї концепції в нашій країні почалася пізніше, ніж у багатьох західних країнах – у другій половині 90-х років минулого століття.

Досвід азіатських держав в цьому питанні може стати в нагоді Україні. По-перше, інноваційний розвиток в розглянутих державах протікало надзвичайно швидкими темпами, але за відносно короткий час. По-друге, спочатку ці країни не мали ніяких природних ресурсів.

Україні вкрай необхідно відбудувати свою економіку таким чином, щоб зробити її менш залежною країною. На прикладі Сінгапуру ми переконалися, що завдяки продуманому менеджменту і правильному курсу – побудувати інноваційну економіку – за короткий за історичними мірками проміжок часу цілком можна стати лідером не тільки в регіоні, але і в світі. Приклад Сінгапуру багато в чому корисний. Перш за все, мова йде про принцип верховенства права і рівності всіх перед законом.

Звичайно, при побудові інноваційної економіки також не уникнути найгострішої для України проблеми корупції. Також потрібні прозорі та вигідні умови для іноземних інвесторів. Через це пройшли розвинуті Азійські країни.

Необхідно продовжувати створювати умови, щоб наша країна стала привабливою для інвесторів. Треба створити сприятливий інвестиційний клімат, який починається зі стабільного і чіткого законодавства і стану судової системи.

Україні доцільно запозичувати найбільш ефективні приклади стимулювання інноваційної діяльності: в ЄС це – освіта і навчання, рамкові програми, в США – ведення і фінансування бізнесу, створення для нього умов, а в країнах Азійського регіону доцільно запозичити заходи – державного управління. Україна повинна використовувати досвід успішних країн у тому числі використовувати приклад швидкого розвитку азіатських країн. Та будувати власну інноваційну систему на зразок країн Євросоюзу і США.

Список використаних джерел:

1. Баланчук І. С. Досвід інноваційного розвитку Південної Кореї і його адаптація в Україні. *Наука, технології, інновації*. 2018. № 3. С. 50–55.
2. Бойко О. Особливості розвитку інноваційного середовища національної економіки Південної Кореї та Китаю. *Європейський науковий журнал Економічних та Фінансових інновацій*. 2020. № 1(5). С. 30–44.
3. National Innovation System of South Korea. URL: <https://gradesfixer.com/free-essay-examples/national-innovation-system-of-south-korea>.
4. Чарлмес Джонсон. Японське економічне диво. Видавництво "Наш формат". 2022 рік. 456 с.
5. Трофимова В. В. Феномен економічної самодостатності в реалізації японської моделі розвитку. *Економічний простір*. 2009. № 23/1. С. 43–56.
6. Innovation Japan. URL: <https://www.japan.go.jp/technology/innovation/index.html>.
7. Ли Куан Ю. Из третьего мира – в первый. История Сингапура 1965–2000. Манн, Иванов и Фербер, 2017. 576 с.
8. Jewell C. Singapore: a home for innovation. URL: http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2012/05/article_0004.html.
9. Singapore Budget 2022. URL: <https://www.mof.gov.sg/singaporebudget/home/budget-2022>.

References:

1. Balanchuk I. S. (2018) The experience of innovative development of South Korea and its adaptation in Ukraine. *Science, technology, innovation*, no. 3, pp. 50–55.
2. Boiko O. Features of the development of the innovative environment of the national economy of South Korea and China (2020) *European Scientific. Journal of Economic and Financial Innovations*, no. 1(5), pp. 30–44.
3. National Innovation System of South Korea. URL: <https://gradesfixer.com/free-essay-examples/national-innovation-system-of-south-korea>.
4. Charles Johnson (2022) The Japanese Economic Miracle. Our format publishing house. 456 p.
5. Trofymova V. V. (2009) The phenomenon of economic self-sufficiency in the implementation of the Japanese model of development. *Economic space*, no. 23/1, pp. 43–56.
6. Innovation Japan, <https://www.japan.go.jp/technology/innovation/index.html>.
7. Lee Kuan Yew (2017) From the Third World to the First. History of Singapore 1965–2000. Mann, Ivanov and Ferber, 576 p.
8. Jewell C. Singapore: a home for innovation. URL: http://www.wipo.int/wipo_magazine/en/2012/05/article_0004.html.
9. Singapore Budget 2022. URL: <https://www.mof.gov.sg/singaporebudget/home/budget-2022>.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-2>
УДК 338.48:911.3

Поручинська І. В.

кандидат географічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4294-1584>

Поручинський В. І.

кандидат географічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4605-5424>

Слащук А. М.

кандидат географічних наук, доцент,
Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1769-5377>

Poruchynska Iryna

PhD in Geography, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Poruchynsky Volodymyr

PhD in Geography, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

Slachchuk Andrii

PhD in Geography, Associate Professor,
Lesya Ukrainka Volyn National University

СУЧАСНІ ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ УРБОТУРИЗМУ В СВІТІ MODERN FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF URBOTOURISM IN THE STATE

В статті охарактеризовано туризм як важливий сектор розвитку економіки. Розкрито поняття урботуризму. Виділено основні ознаки та властивості цього виду туризму. Визначено види міських туристських центрів, залежно від їх туристської спеціалізації, а також різновиди міських турів залежно від особливостей організації. Охарактеризовано основні риси та тенденції, що властиві глобальним містам, як головним центрам урботуризму. Розглянуто рейтинг найвідвідуваніших міст світу у 2019, 2021 та 2022 роках, що був складений компанією Euromonitor International. Проаналізовано зміни, які відбулися у цей період серед міст, які знаходяться у першій двадцятці рейтингу. З'ясовано, що для усіх міст характерне переважання внутрішньо-регіональної моделі подорожей. Проаналізовано рейтинг міст світу за вкладом туризму в економіку у 2022 році. Охарактеризовано найпопулярніші види урботуризму та найпопулярніші міста для цих видів туризму. Визначено позитивні та негативні наслідки розвитку урботуризму для міст.

Ключові слова: туризм, місто, урботуризм, туристичні ресурси міст, міські туристичні центри.

For many countries of the world, tourism is one of the most profitable branches of the economy. Cities in the tourist market act as separate objects of tourist demand, therefore, in recent years, urban tourism has become increasingly popular - one of the most important components of the national tourist market. In the article, tourism is characterized as an important sector of economic development. The concept of urban or urban tourism is revealed. The main features and properties of this type of tourism are highlighted. It was determined that, depending on the tourist specialization of urban tourist centers, such types of urban tourist centers are distinguished as centers of cultural and cognitive tourism, centers of business tourism, resort cities, medical centers, pilgrimage centers, historical and archaeological centers, centers of shopping tourism. It is noted that, depending on the specifics of the organization, there are two types of city tours – stationary and route. The main features and trends characteristic of global cities as the main centers of urban tourism are characterized, as they are characterized by a high degree of business activity and political, economic and cultural potential. The ranking of the most visited cities in the world in 2019, 2021 and 2022, compiled by Euromonitor International, was considered. The changes that took place during this period among the cities that are in the top twenty of the rating were analyzed. It was established that in 2022 European cities were the most popular among tourists – 40 European cities were included in the ranking of the hundred most visited cities. It has been found that all cities are characterized by the predominance of the intra-regional travel model. Among the main reasons for this peculiarity can be mentioned the cost of the trip, since the greater the distance, the higher the overheads, as well as cultural peculiarities and political barriers. The ranking of world

cities by the contribution of tourism to the economy in 2022 was analyzed. The most popular types of urbortourism are characterized, including historical and archaeological, event, pilgrimage, industrial and shopping tourism. The most popular cities for each of these types of tourism are indicated. The positive and negative consequences of urban tourism development for cities are determined.

Key words: *tourism, city, urban tourism, tourist resources of cities, city tourist centers.*

Постановка проблеми. На сьогоднішній день, туризм – це не лише невід’ємна складова життєдіяльності людей у більшості країн світу, а також одна із найбільш прогресуючих та найперспективніших галузей економіки. Галузь має вагомий вплив на розвиток та економіку багатьох великих міст світу. Міста на туристичному ринку виступають як окремі об’єкти туристичного попиту, тому традиційно популярним є міський туризм, або урботуризм.

Він відноситься до видів туризму, який сьогодні найбільш активно розвивається. Міський туризм – один із найбільших сегментів національної туристичної галузі, що характеризується особливими вимогами до організації подорожей, сформованим профілем споживачів, тривалим впливом на функціонування економіки та підвищеними вимогами до наявних ресурсів, інфраструктури транспорту та зв’язку.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Міський туризм (англ. City Tourism, нім. Stadttourismus) – нове поняття, яке сформувалося у світовій туристичній науці та практиці наприкінці ХХ ст. Наукове вивчення міського туризму розпочалося у 80-х рр. ХХ ст., проте було частковим. У 1997 році було сформульовано визначення міського туризму, яке введено в словник загальної географії Г. Лезера [16]: «Міський туризм являє собою короткострокове (1–4 дні) відвідування міста з таких причин: інтерес до історії чи мистецтва міста, інтерес до відвідування подій та придбання різних видів товарів у цьому місті».

Експерти Всесвітньої туристичної організації (UNWTO) до міського туризму відносять ті поїздки, метою яких є подорожі туристів у міста або місця з великою щільністю населення [1]. Тривалість таких поїздок зазвичай коротка (1–3 дні), тому міський туризм тісно пов’язаний з ринком короткострокових турів.

У британському словнику з подорожей, туризму та гостинності С. Медліка (1993) під «міським туризмом (urbantourism) розуміють подорожі та візити з зосередженням на міські напрямки. Швидко зростаюча форма туризму, метою якої є відвідання історичних та культурних пам’яток, а також шопінг та ділові поїздки» [11].

Автори Хакім та Х. Хан розглядають розвиток міського туризму як ключовий напрям популяризації історичної та культурної спадщини міста серед туристів [14].

Дослідники Ганич О., Гаталяк О. розглядають туризм у містах (урботуризм) як вид спеціалізованого туризму з культурно-пізнавальною, розважальною, діловою, лікувально-оздоровчою метою, що ґрунтується на комплексному використанні ресурсів міста [2].

Мета статті з’ясувати та охарактеризувати основні туристичні ресурси міст світу, розкрити особливості розвитку урботуризму та сутність рейтингу провідних міських туристичних центрів.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні кожен шостий мешканець планети принаймні раз на рік виїжджає за кордон. Тобто, із 7,8 мільярдів населення, подорожують 1 мільярд 300 тисяч осіб. А, за прогнозами Міжнародної організації туризму, у 2050-му році, подорожуватиме вже кожен четвертий.

Туризм стає дуже важливим сектором розвитку економіки, адже країни та міста, які отримують переваги завдяки туризму, отримують своєрідний престиж, певний позитивний імідж. Саме тому, незважаючи на світові фінансові кризи та військові конфлікти в деяких країнах світу, міжнародний туризм продовжує стабільно зростати на приблизно на 4% кожного року.

Згідно з даними Міжнародної організації туризму, на сьогоднішній день європейці складають майже половину всіх мандрівників у світі – їх близько 600 мільйонів на рік. Понад 300 мільйонів туристів на рік становлять мешканці Азії. Це становить 23% туристичного потоку, в основному завдяки Китаю. І саме китайці витрачають на подорожі найбільше за всіх – 261 мільярд доларів на рік [6].

Сьогодні багато міст ставлять собі за мету стати міжнародними центрами туризму, оскільки розуміють важливість впливу туризму на розвиток економіки.

Залежно від туристської спеціалізації розрізняють такі види міських туристських центрів: центри культурно-пізнавального туризму, центри ділового туризму, міста-курорти, лікувальні центри, центри паломництва, історико-археологічні центри, центри шопінг-туризму, тощо. Більшість міст, насамперед великі і мегаполіси є багатофункціональними.

Урботуризм поєднує в собі властивості різних видів туризму і в залежності від цілей може характеризуватись як відвідування міст

з метою шопінг-туризму, культурно-пізнавального, лікувально-оздоровчого, подієвого, паломницького, ділового, освітнього, рекреаційного, екстремального та інших видів туризму [8].

Для того, щоб урботуризм розвивався на належному рівні, місто повинно мати можливість пропонувати як матеріальні, так і нематеріальні продукти і послуги, які користуються попитом серед туристів (сувенірна продукція, послуги у закладах харчування і готелях, послуги з переміщення, тощо).

З точки зору організації існує два різновиди міських турів: стаціонарні тури – з перебуванням туристів в одному місті, туристському центрі; маршрутні тури – відвідання кількох міст і центрів пам'яток у вигляді маршруту подорожі.

Міста займають особливе місце в системі дестинацій, виступаючи як: центри тяжіння туристичних потоків; центри перерозподілу туристичних потоків; центри регулювання туризму на території міста і регіону; центри забезпечення туризму.

В умовах глобалізації та стрімкого розвитку технологій усі міста мають рівні можливості

для розвитку урботуризму. Особливо привертають увагу міжнародних туристів світові (глобальні) міс та, що вирізняються високим ступенем ділової активності та політичним, економічним та культурним потенціалом. Для глобальних міст, як для центрів туризму, властиві такі риси та тенденції [7]:

- висока концентрація туристських потоків;
- вони водночас є і донорами і реципієнтами туристських потоків;
- велика різноманітність в'їзного туризму;
- суттєве економічне значення туризму для економіки міста;
- є поліфункціональними туристичними центрами;
- є головними центрами ділового туризму;
- модернізація транспортної інфраструктури в цих містах.

Щороку Euromonitor International складає рейтинг найбільш відвідуваних міст світу (Top 100 City Destinations). У таблиці 1 подано рейтинг ТОП-20 найвідвідуваніших міст світу у 2019 та 2021 роках [9, с. 2].

Як видно з таблиці три перші місця в дослідженні TOP-100 найбільш відвідуваних міст у 2019 році зайняли азійські міста – Гонконг,

Таблиця 1

Рейтинг ТОП-20 найвідвідуваніших міст світу у 2019 та 2021 роках

Місце	2019		Місце	2021	
	Місто	Кількість іноземних туристів, млн. осіб		Місто	Кількість іноземних туристів, млн. осіб
1	Гонконг	26,71	1	Бангкок	22,78
2	Бангкок	25,84	2	Париж	19,10
3	Макао	20,63	3	Лондон	19,09
4	Сінгапур	19,76	4	Дубай	15,93
5	Лондон	19,55	5	Сінгапур	14,67
6	Париж	19,08	6	Куала-Лумпур	13,79
7	Дубай	16,32	7	Нью-Йорк	13,60
8	Делі	15,19	8	Стамбул	13,40
9	Стамбул	14,71	9	Токіо	12,93
10	Куала-Лумпур	14,07	10	Анталія	12,41
11	Нью-Йорк	14,01	11	Сеул	11,25
12	Анталія	13,33	12	Осака	10,14
13	Мумбай	12,44	13	Мекка	10,00
14	Шеньчжень	12,32	14	Пхукет	9,89
15	Пхукет	10,96	15	Паттая	9,44
16	Токіо	10,44	16	Мілан	9,10
17	Рим	10,31	17	Барселона	9,09
18	Тайбей	9,98	18	Пальма де Майорка	8,96
19	Паттая	9,95	19	Балі	8,26
20	Мекка	9,83	20	Гонконг	8,23

Джерело: [12]

Бангкок і Макао. Кожне з цих міст прийняло в 2019 році більше 20 мільйонів туристів. З європейських мегаполісів до першої двадцятки увійшли лише Париж, Лондон та Стамбул, який розташований на межі Європи та Азії. Тенденція зростання популярності міст в азієському регіоні пояснюється тим, що центр економічного розвитку в світі поступово пересувається до Азії.

У 2021 році Гонконг значно опустився в рейтингу, втративши відразу 19 позицій, і зайняв 20 місце. Причиною цього стали жорсткі карантинні заходи через пандемію коронавірусу. Перше місце посів Бангкок, а друге та третє місця відповідно займали Париж та Лондон.

У 2022 році найбільшою популярністю серед туристів користувалися європейські міста – до рейтингу сотні найвідвідуваніших міст увійшли 40 європейських міст, а лідерами у Європі стали Італія (шість міст), Іспанія (п'ять міст) і Греція (чотири міста). Це аналітики пов'язують, в першу чергу, з доступністю поїздок всередині Європи, ослабленням Covid-обмежень і відновлення міжнародних поїздок [12].

Важлива особливість сучасного урботуризму в світі – регіональність ринків. Для усіх міст характерне переважання внутрішньо-регіональної моделі подорожей. Так, серед прибулих в Бангкок переважають туристи з Гонконгу, Сінгапуру, Токію, Куала-Лумпуру і Тайбею. Сінгапур найчастіше відвідують жителі Джакарти, Токію, Гонконгу, Маніли і Шанхаю. Така ж ситуація характерна і для європейських міст. Серед основних причин такої особливості можна назвати вартість поїздки, оскільки чим більше відстань, тим вище накладні витрати, а також культурні особливості, політичні бар'єри тощо [12].

Візова компанія Official Esta також склала рейтинг міст світу, де кількість туристів суттєво перевищує кількість місцевих жителів. До цього рейтингу увійшли американські міста Маямі, Лас-Вегас, Сан-Франциско, Вашингтон, Бостон, Лос-Анджелес, європейські Единбург, Дублін, Відень, Мюнхен, Лондон, Порту, азійські Дубай, Гонконг, Сінгапур, Бангкок [16].

Неурядовим об'єднанням «Всесвітня рада з туризму та подорожей» спільно з платіжною системою Visa та аналітичною компанією Oxford Economics було складено рейтинг міст світу за вкладом туризму в економіку у 2022 році. Під час складання цього рейтингу оцінювалися внесок туризму у ВВП, витрати туристів та створення робочих місць у цій сфері.

Перші три місця у цьому рейтингу зайняли Париж (\$36 млрд), Пекін (\$33 млрд) та Орlando (\$31 млрд). До десятки також увійшли Шанхай (\$29,7 млрд), Лас-Вегас (\$23 млрд), Нью-Йорк (\$21 млрд), Токію (\$17,9 млрд), Мехіко (\$16,7 млрд), Лондон (\$14,9 млрд) і Гуанчжоу (\$13,1 млрд) [4].

Досить популярним видом урботуризму є історико-археологічний туризм, який передбачає ознайомлення туристів з пам'ятками археології, місцями розкопок, руїнами стародавніх міст тощо. До десяти архітектурних столиць світу портал askmen.com відніс міста, в яких переважає античний, класичний, модерний чи постмодерний стиль або їхнє поєднання. Це такі міста, як Барселона Париж, Чикаго, Берлін, Шанхай, Рим, Флоренція, Афіни, Дубай та Бразилія.

Подієвий туризм виконує три основні функції: пізнавальна, рекреаційна, економічна. Розвитком даного виду туризму зацікавлені насамперед місцеві громади, задля залучення якомога більшої уваги до їхньої місцевості. За даними туроператорів, туристи вибирають найбільш популярні масові заходи. Тематика подієвого туризму дуже різноманітна: спортивні (Олімпійські ігри, чемпіонати світу та континентів); релігійні (Сходження Благодатного Вогню в Єрусалимі), мистецькі (Каннський кінофестиваль в Каннах, премія «Оскар» в Лос-Анджелесі); гастрономічні (півний фестиваль «Октоберфест» в Мюнхені, фестиваль шоколаду в Перуджі); політичні (Всесвітній економічний форум в Давосі); торгово-економічні (аукціони Сотбіс в Лондоні); історико-культурні (День Святого Патрика в Дубліні); модні покази (покази мод у Мілані, Токію та Нью-Йорку); культурно-розважальні (Венеціанський та Бразильський карнавали).

Основні світові центри подієвого туризму сконцентровані в Європі. Лідерами з організації та проведення різних заходів, що дають можливість реалізації подієвого туризму, є Франція, Італія, Німеччина та Великобританія [3].

Якщо говорити про шопінг-туризм, то найпопулярнішими містами для цього виду туризму є Лондон (з найвідомішими торговими районами Bond Street, Piccadilly і Oxford Street), Гонконг (Темпл-стріт, Нефритовий ринок), Нью-Йорк (П'ята авеню, Грінвіч-Віллідж, Нижній Іст-Сайд, Сохо, Медісон авеню), Мілан (Serravalle), Токію (Гінза), Куала-Лумпур (Bukit Bintang), Лос-Анджелес (Родео-драйв, Уілширський бульвар), Барселона (Passeig de Gracia), Париж (Les Halles, Boulevard Haussmann і Place des Victoires), Амстердам (Negen Straatjes), Мадрид (Гран

Bia), Сан-Франциско (Haight Street, Chestnut Street, Sacramento Street), Рим (Via dei Condotti, Via del Babuino, Techer i Castel Romano) [10].

Набирає популярності і промисловий туризм, який передбачає відвідування як закинутих, так і діючих промислових об'єктів, кар'єрів, фабрик, заводів, великих підприємств. Є багато міст, які пропонують відвідувачам доступ до таких об'єктів, зокрема Дублін і Копенгаген з їх всесвітньо відомими пивоварнями. В Англії фабрика Кедберрі, яка виробляє шоколад, у Баварії завод BMW, відомий своїми автомобілями і технікою.

Навколо такої форми розваги, як гра, було побудовано кілька світових туристичних міст, зокрема Макао та Лас-Вегас. Існують інші форми розваг, пов'язані з певними містами, наприклад, Акіхабара в Токіо з аніме та танго з Буенос-Айресом.

Серед найбільш відомих світових паломницьких центрів є міста Єрусалим, Віфлеєм, Назарет, Дамаск, Стамбул, Париж, Лурд, Фатіма, Барі, Рим, Салоніки, Тбілісі, Мекка, Медина, Бодхгая, Лхаса тощо [5].

Урботуризм сьогодні стає все більш популярним як в Україні, так і в світі. Він має свої особливості, пов'язані з високою концентрацією туристів на обмеженій території міст, особливо їхніх центральних та історичних частин. Міський туризм виступає важливим джерелом доходів для місцевих бюджетів. Туристичний бізнес у містах сприяє розвитку суміжних галузей економіки, які

обслуговують сферу туризму, а також виступає засобом для забезпечення зайнятості.

Сьогодні дохід, який отримується від внутрішнього та міжнародного туризму, є важливим чинником соціального, економічного та культурного розвитку багатьох міст та міських агломерацій. В той же час, розвиток урботуризму призвів до появи проблем в містах, пов'язаних зокрема з використанням природних ресурсів, соціокультурним впливом, зростаючим навантаженням на інфраструктуру та управління мобільністю, скупченнями туристів, екологічним забрудненням, тощо [9].

Зазначені проблеми розвитку міського туризму мотивує до пошуку нових підходів організації туристичного використання урбанізованих територій. При цьому для кожного міста вирішення проблем розвитку туризму повинно ґрунтуватися на індивідуальному підході.

Висновки. Туризм сьогодні відіграє важливу роль у різних сферах життя суспільства – економічній, політичній, соціальній, культурній. Урботуризм – це відносно новий і досить перспективний напрямок на ринку подорожей, як індивідуальних, так і групових. Разом з тим виявилася й інша тенденція – багато міст і туристських дестинацій починають відчувати негативний вплив туризму, намагаються обмежити туристські потоки. Сьогодні туристична політика держав знаходить своє втілення в концепціях і цільових програмах розвитку туризму, визначенні шляхів їх реалізації.

Список використаних джерел:

1. Всесвітня туристична організація (UNWTO). URL: <https://www.unwto.org/tourism-covid-19>.
2. Гаталяк О., Ганич О. Теоретичні підходи до визначення поняття туризму в містах. *Географія. Економіка і туризм: національний та міжнародний досвід. Матеріали XI наукової конференції з міжнародною участю*. Львів, 2017. С. 50–55.
3. Мілінчук О. В., Мошківська К. А. Сучасні тенденції розвитку подієвого туризму. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/597.pdf>.
4. Париж на першому місці у світі за вкладом туризму в економіку. URL: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/parij-na-pervom-meste-v-mire-po-vkladu-turizma-v-ekonomiku>.
5. Парфіненко А. Ю. Подієвий туризм як чинник формування туристичної привабливості міста. *Географія та туризм*. 2015. Вип. 34. С. 144–154.
6. «Планета мандрівників»: глобальний туризм у сучасному світі. URL: <https://hromadske.ua/posts/turyzm-v-suchasnomu-sviti>.
7. Подлепіна П. О., Сабадир В. М. Глобальні міста в міжнародному туризмі. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм*. 2017. Вип. 6. С. 198–205.
8. Туризм і місто: досвід, проблеми та перспективи: монографія. За ред. І. М. Писаревського. Харків: ХНАМГ, 2019. 284 с.
9. Фастовець О. О. Міста як центри розвитку міського (урбан) туризму. *Молодий вчений*. 2018. № 4.2 (56.2). С. 167–170.
10. 25 найкращих міст для шопінгу. URL: <https://tripmydream.ua/media/podborki/25-luchshih-gorodov-dlya-shoppinga>.
11. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality. Ed. S. Medlik. London: Butterworth Heinemann Ltd. 1993. P. 43.

12. Euromonitor report reveals world's top 100 city destinations for 2022 URL: <https://www.euromonitor.com/press/press-releases/december-2022/euromonitor-report-reveals-worlds-top-100-city-destinations-for-2022>.
13. Global Report on City Tourism – Cities 2012 Project. AM Reportnesix. Madrid, 2012. 53 p.
14. Hakeem, S. M. A., & Khan, M. Y. (2018). Urban tourism: the perspective on tourism impacts in Cambridge, United Kingdom Marketing and Management of Innovations, 3, 268–275. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-24>.
15. Hartmut Leser (Hrsg.) Diercke Wtrter-buch Allgemeine Geographie. Leser Hartmut. Мьнchen, Braunschweig, 1997. 125 p.
16. World Travel & Tourism Council (WTTC). URL: City_Travel_&_Tourism.

References:

1. Vsesvitnia turystychna orhanizatsiia (UNWTO) [World Tourism Organization (UNWTO)]. Available at: <https://www.unwto.org/tourism-covid-19> (accessed 10 January 2023).
2. Hataliak O., Hanych O. (2017) Teoretychni pidkhody do vyznachennia poniattia turyzmu v mistakh [Theoretical approaches to defining the concept of tourism in cities]. *Geography. Economy and tourism: national and international experience. Materials of the 11th scientific conference with international participation*. P. 50–55. (in Ukrainian)
3. Milinchuk O. V., Moshkovska K. A. (2020). Suchasni tendentsii rozvytku podiiivoho turyzmu [Modern trends in the development of event tourism]. Available at: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/02/597.pdf> (accessed 11 January 2023).
4. Paryzh na pershomu mistsi u sviti za vkladom turyzmu v ekonomiku [Paris ranks first in the world in terms of the contribution of tourism to the economy]. Available at: <https://biz.liga.net/ua/all/all/novosti/parij-na-pervom-meste-v-mire-po-vkladu-turizma-v-ekonomiku> (accessed 12 January 2023).
5. Parfinenko A. Yu. (2015). Podiiievi turyzm yak chynnyk formuvannia turystychnoi pryvablyvosti mista [Event tourism as a factor in shaping the city's tourist attraction]. *Geography and tourism*. Issue 34. P. 144–154. (in Ukrainian)
6. «Planeta mandrivnykiv»: hlobalnyi turyzm u suchasnomu sviti ["Planet of travelers": global tourism in the modern world]. Available at: <https://hromadske.ua/posts/turyzm-v-suchasnomu-sviti> (accessed 13 January 2023).
7. Podleпина P. O., Sabadyr V. M. (2017). Hlobalni mista v mizhnarodnomu turyzmi. [Global cities in international tourism]. *Bulletin of Kharkiv National University named after V. N. Karazin. Series: International relations. Economy. Local studies. Tourism*. Vol. 6. P. 198–205. (in Ukrainian).
8. Pysarevskyi M. I. (ed.) (2019). *Turyzm i misto: dosvid, problemy ta perspektyvy*: monohrafiia [Tourism and the city: experience, problems and prospects: monograph]. Kharkiv: KhNAMG, 284 p. (in Ukrainian)
9. Fastovets O. O. (2018). Mista yak tsentry rozvytku miskoho (urban) turyzmu [Cities as centers of urban (urban) tourism development]. *Young scientist*. No. 4.2 (56.2). P. 167–170. (in Ukrainian).
10. 25 naikrashchykh mist dlia shopinhu [25 best cities for shopping]. Available at: <https://tripmydream.ua/media/podborki/25-luchshih-gorodov-dlya-shoppinga> (accessed 15 January 2023).
11. Dictionary of Travel. Tourism and Hospitality. Ed. S. Medlik. London: Butterworth Heinemann Ltd. 1993. P. 43.
12. Euromonitor report reveals world's top 100 city destinations for 2022. URL: <https://www.euromonitor.com/press/press-releases/december-2022/euromonitor-report-reveals-worlds-top-100-city-destinations-for-2022> (accessed 17 January 2023).
13. Global Report on City Tourism – Cities 2012 Project. AM Reportnesix. Madrid, 2012. 53 p.
14. Hakeem, S. M. A., & Khan, M. Y. (2018). Urban tourism: the perspective on tourism impacts in Cambridge, United Kingdom Marketing and Management of Innovations, 3, 268–275. DOI: <https://doi.org/10.21272/mmi.2018.3-24>.
15. Hartmut Leser (Hrsg.) Diercke Wtrter-buch Allgemeine Geographie. Leser Hartmut. Мьнchen, Braunschweig, 1997. 125 p.
16. World Travel & Tourism Council (WTTC) URL: City_Travel_&_Tourism (accessed 20 January 2023).

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ НАЦІОНАЛЬНИМ ГОСПОДАРСТВОМ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-3>
УДК 330.341

Перегида Ю. А.

кандидат географічних наук,
доцент кафедри міжнародних відносин,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
«Вищий навчальний заклад «Міжрегіональна Академія управління персоналом»;
доцент кафедри глобальної економіки,
Національний університет біоресурсів і природокористування України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1434-2509>

Perehuda Yuliia

Candidate of Geographical Sciences,
Associate Professor of the Department of International Relations,
Educational and Scientific Institute of International Relations
and Social Sciences Private Joint Stock Company
«Higher education institution «The Interregional Academy of Personnel Management»»;
Associate Professor of the Department of Global Economy
National University of Bioresources and Nature Management of Ukraine

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ПРОДУКЦІЇ ТВАРИННИЦТВА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ЕКОНОМІКИ INCREASING THE COMPETITIVENESS OF LIVESTOCK PRODUCTS IN THE DIGITAL ECONOMY

Вихід продукції на одиницю тварини зменшується через такі причини, як традиційна практика, зміна клімату, змішування соціально-економічних та екологічних явищ в умовах фермерських господарств. Благополуччя тварин також має значний вплив на продуктивність, і тварини повинні постійно перебувати під наглядом і контролем, щоб відстежувати стан їхнього благополуччя. Оцінка благополуччя традиційно проводилася в минулому шляхом безпосереднього спостереження людьми та надання інформації лише в окремі моменти часу. Мета статті – дослідити існуючі сучасні інформаційні інструменти підвищення конкурентоспроможності діяльності підприємств тваринництва та управління біологічними активами. Великомасштабне тваринництво повинно мати автоматизовані та економічно ефективні системи ідентифікації тварин для фермерів як передумову для зв'язку даних про тварин з системами точного тваринництва. В даний час радіочастотна ідентифікація, оптичне розпізнавання символів і системи розпізнавання обличчя широко використовуються в галузі свинарства та інших тварин або серед окремих методів ідентифікації, що використовуються в дослідженнях.

Ключові слова: конкурентоспроможність, тваринництво, підприємства тваринництва, цифрові технології, Precision Livestock Farming.

The output per unit animal is decreasing due to reasons such as traditional practices, climate change, mixing of socio-economic and environmental phenomena in farming conditions. Animal welfare also has a significant impact on productivity and animals must be constantly monitored and controlled to monitor their welfare status. Welfare assessment has traditionally been carried out in the past by direct observation by humans and providing information only at selected points in time. There has been an increase in the demand for animal protein due to factors such as population growth and rising incomes worldwide. Intelligent sensing tools and various sensors, which are one of the effective methods to meet the animal protein needs, information and communication technologies with large amounts of data obtained from platforms, and sensitive livestock applications will have the potential to significantly increase the capabilities of individual animal analysis and improve farm efficiency by providing advanced on-farm management. Animal welfare also has a significant impact on productivity, and animals must be constantly monitored and controlled to track their welfare status. Welfare assessments have traditionally been carried out in the past

by direct observation by humans and providing information only at selected points in time. As Precision Livestock technologies can provide more valid, reliable and applicable data in real time on an individual scale, they serve as early welfare monitoring systems for animals, which has led to increased interest in this assessment method recently. The purpose of the article is to investigate the existing modern information tools to improve the competitiveness of livestock enterprises and biological assets management. Large-scale livestock farming must have automated and cost-effective animal identification systems for farmers as a prerequisite for linking animal data with precision livestock systems. Currently, radio frequency identification, optical character recognition and facial recognition systems are widely used in the pig and other animal industry or among the individual identification methods used in research.

Keywords: competitiveness, animal husbandry, livestock enterprises, digital technologies, Precision Livestock Farming.

Постановка проблеми. Спостерігається збільшення попиту на тваринний білок через такі фактори, як зростання населення та підвищення доходів у всьому світі. Інтелектуальні інструменти зондування та різні датчики, які є одним з ефективних методів задоволення потреб у тваринному білку, інформаційно-комунікаційні технології з великими обсягами даних, отриманих з платформ, та чутливі програми для тваринництва матимуть потенціал для значного збільшення можливостей індивідуального аналізу тварин та підвищення ефективності ферм за рахунок забезпечення передового управління на фермі. Благополуччя тварин також має значний вплив на продуктивність, і тварини повинні постійно перебувати під наглядом і контролем, щоб відстежувати стан їхнього благополуччя. Оцінка благополуччя традиційно проводилася в минулому шляхом безпосереднього спостереження людьми та надання інформації лише в окремі моменти часу. Оскільки технології "Точного тваринництва" можуть забезпечити більш достовірні, надійні та застосовні дані в режимі реального часу в індивідуальному масштабі, вони слугують системами раннього моніторингу благополуччя тварин, що викликає підвищений інтерес до цього методу оцінки останнім часом. За допомогою чутливого тваринництва можна оцінити еструс тварин, виробництво молока, племінну цінність бугаїв, вміст летких жирних кислот у рубці молочних тварин, а також стан здоров'я та проблеми зі здоров'ям (мастит та кульгавість). Таким чином, скорочується робоча сила в тваринництві, зберігається здоров'я стада, зменшуються зайві витрати на медикаменти та ветеринарні препарати.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню особливостей застосування сучасного цифрового інструментарію в діяльності підприємств тваринництва присвячено роботи багатьох дослідників, серед яких: Alonso R. S., Sittón-Candanedo I., García O., Prieto J., Rodríguez-González S., Canga D., Boğa M., Fuentes S., Viejo C., Cullen B., Tongson E., Chauhan S., Dunshea F. R., Kakani V., Nguyen V. H., Kumar B. P., Kim H., Pasupuleti V. R.,

Smith P., Carstens G., Runyan C., Ridpath J., Sawyer J., You J., Lou E., Afrouziyeh M., Zukiwsky N. M., Zuidhof M. J., Болтянська Н., Подашевська Н., Скляр О., Скляр Р., Болтянський О. та інші [1–13].

Мета статті дослідити існуючі сучасні інформаційні інструменти підвищення конкурентоспроможності діяльності підприємств тваринництва та управління біологічними активами.

Виклад основного матеріалу. При ручному відстеженні тварини добробут тварин розглядається як складне і трудомістке завдання для моніторингу на практиці через неадекватність, пов'язану з поведінкою тварини, соціальною взаємодією та станом здоров'я. При цьому ефективність оцінки благополуччя варіюється в залежності від інтуїції, досвіду та сприйняття серйозності роботи спостерігачем, який змінюється. Така ситуація не створює достатнього сприйняття в забезпеченні довіри споживача. Рекомендується використовувати сучасні практики ведення тваринництва, оскільки бажаним буде забезпечення благополуччя тварин у контрольованій формі, ідентифікація проблем та підвищення довіри споживачів до продукції тваринного походження.

Повернення тварин до випоювання їжі та поведінка під час годування протягом дня є важливими індикаторами стану здоров'я тварин. Зміни в харчовій поведінці можуть бути відповідним рішенням для виявлення проблем зі здоров'ям у тварин, таких як кульгавість і респіраторні захворювання великої рогатої худоби. Вони пропонують використовувати датчики для прогнозування поведінки годування, жуйки, стояння і лежання відгодівельної худоби на пасовищі, щоб визначити здатність тривимірного акселерометра з крокоміром точно розрізнити і прогнозувати поведінкову активність при випасі відгодівельної худоби. Відмінності в параметрах поведінки, зареєстровані в умовах окремо стоячого корівника з використанням датчиків в поєднанні з акселерометрами, надали інформацію про стан здоров'я тварини. Реєстрація таких активностей, як харчування,

споживання корму і води, румінація і відпочинок шляхом спостереження за тваринами в певні години за допомогою ручного спостереження – це метод, який використовується протягом тривалого часу [1–3].

Отримання даних від тварин, аналіз та оцінка цих даних є дуже важливими з точки зору виявлення помилок практик у тваринницькому секторі. Використання інформаційно-комунікаційних технологій та спеціальних аналізів/програм має забезпечити виявлення практик, які можуть бути негативними з точки зору забезпечення сталості діяльності фермерських господарств. З цією метою облік тварин повинен здійснюватися як вручну, так і за допомогою спеціальних програм. Це має важливе значення для простежуваності тварин. При виникненні будь-якої небажаної ситуації виявляється джерело проблеми шляхом зворотного відстеження за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій. Для цього використовуються різні системи (розпізнавання облич, датчики, RFID тощо) для ідентифікації тварин. З використанням таких систем вкрай важливо знати походження продукції з метою підвищення її якості, забезпечення більш ефективного управління ризиками, дотримання екологічного впливу та забезпечення сталого сільськогосподарського виробництва [4–7].

Точне тваринництво – це цифрова система управління, в якій всі етапи виробничого процесу контролюються шляхом вимірювання показників вирощування, відтворення, здоров'я, добробуту та впливу стада на навколишнє середовище за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ). Безперервність не може бути досягнута, оскільки людині важко і довго здійснювати безперервний моніторинг тварин 24 години на добу для аудіовізуального отримання достовірних даних для управління. За допомогою новітніх технологій така інформація легше передається від тварини до людини у вигляді аудіовізуального потоку даних. Таким чином, можна ефективно трансформувати зібрану достовірну інформацію в процес прийняття рішень (наприклад, управління відтворенням або відстеження отелень).

Необхідність запровадження нових підходів до ведення діяльності підприємствами тваринництва обумовлена також і негативною динамікою середньорічного приросту виробництва (рис. 1).

Схематичний огляд ключових компонентів Precision Livestock Farming для контролю біологічних процесів із сільськогосподарськими тваринами наведено на рисунку 2.

Окремі автори зазначають, що великомасштабне свинарство повинно мати

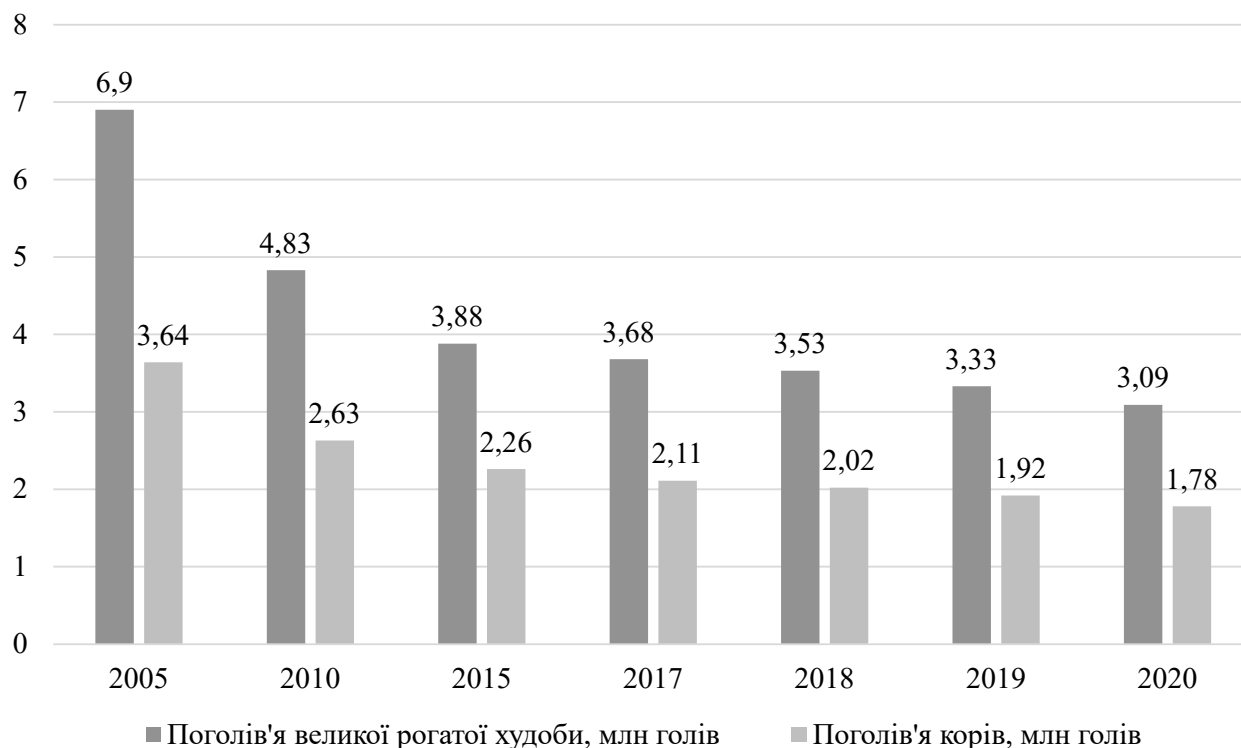

Рис. 1. Динаміка поголів'я великої рогатої худоби та корів за 2005–2020 роки, млн голів

Джерело: [13]

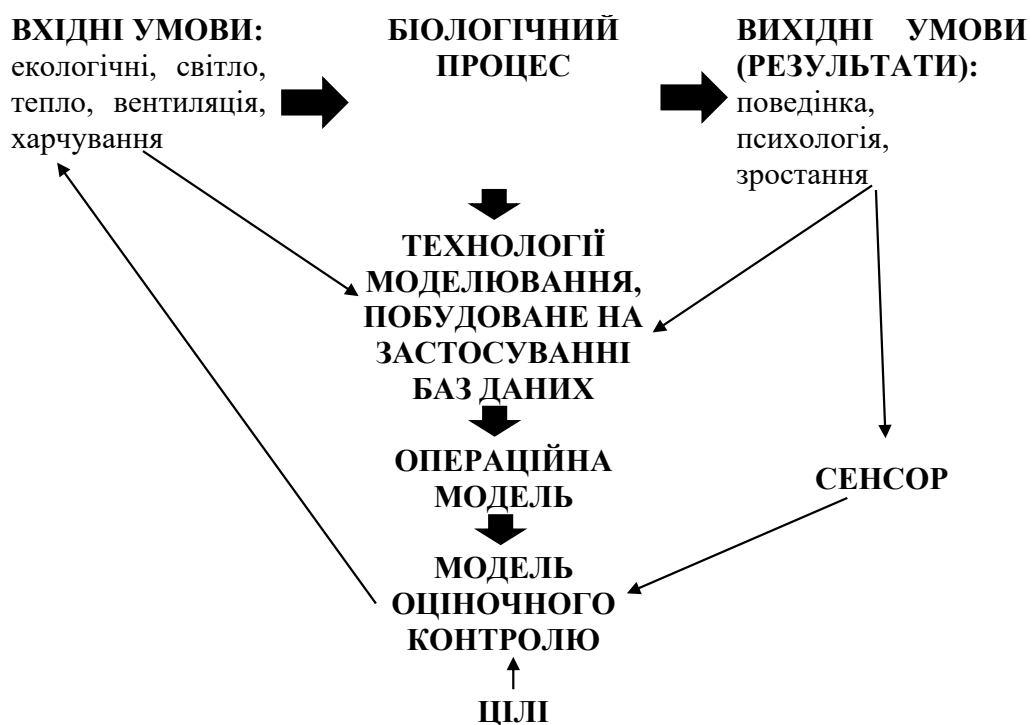

Рис. 2. Схематичний огляд ключових компонентів Precision Livestock Farming для контролю біологічних процесів із сільськогосподарськими тваринами

Джерело: узагальнено автором

автоматизовані та економічно ефективні системи ідентифікації тварин для фермерів як передумову для зв'язку даних про тварин з системами точного тваринництва. В даний час радіочастотна ідентифікація, оптичне розпізнавання символів і системи розпізнавання обличчя широко використовуються в галузі свинарства та інших тварин або серед окремих методів ідентифікації, що використовуються в дослідженнях.

Окремі дослідники показують в своїх роботах найсучасніші методи обчислювального аналізу голосу, які використовуються в даний час. Вони повідомили, що рекомендують використовувати автоматизовані методи для оцінки та моніторингу благополуччя тварин. Вони пояснили, що саме використання автоматизованого аналізу вироблених ними вокалізацій дозволяє здійснювати моніторинг здоров'я та благополуччя тварин. Хоча екологія та охорона природи, здається, швидко впроваджують передові обґрунтовані методи моніторингу популяцій тварин, використання цих методів у сфері благополуччя тварин є дещо повільним та обмеженим.

Метою розведення видів тварин у традиційному тваринництві є отримання м'яса, молока та молочних продуктів для споживання людиною. Загалом відомо, що тваринництво забезпечує 33% білка, що споживається людиною

в їжу, тваринним білком. Нещодавно з'явилася концепція точного тваринництва як цілісного підходу, який додає інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) для поліпшення процесу ведення сільського господарства. PLF відіграє важливу роль у четвертій промисловій революції, також відомій як Індустрія 4.0. У концепції PLF повідомляється, що вони використовують ІКТ для зниження інвестиційних витрат і підвищення як виробництва, так і здоров'я тварин [8; 9].

Все більш широке застосування технологічних розробок, розроблених для відеоігор, допомогло просунути тваринницьке виробництво як більш ефективно, так і з більшою увагою до добробуту тварин. Ця технологія, яка називається точним тваринництвом для дистанційного моніторингу худоби, автоматично контролює худобу індивідуально в режимі реального часу, а також має на меті забезпечити загальне ознайомлення з існуючими технологіями, огляд досліджень і комерційно доступних технологій, а також інформацію для лікарів і клієнтів, які працюють зі свинями, з наслідками і можливостями для фермерів.

Точний і надійний підрахунок тварин на зображеннях, отриманих за допомогою квадрокоптера, є одним з найбільш перспективних методів в інтелектуальному управлінні тваринництвом в майбутньому. При цьому

вони вивчали застосування Mask R-CNN, яка є новітньою системою сегментації вибірки при підрахунку великої рогатої худоби на пасовищах та відгодівельних майданчиках, що інтенсивно експлуатуються. Експериментальні результати в цьому дослідженні показали, що фреймворк має потенціал для надійної роботи в автономних системах технічного зору з квадрокоптерами з точністю 94% при підрахунку великої рогатої худоби на пасовищах і 92% точності в зонах відгодівлі. У порівнянні з типовими конкуруючими алгоритмами, Mask R-NN також повідомив, що він показав кращі результати як в точності підрахунку, так і в середній точності, особливо в наборах даних з оклюзією і перекриттям [10–11].

Існують також можливості машинного навчання у тваринницькому секторі шляхом деталізації зростаючої відкритості доступних датчиків та програмного забезпечення, методів та джерел даних для аналізу даних. Повідомляється, що використання машинного навчання в прецизійних тваринницьких фермах знаходиться в стадії розвитку і існують різні труднощі в дослідженнях. Вони повідомили, що профілактикою цієї ситуації є розробка гібридних моделей для діагностики та призначення як інструменту профілактики та контролю хвороб тварин, об'єднання питань випасу та здоров'я тварин, надання автономії PLF з використанням автономних завдань аналізу даних та циклів мета-навчання, а також об'єднання змінних ґрунту та пасовищ.

В окремих дослідженнях автори класифікували зображення обличчя великої рогатої худоби за допомогою швидших регіонально-конволюційних нейронних мереж (DHB-ESA). Усього в наборі даних було використано 1579 зображень від 5 різних видів великої рогатої худоби. Було проведено навчання на 1129 зображеннях та тестування на 450 зображеннях. Було отримано 98,44% точності. Зображення обличчя великої рогатої худоби були успішно класифіковані, і вони повідомили, що ідентифікація великої рогатої худоби за допомогою ідентифікації обличчя замість дорогих систем, а також ідентифікація та подальше спостереження за тваринами дозволили більш економічно відстежувати стада [12; 13].

Сьогодні використання технологій у тваринництві зростає з кожним днем. Процеси зберігання, збору та інтерпретації інформації здійснюються шляхом перенесення даних в цифрове середовище у відповідній галузі. У цьому контексті експертні

системи забезпечують важливі висновки у взаємозв'язку симптом-хвороба. У дослідженні симптоми, отримані від домашніх тварин, оцінюються експертною системою і робляться висновки про діагноз захворювання. Програмне забезпечення експертної системи, розроблене за допомогою ASP.NET MVC, має адаптивний мобільний та веб-інтерфейс. У програмному забезпеченні користувач отримує інформацію про можливі захворювання шляхом введення в інтерфейс симптомів.

Висновки. Тваринництво – це підгалузь сільського господарства, яка дає можливість тваринам задовольняти свої основні потреби в продуктах харчування шляхом задоволення їх потреб після одомашнення. Для того, щоб тваринництво було економічно вигідним і прибутковим, тварин потрібно добре годувати, доглядати і виробляти продукцію. До галузі тваринництва належать скотарство, вівчарство, птахівництво та бджільництво. У зв'язку з домінуванням невеликих стад в нашій країні, ми бачимо, що практики точного тваринництва менше для того, щоб задовольнити потреби тварин на фермах. Тваринницький сектор веде до четвертої сільськогосподарської революції в світі, в якій стійке виробництво продуктів харчування підтримується автоматизацією місій і дотриманням вимог, а також корисними технологіями для підвищення продуктивності ферм і ланцюжків поставок. При оцінці таких даних, як жива вага, надої молока і параметри продуктивності, слід заохочувати використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і точного тваринництва (PLF) у всіх сферах фермерського середовища, щоб полегшити практику тваринництва, таку як тепло, харчова поведінка, моніторинг благополуччя тварин і контроль за станом навколишнього середовища. Для того, щоб покращити застосовність системи, необхідно підготувати середовище з точки зору покращення інноваційних процесів та розробки нових технологій у співпраці з політиками, фермерами, споживачами та розробниками технологій (працівниками науково-дослідних установ). Відповідно, такі переваги, як підвищення ефективності, покращення продуктивності тощо, можуть бути забезпечені шляхом оцінки даних фермерських господарств, збору їх під одним дахом, забезпечення безпеки даних та інтеграції з розробленими технологіями. Рекомендується розглянути рішення для спільного використання PLF на декількох фермах, а також провести а також провести дослідження, щоб зробити їх комерційно життєздатними для майбутніх досліджень.

Список використаних джерел:

1. Alonso R. S. An intelligent Edge-IoT platform for monitoring livestock and crops in a dairy farming scenario / Alonso R. S., Sittón-Candanedo I., García O., Prieto J., Rodríguez-González S. // *Ad Hoc Networks*. 2020. № 98. С. 102047.
2. Canga D. Determination of the Effect of Some Properties on Egg Yield with Regression Analysis Method Bagging Mars and R / Canga D., Boğa M. // *Turkish Journal of Agriculture – Food Science and Technology*. 2020. № 8(8). С. 1705–1712, 2020. DOI: <https://doi.org/10.24925/turjaf.v8i8.1705-1712.3468>.
3. Çevik K. K. Deep Learning Based Real-Time Body Condition Score. *Classification System Digital Object*. 2020.
4. Fuentes S. Artificial Intelligence Applied to a Robotic Dairy Farm to Model Milk Productivity and Quality based on Cow Data / Fuentes S., Viejo C. G., Cullen B., Tongson E., Chauhan S. S., Dunshea F. R. // *Daily Environmental Parameters*. 2020. № 20. С. 2975. doi:10.3390/s20102975 www.mdpi.com/journal/sensors.
5. Ilyas Q. M. Smart Farming: An Enhanced Pursuit of Sustainable Remote Livestock Tracking and Geofencing Using IoT and GPRS Hindawi / Ilyas Q. M., Ahmad M. // *Wireless Communications and Mobile Computing*. Volume 2020, Article ID 6660733, 12, <https://doi.org/10.1155/2020/6660733>.
6. Kakani V. A critical review on computer vision and artificial intelligence in food industry / Kakani V., Nguyen V. H., Kumar B. P., Kim H., Pasupuleti V. R. // *Journal of Agriculture and Food Research*. 2020. № 2, 100033.
7. Smith P. Effects of Multivalent BRD Vaccine Treatment and Temperament on Performance and Feeding Behavior Responses to a BVDV1b Challenge in Beef Steers / Smith P., Carstens G., Runyan C., Ridpath J., Sawyer J., Herring A. // *Animals*. 2021. 11(7), 2133
8. Tekin K. Precision livestock farming technologies: Novel direction of information flow / Tekin K., Yurdakök Dikmen B., Kanca H., Guatteo R. // *Ankara Univ Vet Fak Derg*. 2021. № 68, 193-212, DOI: 10.33988/auvfd.837485.
9. Tschoner T. Retrospective Evaluation of Claw Lesions, Inflammatory Markers, and Outcome after Abomasal Rolling in Cattle with Left Displacement of the Abomasum/ Tschoner T., Zablotzki Y., Feist M. // *Animals*. 2021, 11, 1648. <https://doi.org/10.3390/ani11061648>, <https://www.mdpi.com/journal/animals>.
10. Volkmann N. On-farm detection of claw lesions in dairy cows based on acoustic analyses and machine learning/ Volkmann N., Kulig B., Hoppe S., Stracke J., Hensel O., Kemper N. // *Journal of dairy science*. 2021. 104(5), 5921–5931.
11. Wang Z. Applications of machine learning for livestock body weight prediction from digital images / Wang Z., Shadpour S., Chan E., Rotondo V., Wood K. M., Tulpan D. // *Journal of Animal Science*. 2021, Vol. 99, No. 2, 1–15, doi:10.1093/jas/skab022.
12. You J. A supervised machine learning method to detect anomalous real-time broiler breeder body weight data recorded by a precision feeding system/ You J., Lou E., Afrouziyeh M., Zukiwsky N. M., Zuidhof M. J. // *Computers and Electronics in Agriculture*. 2021. P. 185–171
13. Болтянська Н., Подашевська Н., Скляр О., Скляр Р., Болтянський О. Проблеми впровадження цифрових технологій у тваринництві. *ІТЕА-2021: 1-й семінар 10-ї Міжнародної науково-практичної конференції "Інформаційні технології в енергетиці та агропромисловому комплексі"*, 6–8 жовтня 2021 року, м. Львів, Україна. С. 75–89.

References:

1. Alonso, R.S., Sittón-Candanedo, I., García, O., Prieto, J., Rodríguez-González, S. (2020). An intelligent Edge-IoT platform for monitoring livestock and crops in a dairy farming scenario. *Ad Hoc Networks*, 98, 102047.
2. Canga, D., Boğa, M. (2020). Determination of the Effect of Some Properties on Egg Yield with Regression Analysis Method Bagging Mars and R, *Turkish Journal of Agriculture – Food Science and Technology*, 8(8): 1705–1712, 2020. DOI: <https://doi.org/10.24925/turjaf.v8i8.1705-1712.3468>.
3. Çevik, K. K. (2020). Deep Learning Based Real-Time Body Condition Score Classification System Digital Object Identifier. 10.1109/ACCESS.2020.3040805.
4. Fuentes, S., Viejo CG., Cullen, B., Tongson, E., Chauhan, S.S. and Dunshea, F.R. (2020). Artificial Intelligence Applied to a Robotic Dairy Farm to Model Milk Productivity and Quality based on Cow Data. *Daily Environmental Parameters*, 20, 2975; doi:10.3390/s20102975 www.mdpi.com/journal/sensors.
5. Ilyas, Q.M. and Ahmad, M. (2020). Smart Farming: An Enhanced Pursuit of Sustainable Remote Livestock Tracking and Geofencing Using IoT and GPRS Hindawi. *Wireless Communications and Mobile Computing*. Volume 2020, Article ID 6660733, 12, <https://doi.org/10.1155/2020/6660733>.
6. Kakani, V., Nguyen, V.H., Kumar, B.P., Kim, H., Pasupuleti, V.R. (2020). A critical review on computer vision and artificial intelligence in food industry. *Journal of Agriculture and Food Research*, 2, 100033.
7. Smith, P., Carstens, G., Runyan, C., Ridpath, J., Sawyer, J. and Herring, A. (2021). Effects of Multivalent BRD Vaccine Treatment and Temperament on Performance and Feeding Behavior Responses to a BVDV1b Challenge in Beef Steers. *Animals*, 11(7), 2133.
8. Tekin, K., Yurdakök dikmen, B., Kanca, H., Guatteo, R. (2021). Precision livestock farming technologies: Novel direction of information flow. *Ankara Univ Vet Fak Derg*, 68, 193–212, DOI: 10.33988/auvfd.837485.

9. Tschoner, T., Zablotski, Y. and FEIST, M. (2021). Retrospective Evaluation of Claw Lesions, Inflammatory Markers, and Outcome after Abomasal Rolling in Cattle with Left Displacement of the Abomasum. *Animals*, 11, 1648. <https://doi.org/10.3390/ani11061648> <https://www.mdpi.com/journal/animals>.
10. Volkmann, N., Kulig, B., Hoppe, S., Stracke, J., Hensel, O. and Kemper, N. (2021). On-farm detection of claw lesions in dairy cows based on acoustic analyses and machine learning. *Journal of dairy science*, 104(5), 5921–5931.
11. Wang, Z., Shadpour, S., Chan, E., Rotondo, V., Wood, K.M. and Tulpan, D. (2021). Applications of machine learning for livestock body weight prediction from digital images. *Journal of Animal Science*. Vol. 99, No. 2, 1–15, doi:10.1093/jas/skab022.
12. You, J., Lou, E., Afrouziyeh, M., Zukiwsky, N. M., Zuidhof, M. J. (2021). A supervised machine learning method to detect anomalous real-time broiler breeder body weight data recorded by a precision feeding system. *Computers and Electronics in Agriculture*, 185(2021)106171.
13. Boltyanska N., Podashevska N., Skliar O., Skliar R., Boltyansky O. (2021). Problems of implementation of digital technologies in animal husbandry. *ITEA-2021: 1st workshop of the 10th International Scientific and Practical Conference "Information Technologies in Energy and Agroindustrial Complex"*, October 6–8, 2021, Lviv, Ukraine. P. 75–89 [In Ukrainian].

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-4>
УДК 336.02

Кадебська Е. В.

кандидат економічних наук,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського
Міжрегіональної Академії управління персоналом
<https://orcid.org/0000-0002-0707-6222>

Фаловська І. Д.

кандидат економічних наук,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського
Міжрегіональної Академії управління персоналом
<https://orcid.org/0000-0002-9101-9430>

Півнюк М. М.

старший викладач,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського
Міжрегіональної Академії управління персоналом
<https://orcid.org/0000-0001-9199-1433>

Kadebska Eleonora

Candidate of Economic Sciences,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the The Interregional Academy of Personnel Management

Falovska Iryna

Candidate of Economic Sciences,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the The Interregional Academy of Personnel Management

Pivniuk Maiia

Senior Lecturer,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the The Interregional Academy of Personnel Management

ФІНАНСОВИЙ МЕХАНІЗМ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ ТА НАПРЯМИ ЙОГО УДОСКОНАЛЕННЯ

FINANCIAL MECHANISM OF ENTERPRISE MANAGEMENT AND THE DIRECTIONS OF ITS IMPROVEMENT

У статті розглянуто основні теоретичні підходи до розкриття сутності фінансового механізму підприємства, що забезпечило виокремлення об'єкта та суб'єкта управління фінансовим механізмом. У різних державах для ефективної реалізації фінансової політики, фінансовий механізм розглядається як елемент управління та регулятор економічних відносин. Вказано, що фінансовий механізм має два взаємопов'язані чинники: суб'єктивний та об'єктивний. У статті зазначено, що важливим елементом забезпечення ефективності фінансового механізму підприємства є оцінка ефективності фінансового менеджменту. Обґрунтовано необхідність удосконалення фінансового механізму з метою забезпечення ефективної діяльності підприємства. Встановлено необхідність вдосконалення та розробки основних етапів фінансового механізму підприємства.

Ключові слова: фінансовий механізм, фінансовий механізм підприємства, управління фінансами підприємств, фінансова стійкість, об'єкт управління, суб'єкт управління.

All spheres of human activity are objects of management and constitute a set of techniques and methods of purposeful influence on the managed system to achieve a certain result. In various countries, for the effective implementation of financial policy, the financial mechanism is considered as an element of management and regulator of economic relations. The purpose of this article is to develop the concept of the mechanism of managing the

financial capital of the enterprise, which includes the principles, tasks, purpose and mechanism of managing the financial capital of the enterprise. The article examines the main theoretical approaches to revealing the essence of the financial mechanism of the enterprise, which ensured the separation of the object and the subject of financial mechanism management. In various countries, for the effective implementation of financial policy, the financial mechanism is considered as an element of management and regulator of economic relations. It is indicated that the financial mechanism has two interrelated factors: subjective and objective. The financial mechanism is considered as a means of implementing a certain managerial influence for the development of enterprises, which will ensure the maximization of financial results. The article states that an important element of ensuring the effectiveness of the financial mechanism of the enterprise is the assessment of the effectiveness of financial management. The need to improve the financial mechanism in order to ensure the efficient operation of the enterprise is substantiated. The need for improvement and development of the main stages of the enterprise's financial mechanism has been established. It can be argued that the financial mechanism forms the key areas of development and effective tools for prospective management of all financial activities of the enterprise. In addition, effective management of the company's financial potential allows for quick decision-making with the lowest risk of financial losses and allows for quick monitoring of the smallest deviations of indicators from the norm.

Keywords: financial mechanism, financial mechanism of the enterprise, financial management of enterprises, financial sustainability, object of management, subject of management.

Постановка проблеми. Усі сфери людської діяльності є об'єктами управління і складають сукупність прийомів і методів цілеспрямованого впливу на керовану систему задля досягнення нею певного результату. У різних державах для ефективної реалізації фінансової політики, фінансовий механізм розглядається як елемент управління та регулятор економічних відносин.

Фінансовий механізм включає види, форми та методи організації фінансових відносин, способи їхнього кількісного та якісного визначення. Фінансовий механізм відіграє головну роль у розподілі фінансових ресурсів. Адже завдання раціонального розподілу фінансових ресурсів є одним з ключових економіці.

Фінансово-господарська діяльність підприємства є об'єктом управління з боку керівництва підприємством, що здійснюється з метою оптимізації її фінансових відносин в умовах впливу зовнішнього середовища.

У сучасних умовах господарювання більшість підприємств не одержують достатнього доходу для розвитку основних джерел фінансування. З метою забезпечення умов ефективного фінансово-економічного розвитку підприємства необхідно внести суттєві зміни до його фінансового механізму управління. У зв'язку з цим проблема розробки фінансового механізму управління підприємством є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепції фінансового механізму широко висвітлені у вітчизняних та зарубіжних наукових працях. Але більшість з них присвячені розкриттю сутності фінансового механізму у макроекономічному аспекті. Основи та принципи формування механізмів управління фінансовою діяльністю підприємств представлені в працях таких зарубіжних науковців, як: І. Балабанов, П. Бароле, І. Бланк, Є. Коєн, Б. Коласс, А. Рой, Б. Райзенберг, Л. Лозовський, Е. Нагашев, Ж. Франпйон

[1; 2; 3; 4; 5] тощо. Необхідність розв'язання теоретико-методологічних, організаційних, практичних проблем фінансового механізму управління підприємством та його подальше реформування розглядалось в працях таких вітчизняних вчених, як: М. Білик, Т. Белялов, О. Білоусова, В. Забродський, В. Павлов, А. Поддєрьогін, Т. Смовженко, В. Суторміна, О. Терещенко [6; 7; 8; 9] тощо.

Значний внесок у розв'язання теоретико-методологічних та практичних проблем системи управління фінансовою діяльністю вітчизняних підприємств здійснили такі відомі сучасні українські вчені, як: В. Андрущенко, І. Зяцьковський, Г. Крамаренко, Л. Костирко та ін. Однак фінансовий механізм українських підприємств не має достатнього рівня досконалості. На сьогодні окремі теоретичні та практичні аспекти його формування і функціонування є недостатньо опрацьованими., що зумовлює необхідність більш детального дослідження вказаної проблематики.

Мета статті полягає в розробці концепції механізму управління фінансовим капіталом підприємства, що включає принципи, завдання, ціль і механізм управління фінансовим капіталом підприємства.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі поширеним є визначення двох концептуальних підходів до розкриття змісту фінансового механізму. Перший підхід полягає в тому, що під фінансовим механізмом розуміють функціонування фінансів підприємства. Відчутним відображенням фінансових відносин є грошові потоки. Організація цих потоків, порядок їх здійснення дотримується певних правил, певних напрямків, що характеризують фінансовий механізм [10, с. 95].

Інший підхід до тлумачення категорії «фінансовий механізм» полягає в розумінні його як системи управління фінансами, призначену для організації, планування та

стимулювання фінансових потоків з метою їх ефективного впливу на фінансову стійкість. Фінансовий механізм покликаний забезпечувати не лише формування ринкових відносин, а й створити необхідні умови функціонування підприємств для виконання ними своїх функцій.

Фінансовий механізм має два взаємопов'язані чинники: суб'єктивний та об'єктивний. Об'єктивна сторона фінансового механізму виявляється у тому, що він будується відповідно до вимог об'єктивних економічних законів. З іншого боку, фінансовий механізм носить суб'єктивний характер, оскільки встановлюється вищим менеджментом підприємства чи організації на вирішення завдань, які стоять перед підприємством у тому чи іншому етапі розвитку. Органічний поєднання цих почав дозволяє характеризувати механізми управління рухом коштів економічними категоріями.

Зокрема, Г. Крамаренко зауважує, що «управління фінансами підприємств здійснюється за допомогою фінансового механізму, який включає дві підсистеми: керуючу та керовану. Управляюча підсистема (суб'єкт управління) включає фінансову службу підприємства та його підрозділів. Керована підсистема (об'єкт управління) складається з фінансових відносин, джерел фінансових ресурсів, грошового обороту. Фінансовий механізм підприємства – система управління його фінансовими відносинами за допомогою фінансових методів» [11, с. 9].

У структуру фінансового механізму входять взаємозалежні елементи підсистеми, що забезпечує: правове, адміністративно-організаційне, інформаційне забезпечення, що впливають на фінансові методи і важелі, а через них на фінансові відносини і процеси малих підприємств: виробничо-господарські, фінансові, інвестиційні.

Так, А. Поддєрьогін зазначає, що «фінансовий механізм підприємства – це система управління фінансами, призначена для організації взаємодії фінансових відносин і грошових фондів з метою оптимізації їхнього впливу на кінцеві результати його діяльності. При цьому оптимальна взаємодія фінансових відносин досягається використанням усіх фінансових категорій (виручка, прибуток, амортизація, оборотні кошти, кредит, бюджет, податки), нормативів, різного роду стимулів, пільг, санкцій та інших фінансових важелів» [12, с. 15].

В. М. Опарін фінансовий механізм характеризує як «сукупність фінансових методів і форм, інструментів та важелів впливу на

соціально-економічний розвиток суспільства» [13, с. 55]. У цьому визначенні поєднано здатність до організації фінансів та визначено фінансовий механізм як інструментарій впливу на фінансову діяльність.

Формуючи фінансовий механізм, держава прагне забезпечити її найповнішу відповідність вимогам фінансової політики того чи іншого періоду, що є запорукою повноти реалізації її цілей та завдань. При цьому зберігається постійне прагнення до найповнішої ув'язки фінансового механізму та його окремих елементів з особистими та колективними інтересами, що є запорукою ефективності фінансового механізму.

Визначальним для сучасного стану розвитку теорії та практики фінансового механізму є інтегрований підхід, заснований на консенсусному застосуванні правил менеджменту, економічної теорії та теорії систем і системного аналізу. Фінансовий механізм є системою управління, його успішне функціонування безпосередньо пов'язане з використанням категорій теорії управління. Функції управління відображають зміст управлінської діяльності, яка, в свою чергу, забезпечує реалізацію контрольної функції. Реалізація функцій управління – це процес взаємопов'язаних функцій: планування, організації, координації, стимулювання та контролю. Застосовуючи основні положення економічної теорії та розглядаючи фінансовий механізм з позиції функцій корпоративних фінансів, його можна представити як підсистему формування фондів грошових коштів та підсистему використання цих коштів. Фінансовий механізм як система управління має відповідний склад окремих компонентів або частин, які прийнято називати підсистемами.

Для визначення фінансового механізму управління, необхідно встановити об'єкт та суб'єкт. Об'єктом управління виступають всі види фінансових відносин, пов'язаних із формуванням, розподілом та використанням фондів грошових коштів, створюваних на підприємстві у процесі його господарсько-фінансової діяльності. Суб'єкт управління – керівництво підприємства, яке здійснює процеси організації, координації та регулювання грошових потоків. Фінансовий апарат підприємства включає в себе фінансово-економічні підрозділи та служби, структура та склад яких залежать від форми власності, масштабу та виду діяльності організації.

Запорукою виживання в ринкових умовах та основою стабільного становища підприємства є його фінансова стійкість. Вона відображає такий стан фінансових ресурсів, при

якому підприємство, вільно маніпулюючи коштами, здатне шляхом ефективного їх використання забезпечити безперебійний процес виробництва та реалізації продукції, а також мінімізувати витрати на його розширення та оновлення.

В даний час фінансовий механізм більшості підприємств знаходиться в кризовому стані, що проявляється у значній нестачі коштів як на здійснення виробничої діяльності, так інвестицій.

У зв'язку з цим зараз першочерговим завданням для підприємств є зміцнення їх фінансів і на цій основі – стабілізація фінансів держави. Без її втілення в життя інші завдання, у тому числі проблеми інфляції, вирішити неможливо.

Випуск конкурентоспроможної продукції пов'язаний з необхідністю перебудовувати виробничу, організаційну та кадрову структуру підприємств, пристосовувати її до всіх змін, що відбуваються.

Це незмінно стосується фінансового механізму підприємств. Таким чином, виникає об'єктивна необхідність його вдосконалення та розробки основних етапів.

Перший етап процесу модернізації фінансового механізму полягає у встановленні зв'язку між організаційною структурою та фінансовими ресурсами, він полягає у прийнятті рішення про розподіл фінансових ресурсів та зосередження їх на конкретних напрямках діяльності підприємства. Необхідною умовою для прийняття подібних рішень підрозділу та підприємств є проведення економічного аналізу та встановлення залежності від передбачуваного попиту на вироблену продукцію.

На другому етапі здійснюється корпоративне планування, яке виступає організаційним початком всього процесу виконання відповідних інструкцій для подальшого розвитку підприємства. «Фінансовий план повинен виявити достатність фінансових ресурсів за всіма напрямками діяльності підприємства та збалансувати пропорції між ними, адже різні статті фінансового плану охоплюють та пов'язують між собою всі напрямки діяльності: виробництво, маркетинг, науково-технічний розвиток, управління персоналом» [14].

В умовах сучасного ринку планування повинно забезпечувати виробничий процес задля випуску конкурентоспроможної продукції з оптимальним використанням усіх ресурсів, тобто гарантувати гнучкий розвиток підприємства в довгостроковій перспективі. Якщо одна компанія проводить ретельне системне планування, а інша намагається

реагувати на ситуацію, то перемога буде на боці першої.

На наступному етапі приймається рішення ув'язування проблеми з необхідною кількістю фінансових коштів та іншими видами ресурсів. Результатом цього етапу є розробка бізнес-плану.

Важливим етапом забезпечення ефективності фінансового механізму управління підприємством є оцінка ефективності управління його фінансами. Така оцінка дає змогу виявити слабкі місця у функціонуванні єдиного фінансового механізму, обґрунтувати основні проблеми та у подальшому визначити пріоритетні напрямки удосконалення цього механізму. Оцінка фінансового потенціалу підприємств має ґрунтуватися на аналізі показників його ділової активності, рентабельності, ліквідності, фінансової стійкості, майнового стану та платоспроможності тощо.

Благополучний фінансовий стан малого підприємства – це важлива умова його безперервного та ефективного функціонування. Для його досягнення необхідно забезпечити постійну платоспроможність підприємства, високу ліквідність його балансу, фінансову незалежність та високу результативність господарювання. Для цього необхідно вивчати численні показники, що характеризують усі сторони діяльності малого підприємства (виробництво, його потенціал, організацію, реалізацію, фінансові операції, рух грошових потоків тощо) для виявлення глибинних причин зміни фінансового стану. Застосування багатостороннього комплексного аналізу фінансового становища підприємства створює реальні передумови керувати окремими показниками, і відповідно й посилення їх на поліпшення фінансового клімату.

Висновки. Таким чином, можна стверджувати, що фінансовий механізм формує ключові напрями розвитку та ефективні інструменти перспективного управління усією фінансовою діяльністю підприємства. Крім того, ефективне управління фінансовим потенціалом підприємства дозволяє швидко приймати рішення з найменшим ризиком фінансових втрат та дозволяє своєчасно відстежувати найменші відхилення показників від норми.

Механізм управління фінансовим потенціалом підприємства не обмежується реалізацією будь-якої однієї складової, а є координуючим – регулюючою системою забезпечення взаємозв'язку між діагностикою, ідентифікацією, коригуванням (регулюванням) та моніторингом показників, що формують типи фінансової стійкості підприємства та

дозволяють підвищити ефективність управління потенціалом підприємства взагалі.

Важливим напрямом подальших досліджень є уточнення та апробація системи

критеріїв функціонування фінансового механізму управління підприємством з урахуванням балансу інтересів учасників корпоративних відносин.

Список використаних джерел:

1. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента. Как управлять капиталом? Москва : Финансы и статистика, 1994. 477 с.
2. Meunier H., de Barolet F., Boulmer P. La tresorerie des entreprises. Paris : Dunod, 1970. 312 p.
3. Бланк И. А. Финансовая стратегия предприятия. Киев : Ника-Центр, 2004. 720 с.
4. Коласс Б. Управление финансовой деятельностью предприятия. Проблемы, концепции и методы : пер. с англ. Москва : ЮНИТИ, 1997. 576 с.
5. Райзенберг Б., Лозовський Л., Стародубцев Є., Комарецька П. Управління фінансовим потенціалом підприємств. URL: avtoreferat.net/content/view/13888/46.
6. Білик М. Д., Беялов Т. Е. Фінансове планування на підприємстві : навчальний посібник. Київ : ПанТот, 2015. 435 с.
7. Білоусова О. С. Фінансове планування підприємств в управлінні процесами збалансування фінансів реального сектора. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 3. С. 45–53.
8. Павлов В. І., Кадебська Е. В. Механізм забезпечення дієвості оподаткування нерухомого майна. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Л. Українки*. 2009. № 7. С. 5–11.
9. Государственные финансы.: Учеб. пособие / Под ред. В. М. Федосова, С. Я. Огородника и В. Н. Суторминой. Киев : Лыбидь. 1991. 247 с.
10. Марусяк Н. Л. Фінансовий механізм підприємства та напрями його удосконалення в сучасному економічному середовищі. *Економіка та держава*. 2021. № 12. С. 94–97.
11. Крамаренко Г. А. Финансовый анализ и планирование. Днепропетровск : изд-во ДАУБП, 2001. С. 8–12.
12. Фінанси підприємств: підручник. Ред. Поддєрьогін А. М.; КНЕУ. Київ : КНЕУ, 2004. 546 с.
13. Опарін В. М. Фінанси (загальна теорія): навч. посібник. 2-ге вид., доп. і перероб. Київ : КНЕУ, 2001. 240 с.
14. Гонта О., Кальченко О. Фінансове планування на підприємствах реального сектору економіки. *Проблеми і перспективи економіки і управління*. 2017. № 4 (12). С. 128–133.

References:

1. Balabanov Y. T. Osnovy fynansovogho menedzhmenta. Kak upravljatj kapytalom? Moscow: Fynansy y statystyka, 1994. 477 p.
2. Meunier H., de Barolet F., Boulmer P. La tresorerie des entreprises. Paris : Dunod, 1970. 312 p.
3. Blank Y. A. Fynansovaja strateghyja predpryatyja. Kyiv: Nyka-Centr, 2004. 720 p.
4. Kolass B. Upravlenye fynansovoj dejatel'nost'ju predpryatyja. Problemy, koncepcyy y metody : per. s anghl. Moscow: JuNYTY, 1997. 576 p.
5. Rajzenbergh B., Lozovs'kyj L., Starodubcev Je., Komarec'jka P. Upravlinnja finansovym potencialom pidpryjemstv. URL: avtoreferat.net/content/view/13888/46.
6. Bilyk M. D., Bjeljalov T. E. Finansove planuvannja na pidpryjemstvi : navchal'nyj posibnyk. Kyiv: PanTot, 2015. 435 p.
7. Bilousova O. S. (2011) Finansove planuvannja pidpryjemstv v upravlinni prcesamy zbalansuvannja finansiv real'nogho sektora. *Marketyng i menedzhment innovacij*. No. 3. P. 45–53.
8. Pavlov V. I., Kadebska E. V. (2009) Mekhanizm zabezpechennja dijevosti opodatkuвання nerukhomogho majna. *Naukovyj visnyk Volyn's'kogho nacional'nogho universytetu imeni L. Ukrajinky*. No. 7. P. 5–11.
9. Ghosudarstvennye fynansy: Ucheb. posobyje / Pod red. V. M. Fedosova, S. Ja. Oghorodnyka, V. N. Sutormynoj. K.: Lybydj. 1991. 247 p.
10. Marusyak N. L. (2021) Finansovy mekhanizm pidpryemstva ta napryamy yoho udoskonalennja v suchasnomu ekonomichnomu seredovyshchi. *Ekonomika ta derzhava*. No. 12. P. 94–97.
11. Kramarenko H. A. Fynansovyj analiz y planyrovanye. Dnepropetrovsk: yzd-vo DAUBP, 2001. P. 8–12.
12. Finansy pidpryemstv: pidruchnyk. Red. Poddyer'ohin A. M.; KNEU. K.: KNEU, 2004. 546 p.
13. Oparin V. M. (2001) Finansy (zahal'na teoriya): navch. posibnyk. 2he vyd., dop. i pererob. K.: KNEU, 240 p.
14. Honta O., Kal'chenko O. (2017) Finansove planuvannja na pidpryemstvakh real'noho sektoru ekonomiky. *Problemy i perspektyvy ekonomiky i upravlinnja*. No. 4 (12). P. 128–133.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-5>

УДК 005:339.9]:339.543.4

Каліна І. І.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри маркетингу,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5662-6967>

Палій С. А.

кандидат наук з державного управління,
доцент кафедри публічного адміністрування,
Навчально-науковий Інститут управління, економіки та бізнесу,
ПрАТ «Вищий навчальний заклад
«Міжрегіональна Академія управління персоналом», м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9265-6407>

Шуляр Н. М.

кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри економіки та бізнес-технологій,
Національний авіаційний університет, м. Київ
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4109-5961>

Kalina Iryna

Dr.Sc. (Econ), Ph.D, Professor of the Department of Marketing,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the Private Joint Stock Company "Higher education institution
"The Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv

Palii Svitlana

Candidate of Sciences in Public Administration,
Associate Professor of the Department of Public Administration,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the Private Joint Stock Company "Higher education institution
"The Interregional Academy of Personnel Management", Kyiv

Shulyar Natalia

Ph. D. in Economics,
Senior Lecturer of the Department of Economics and Entrepreneurship,
National Aviation University, Kyiv

УПРАВЛІННЯ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ У СИСТЕМІ МИТНО-ТАРИФНОГО РЕГУЛЮВАННЯ

MANAGEMENT OF FOREIGN ECONOMIC ACTIVITIES OF ENTERPRISES IN THE CUSTOMS AND TARIFF REGULATION SYSTEM

В статті розглядається зовнішньоекономічна діяльність підприємства в системі митно-тарифного регулювання, і зазначається, що зовнішньоекономічна діяльність підприємства є складовою національної економічної політики, і через те підлягає регулюванню з боку держави, яка в свою чергу регулювання здійснює через прийняття низки ефективних нормативно-правових актів. Розглядаються суб'єкти регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств, до яких відноситься: митні органи, які здійснюють митний контроль; підприємства, як суб'єкти зовнішньоекономічної діяльності; митні посередники та фізичні особи, які причетні до переміщення товарів і транспортних засобів через кордон/ Найважливішою формою зовнішньоекономічної діяльності підприємств є експорт продукції, який вказує на наявність її конкурентоспроможності. Експорт продукції здійснюється через митний контроль на певних етапах переміщення товару: виробництво, збереження, купівля, продаж, навантаження, розвантаження, пакування, транспортування, страхування, використання тощо. Митний контроль являє собою перевірку інформації про країну походження товару, його митної вартості, якості, правильності класифікації відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, кількості, ваги тощо.

Ключові слова: зовнішньоекономічна діяльність, митно-тарифне регулювання, управління, підприємства.

The article examines the foreign economic activity of the enterprise in the system of tit-for-tat regulation, and it is noted that the foreign economic activity of the enterprise is a component of the national economic policy, and therefore is subject to regulation by the state, which in turn carries out regulation through the adoption of a number of effective normative legal acts. Subjects of regulation of the foreign economic activity of enterprises are considered, which include: customs authorities that carry out customs control; enterprises as subjects of foreign economic activity; customs brokers and individuals involved in the movement of goods and vehicles across the border. For the management of enterprises engaged in foreign economic activity, the necessary elements of customs and tariff regulation are: establishment of conditions for accelerating the foreign economic turnover of the enterprise; compliance with the legally established order of movement of goods and vehicles across the customs border; registration of duties, taxes and other customs payments in the shortest possible time; submission of information for compiling the product nomenclature of foreign economic activities of enterprises. The most important form of foreign economic activity of enterprises is the export of products, which indicates the presence of its competitiveness. Export of products is carried out through customs control at certain stages of goods movement: production, storage, purchase, sale, loading, unloading, packaging, transportation, insurance, use, etc. Customs control is a check of information about the country of origin of the product, its customs value, quality, correctness of classification according to the commodity nomenclature of foreign economic activity, quantity, weight, etc. Defining and specifying information is necessary to resolve issues of compliance with legislation, international agreements and established relevant customs regimes. The main task of customs control is to reduce time spent on checking documents and company information necessary for customs purposes.

Keywords: foreign economic activity, customs and tariff regulation, management, enterprises.

Постановка проблеми. За умов розвитку інтелектуально-інноваційних відносин, посилення євроінтеграційних процесів відновлюється лібералізація зовнішньоекономічної діяльності підприємств. Нажаль, тенденції світогосподарських зв'язків вказують на зменшення обсягів виробництва продукції та її реалізації на зовнішніх ринках у зв'язку із ситуації в Україні. Більшість великих промислових підприємств займається здійсненням експортно-імпоротної діяльності. Однак, розвиток зовнішньо-економічної діяльності підприємств промисловості потребує запровадження інноваційних форм митно-тарифного регулювання, які здатні активізувати підприємства до ефективної експортно-імпоротної діяльності. Виникає необхідність формування інноваційного управління зовнішньоекономічною діяльністю промислових підприємств у системі митно-тарифного регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження зовнішньоекономічної діяльності підприємств у системі митно-тарифного регулювання присвячено велика кількість наукових праць як вітчизняних дослідників так і зарубіжних: Камлик М. І. [2], Козак Ю. Г. [3], Притула Н. В. [3], Єрмакова О. А. [3], Вітко Ю. Д. [4], Мельник О. Г. [6], Передало Х. С. [6], Горошко Ю. В. [6], Скрипник С. В. [7], Процевят О. С. [7], Воронова О. В. [7], Тодощук А. В. [8], Чопко А. І. [8], Сторожук О. В. [9], Свириденко Г. М. [9].

Мета дослідження. Обґрунтування зовнішньоекономічної діяльності підприємств у системі митно-тарифного регулювання за допомогою його ефективного управління.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано такі методи: загальнонаукові: аналіз і синтез, використовується синтез так як досліджуються суб'єкти регулювання

зовнішньоекономічної діяльності підприємств, синтез пов'язаний з аналізом, оскільки дає змогу поєднати певні митні режими, при митному контролі, що дає змогу удосконалити нормативно-правове забезпечення. Метод наукової абстракції використовується при стадіях переміщення товару.

Виклад основного матеріалу. Міжнародна економічна система з розширенням Світової організації торгівлі характеризується формуванням ринку з однаковими правилами, які регулюють рух товарів, робіт і послуг. Активізація зовнішнього розвитку національної економіки призвела до необхідності прийняття цілої низки законів для регулювання процесів зовнішньоекономічної діяльності підприємств та проведення у відповідність із загальноприйнятими у міжнародній практиці нормами та нормативами. Діюча в Україні система регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств вимагає удосконалення нормативної бази, яка має відповідати вимогам сьогодення та забезпечувати вільне переміщення товарів підприємств на зовнішньому ринку; створення сприятливих умов для учасників зовнішньоекономічної діяльності [3].

Організація зовнішньоекономічної діяльності підприємства, митного контролю і оформлення передбачає вирішення питань, без яких ці операції не можуть бути здійснені, а саме: конкретних місць і часу перетину митного кордону; місць і часу здійснення митного контролю і митного оформлення; порядку повідомлення учасниками зовнішньоекономічної діяльності про наміри здійснити експортну або імпорتنу операцію; часу, місць і засобів доставки, обліку і пред'явлення товарів та транспортних засобів і передачі митному органу документів на них; порядку взяття товарів і транспортних засобів під

митний контроль, розміщення їх на склад тимчасового зберігання тощо [6].

Для організації зовнішньоекономічної діяльності підприємство має: провести маркетингові дослідження на зовнішньому ринку, обрати цільовий ринок збуту, відшукати іноземних партнерів, провести переговори з іноземними партнерами, укласти угоди (контракти), оформити митне оформлення товарів, здійснити експортні операції.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємств має здійснюватися відповідно до встановленого порядку, якого мають дотримуватися, усі без винятку, учасники зовнішньоекономічних відносин. Це стосується, перш за все, правильного митного оформлення товарів і транспортних засобів, що стають предметом митного контролю.

У зовнішньоекономічній діяльності підприємства регулювання здійснюється у частині дотримання митно-тарифного законодавства [1]. Регулювання з боку держави зовнішньоекономічної діяльності підприємств здійснюється відповідно до заходів не тільки з надання прав усім підприємствам, але й забезпечення виконання покладених на них обов'язків, за допомогою митних органів, що здійснюють митний контроль і митне оформлення. Об'єктами митного контролю є товари, транспортні засоби, фізичні і юридичні особи, документи.

Митний контроль і регулювання здійснюються на наступних стадіях переміщення товару: виробництво, збереження, купівля, продаж, навантаження, розвантаження, пакування, транспортування, страхування, використання тощо. Він являє собою перевірку інформації про країну походження товару, його митної вартості, якості, правильності класифікації відповідно до товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності, кількості, ваги тощо. Знання зазначених відомостей необхідне для вирішення питань про дотримання законодавства, міжнародних договорів та встановлених митних режимів. Головним завданням митного контролю є зменшення витрат часу на перевірку документів і відомостей підприємства, необхідних для митних цілей. Ця форма митного контролю може передувати іншим формам митного контролю: огляду, обліку тощо. Проте в окремих випадках митний контроль може обмежитися тільки перевіркою документів.

Організаційно-управлінські заходи, які проводять митні органи, покликані виявляти, попереджувати, розкривати і припиняти правопорушення, нараховувати та збирати митні платежі, а також перераховувати їх до бюджету країни.

Зовнішньоекономічна діяльність підприємства є складовою національної економічної політики, і через те підлягає регулюванню з боку держави. Україна здійснює її за допомогою власних законів, актів нетарифного та тарифного регулювання, які видаються державними органами у межах їх компетенції, і економічних заходів оперативного регулювання у межах чинного законодавства. Механізмом регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств є митна політика, на яку покладені функції зі стимулювання розвитку економіки, захисту вітчизняного ринку, регулювання участі країни у міжнародному товарообміні та забезпечення надходжень від сплати мита та податків до державного бюджету.

Суб'єктами регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств є: митні органи, які здійснюють митний контроль; підприємства, як суб'єкти ЗЕД; митні посередники та фізичні особи, які причетні до переміщення товарів і транспортних засобів через кордон.

Найважливішою формою зовнішньоекономічної діяльності підприємств є експорт продукції, який вказує на наявність її конкурентоспроможності. Разом з тим, в Україні виробництво і експорт продукції промислових підприємств ґрунтуються на основі використання високотехнологічних процесів. Експорт впливає на структуру продукції, яка випускається підприємством. Формування структури експорту відбувається завдяки міжнародній виробничій спеціалізації та цілеспрямованому виходу на міжнародні ринки.

Розвитку експорту сприятиме: удосконалення системи експортного контролю, використання прогресивних форм міжнародної економічної співпраці, активізація інвестиційної діяльності за кордоном, посилення підтримки підприємств з боку дипломатичних представництв України за кордоном; а також забезпечення стабільності законодавства з метою створення сприятливого режиму діяльності виробників-експортерів вітчизняної продукції, підвищення ефективності участі України у міжнародних економічних та валютно-фінансових організаціях.

На розвиток експорту промислових вітчизняних підприємств негативно впливають порушення міжнародних норм і правил торгівлі та застосування окремими країнами обмежень щодо імпорту української продукції. Останнє спонукає українські підприємства до переорієнтації на ринки країн з менш вигідними умовами та невимогливим попитом.

Вихід на світові ринки промислових підприємств може бути здійснений при розробці інноваційних підходів у плануванні та управлінні, а також митно-тарифному регулюванні експортно-імпорتنих операцій, які поєднують стратегічні інтереси держави, галузей і підприємств, як експортерів, так і імпортерів. Інноваційні підходи у митно-тарифному регулюванні мають ґрунтуватися на досвіді зарубіжних підприємств, а також на можливостях сучасних технологій, сформованих відповідних баз даних маркетингових досліджень, методиках обробки і передачі стратегічної інформації.

Мита та митно-тарифні заходи є основними елементами митно-тарифного та нетарифного регулювання взаємодії зі світовим ринком, за допомогою яких держава регулює процеси експорту та імпорту.

Запроваджуючи митно-тарифне регулювання держава: проводить протекціоністську політику; захищає національного товаровиробника від іноземної конкуренції; виконує функцію фіскальної політики, яка стосується імпорتنих та експортних мит; сприяє доступу товарів національних підприємств на зовнішні ринки та впливає на небажаний експорт продукції; раціоналізує товарну структуру; регулює оптимальне співвідношення витрат держави та валютних доходів. Національні законодавства окремих країн передбачають ще один із елементів – тарифні квоти, як різновид змінних мит, ставки яких залежать від обсягу імпорту товару. Тарифне квотування є елементом комбінованого характеру, який поєднує економічний та адміністративний вплив.

Відповідно до вітчизняного митного законодавства, митне оформлення – це виконання митних формальностей, необхідних для випуску товарів, транспортних засобів комерційного призначення [1]. Митне оформлення проводиться шляхом здійснення відповідних митних процедур. Одним із основних елементів митно-тарифного регулювання у зовнішньоекономічній діяльності підприємства є митно-тарифні платежі, які за своєю структурою складаються з митних зборів, мита, акцизних зборів і ПДВ.

У регулюванні зовнішньоекономічних відносин, одним із елементів є застосування нетарифних методів, які фахівці відносять до методів безпосереднього управлінського впливу. Нетарифні методи є обмежувально-заборонними заходами, які обмежують проникнення товарів із-за кордону, що дозволяє більш зручно себе відчувати власному виробнику. Існують і технічні обмеження

нетарифного виду, за допомогою яких здійснюється контроль та якість. Ліцензування та отримання дозволів є одним із нетарифних методів регулювання ЗЕД.

Для господарювання підприємств, які займаються ЗЕД, необхідними елементами митно-тарифного регулювання є: наладження умов, що сприяють прискоренню зовнішньоекономічного обороту підприємства; дотримання законодавчо встановленого порядку переміщення через митний кордон товарів і транспортних засобів; оформлення мит, податків та інших митних платежів у найкоротші терміни; підпорядкування здійсненню в межах компетенції митних органів валютного контролю; подання інформації для складання товарної номенклатури зовнішньоекономічної діяльності підприємств.

Митно-тарифне регулювання в Україні базується на постійному аналізі зовнішньоекономічної діяльності України і спрямоване на сприяння розвитку торговельних стосунків з іншими країнами, досягнення позитивного сальдо в зовнішньоторговельному балансі держави, підтримання власного товаровиробника та захист внутрішнього товарного ринку [7].

Митно-тарифне регулювання ЗЕД підприємств машинобудування має базуватися на певних стандартах митного контролю, а саме:

- тотальний митний контроль має бути замінений вибіркоким та ґрунтуватися на результатах попереднього аудиту ЗЕД підприємств;
- проведені оцінки з метою управління і усунення ризиків у ЗЕД підприємства;
- підвищенні людського чинника – стимулюванні результатів праці у залежності від кінцевих здобутків;
- використанні інформаційних технологій та автоматизованих систем управління, які відповідають Кіотській конвенції та мають базуватися на аудиті ЗЕД підприємства та управлінні ризиками з одночасною розробкою стратегічного розвитку підприємства на перспективу.

За сучасних умов відкритості економіки країни, експортно-імпорتنі операції промислових підприємств мають бути контрольованими для усунення загрози національній безпеці. Однак, мита мають залишатися інструментом регулювання зовнішньоекономічної політики. За цих умов, велика роль має відводитися податковій і митній системі. Проблемою не повинна бути безпідставна зміна ставок мита і тоді підприємства будуть вишукувати шляхи ухилення від його сплати. Прийняті норми і нормативи мають

змінюватися лише у бік зменшення і формування відкритої конкуренції. Розширення і застосування специфічних або комбінованих мит як одного з елементів митно-тарифного регулювання має залишатися у міру необхідності.

Зовнішньоекономічну діяльність підприємства слід розглядати як частину зовнішньої політики. Вона є складовою національної економічної політики, а через те підлягає регулюванню з боку держави. Україна здійснює регулювання за допомогою власних законів, актів нетарифного та тарифного митного регулювання, які видаються державними органами у межах їх компетенції, і економічних заходів оперативного регулювання у межах чинного законодавства. Найважливішим економічно-адміністративним механізмом державного регулювання зовнішньоекономічної діяльності є митна політика, на яку покладені функції зі стимулювання розвитку економіки, захисту вітчизняного ринку, регулювання участі країни у міжнародному товарообміні та забезпечення належного рівня надходжень до державного бюджету. Підприємство може реалізовувати власну зовнішньоекономічну діяльність з дотриманням національного законодавства України та укладених нею міжнародних договорів, що автоматично означає здійснення над ним митного контролю.

Важливими є економічні підходи, що впливають на ціну товару, регулювання обмеження експорту аналогічних товарів, за допомогою ліцензій та квот (рис. 1).

Митні тарифи сприяють одержанню коштів, регулюванню інтенсивності зовнішньоторговельних потоків, а також захисту вітчизняних виробників. Зазначені фактори

впливають на підвищення ефективності виробничо-господарської діяльності підприємств, залучення до роботи висококваліфікованої робочої сили, виробництва конкурентоспроможної продукції, просування товарів на зовнішні ринки і задоволення потреб населення. Митне оформлення зовнішньоторговельних операцій є спрямованим на прискорення та спрощення митного оформлення товарів, що перетинають митний кордон України, при одночасному здійсненні ефективного контролю за дотриманням суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності чинного законодавства України. Широке застосування інформаційних технологій для прискорення процедур митного контролю та оформлення товарів, підвищення рівня комп'ютерного забезпечення митних органів, їх технічного переоснащення, а також взаємодія з підприємствами-експортерами та імпортерами продукції, є також головними чинниками ЗЕД.

Спрощення митних процедур та посилення контролю достовірності декларування товарів, підвищення ефективності протидії митним правопорушенням; впровадження заходів з посилення контролю за правильністю визначення митної вартості, класифікації та країни походження товару – є основними факторами активізації ЗЕД підприємств.

На ефективність виробничо-господарської та зовнішньоекономічної діяльності промислових підприємств, за проведеними нами дослідженнями, визначено наступні фактори впливу на зовнішньоекономічну діяльність підприємства: економічні (інфляція, податки, митні тарифи, курси іноземних валют), політичні, правові та міжнародні. Тому для більш повної характеристики роботи підприємства

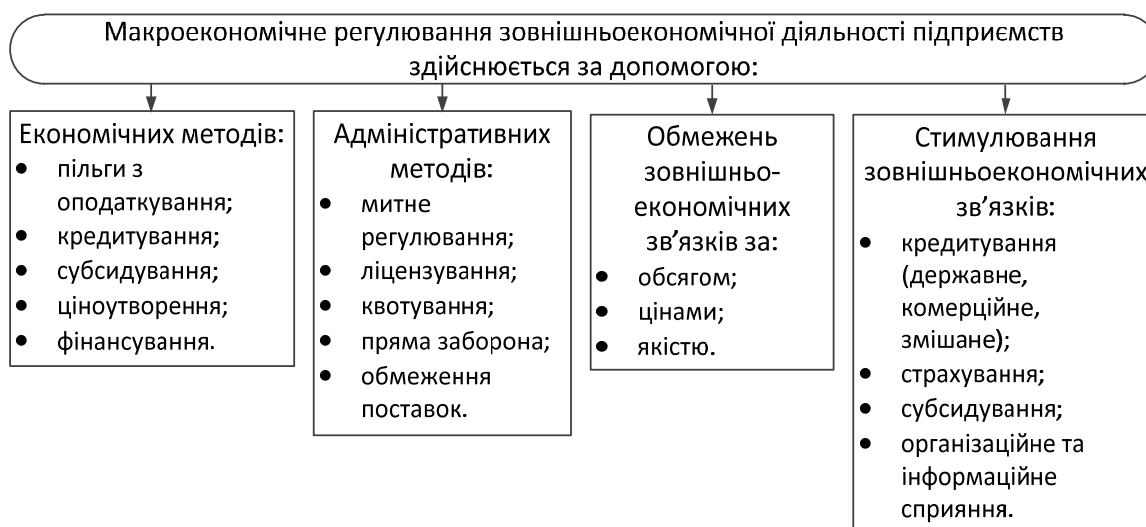

Рис. 1. Регулювання зовнішньоекономічної діяльності підприємств

Джерело: розроблено автором на основі [1]

на зовнішньому ринку проводиться оцінка виконання зобов'язань з експортних та імпорتنих операцій.

Стимулювання експортно-імпорتنих операцій має відбуватися завдяки: розвитку відповідної інфраструктури, формування розгалуженої системи збуту товарів за кордоном, створення мережі торгових представництв, комерційних агентів, оптових складів, виставкових центрів та інших структур, забезпечення конкурентних переваг промислових підприємств.

Для подальшого удосконалення експортно-імпорتنих операцій, які здійснюють промислові підприємства у зовнішньоекономічній діяльності, необхідно:

- спрощувати процедури митного оформлення товарів (комп'ютеризація);
- розробити єдиний адміністративний документ аналогічний, який використовується в ЄС;
- забезпечити можливості сполучень між транзитними системами ЄС та Україною;
- проводити обмін інформації серед експертів;
- спрощувати вимоги та формальні процедури, пов'язані із митним оформленням товарів та підвищенням прозорості та ефективності митних операцій;
- розробити процедури, які б дозволили збирати дані про експорт та імпорт у єдиному органі;

– застосовувати сучасні митні технології, включаючи управління ризиками, спрощені процедури імпортування та експортування товарів, контроль після їх реалізації та способи аудиторських перевірок машинобудівних підприємств.

Висновки. Митно-тарифне регулювання зовнішньоекономічної діяльності повинно бути важелем забезпечення економічного зростання, збільшення конкурентоздатності вітчизняної продукції та розширення експортних можливостей підприємства. В цьому контексті слід вирішити два завдання: підтримати та захистити підприємства від експансії іноземних товарів та забезпечити їх ділову та інвестиційну активність.

Основними мотивами розвитку зовнішньоекономічної діяльності на рівні підприємства можуть бути: розширення ринку збуту власної продукції за кордон і збільшення прибутку; закупка необхідної сировини, комплектуючих виробів, нових технологій і обладнання; залучення інжинірингових та інших послуг для потреб виробництва, з урахуванням їх унікальності, більш вищої якості та низьких цін у порівнянні з внутрішнім ринком; залучення іноземних інвестицій з метою модернізації виробництва, зміцнення експортного потенціалу і конкурентних позицій на світових товарних ринках; участь в міжнародному поділі праці з метою успішного розвитку економіки.

Список використаних джерел:

1. Закон України «Про зовнішньоекономічну діяльність» від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР (БВР)*. 1991. № 29. Ст. 377 ; редакція від 31 грудня 2022 р., підстава № 2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>.
2. Камлик М. І. Зовнішньоекономічна діяльність та митна справа: Збірник нормативних актів. Київ : Атака, 2014. 680 с.
3. Козак Ю. Г., Притула Н. В., Єрмакова О. А. Зовнішньоекономічна діяльність: підприємство-регіон : монографія Київ : Центр учбової літератури, 2016. 240 с
4. Вітко Ю. Д. Морфологічний аналіз сутності поняття зовнішньоекономічна діяльність підприємств. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес*. 2016. № 249. С. 101–109.
5. Іщук С. О., Созанський Л. Й. Структурні зміни у товарному експорті України: ризики та перспективи для національної економіки. *Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю*: Матеріали VII Міжнародної науково-практичної конференції, 17 березня 2020 року. Упоряд. О. А. Іващенко. Київ : ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2020. С. 179–183.
6. Мельник О. Г., Передало Х. С., Горошко Ю. В. Оцінювання результативності управління зовнішньоекономічною діяльністю на основі цільових показників. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку*. 2021. № 2(6). С. 72–81
7. Скрипник С. В., Процевят О. С., Воронова О. В. Особливості регулювання зовнішньоекономічної діяльності в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. Вип. 38. 2022.
8. Тодощук А. В., Чопко А. І. Митна система України. *Young Scientist*. 2018. № 9 (61). С. 523–527. URL: nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2018_9%282%29_57.pdf.
9. Сторожук О. В., Свириденко Г. М. Митно-тарифне регулювання як фактор забезпечення зовнішньоекономічної безпеки держави в умовах євроінтеграції. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 17. С. 94–98.
10. Пашко П. В., Шевчук С. В. Сутність та особливості державного регулювання механізмів забезпечення митних інтересів України. *Економіка та держава*. 2019. № 4. С. 4–10.

References:

1. Law of Ukraine (2022) "On Foreign Economic Activity" [Pro zovnishnoekonomichnu diialnist] dated April 16, 1991 No. 959-XII. *Bulletin of the Verkhovna Rada of the Ukrainian SSR (VVR)*. 1991. No. 29. Art. 377; edition of December 31, 2022, basis No. 2801-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12#Text>. (in Ukrainian)
2. Kamlyk M. I. (2014) Foreign economic activity and customs affairs [Zovnishnoekonomichna diialnist ta mytna sprava]: Collection of normative acts. Kyiv: Ataka, p. 680. (in Ukrainian)
3. Kozak Y. G., Prytula N. V., Yermakova O. A. (2016) Foreign economic activity: enterprise-region [Zovnishnoekonomichna diialnist: pidpriemstvo-rehion]: monograph. Kyiv: Center for Educational Literature, p. 240. (in Ukrainian)
4. Vitko Yu. D. (2016) Morphological analysis of the essence of the concept of foreign economic activity of enterprises [Morfologichnyi analiz sutnosti poniattia zovnishnoekonomichna diialnist pidpriemstv]. *Scientific Bulletin of the National University of Bioresources and Nature Conservation of Ukraine. Series: Economics, agricultural management, business*. No. 249, pp. 101–109. (in Ukrainian)
5. Ishhuk S. O., Sozanskyj L. J. (2020) Strukturni zminy u tovarnomu eksporti Ukrainy: ryzyky ta perspektyvy dlja nacionalnoji ekonomiky [Structural changes in Ukraine's merchandise exports: risks and prospects for the national economy]. *Biznes-analityka v upravlinni zovnishnoekonomichnoju diialnistju: Materialy VII Mizhnarodnoji naukovo-praktychnoji konferenciji*, 17 bereznja 2020 roku / Uporjad. O. A. Ivashhenko. Kyiv: DP «Informacijnoanalitychne aghentstvo», pp. 179–183. (in Ukrainian)
6. Meljnyk O. Gh., Peredalo Kh. S., Ghoroshko Ju. V. (2021) Ocynjuvannja rezul'tatyvnosti upravlinnja zovnishnoekonomichnoju diialnistju na osnovi ciljovykh pokaznykiv [Evaluation of the effectiveness of foreign economic activity management on the basis of target indicators]. *Menedzhment ta pidpryjemnytvo v Ukraini: etapy stanovlennja i problemy rozvytku*, no. 2(6), pp. 72–81. (in Ukrainian)
7. Skrypnyk S. V., Protsevyat O. S., Voronova O. V. (2022) Peculiarities of regulation of foreign economic activity in the conditions of martial law [Osoblyvosti rehuliuвання zovnishnoekonomichnoi diialnosti v umovakh voiennoho stanu]. *Economy and society*. Vol. 38. (in Ukrainian)
8. Todoshchuk A. V., Chopko A. I. (2018) Customs system of Ukraine [Mytna systema Ukrainy]. *Young Scientist*, no. 9 (61), pp. 523–527. URL: nbuv.gov.ua/j-pdf/molv_2018_9%282%29__57.pdf. (in Ukrainian)
9. Storozhuk O. V., Svyrydenko H. M. (2017) Mytno-taryfne rehuliuвання yak faktor zabezpechennja zovnishnoekonomichnoi bezpeky derzhavy v umovakh yevrointehratsii [Customs and tariff regulation as a factor of ensuring foreign economic security of the state in the conditions of European integration]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky*, no. 17, pp. 94–98. (in Ukrainian)
10. Pashko P. V., Shevchuk S. V. (2019) Sutnist ta osoblyvosti derzhavnoho rehuliuвання mekhanizmiv zabezpechennja mytnykh interesiv Ukrainy [The essence and peculiarities of the state regulation of mechanisms for ensuring the customs interests of Ukraine]. *Ekonomika ta derzhava*, no. 4, pp. 4–10. (in Ukrainian)

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-6>
УДК 658.5.011

Кадебська Е. В.

кандидат економічних наук,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського
Міжрегіональної Академії управління персоналом

Волошина С. М.

старший викладач кафедри економіки та менеджменту,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського
Міжрегіональної Академії управління персоналом

Гроза М. В.

студентка-магістр,
Волинський інститут імені В'ячеслава Липинського
Міжрегіональної Академії управління персоналом

Kadebska Eleonora

Candidate of Economic Sciences,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the The Interregional Academy of Personnel Management

Voloshyna Svitlana

Senior Lecturer,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the The Interregional Academy of Personnel Management

Groza Mariya

Master,
The Volyn Viacheslav Lypynskyi Institute
of the The Interregional Academy of Personnel Management

ЧИННИКИ ЕФЕКТИВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ МЕНЕДЖМЕНТУ

FACTORS OF EFFECTIVE MANAGEMENT OF THE MANAGEMENT SYSTEM

У статті розкрито поняття ефективності управління як сукупності результатів роботи всіх ресурсів, які використовує система управління. Проаналізовано термін «персонал», «мотивація персоналу» з точки зору менеджменту, встановлено, що мотивація персоналу є ефективним чинником управління системою менеджменту. Визначено основні функції мотивування працівників та методи його реалізації, а також з'ясовано систему принципів формування оптимальної моделі мотивації персоналу для підприємства. Зосереджено увагу на особливостях мотивації працівників українськими підприємствами. Проаналізовано чинники, які впливають на результати мотивування робочого колективу.

Ключові слова: ефективність управління, система менеджменту, персонал, підприємство, управління персоналом, мотивація персоналу, методи та засоби мотивації персоналу.

The article analyzes the term "personnel", "personnel motivation" in terms of management. The basic functions of motivation of employees and methods of its realization were determined, as well as the system of principles of forming the optimal motivation model for the enterprise was clarified. It is impossible to start a business, and then manage and develop a modern enterprise, of course, without staff, but its availability does not ensure the success of any enterprise at the same time, because the implementation of the tasks is possible only if the same employees and the effectiveness of management are interested. The purpose of our study is to define the concept of "personnel",

"motivation of personnel", studying the basic approaches to motivation of staff and methods of their implementation. Successful management of personnel is one of the important factors in the company's labor market as a structure that is capable of competing and self-development. In order to optimize the management process for employees, motivation is used as a factor in increasing productivity of production. Often, the category of personnel motivation is interpreted as a process or a system of measures, at least - in the scientific literature on management, it is defined as a management function. Its components include: motivation of labor activity, stable and productive employment, development of workers' competitiveness, possession of means of production, choice of a new place of work, etc. Given the structural content and the motivation of employees, we differentiate motivation into two varieties: material and intangible. The choice of one or the other is influenced by a number of factors, among which the leading ones are the age and gender characteristics of the employees, the factor of career growth, the economic policy of the state, the mentality of the people, etc. Unfortunately, in the current conditions, Ukrainian enterprises consider the only appropriate means of motivating employees to pay money (bonuses, incentive payments, etc.), but the system of motivation will not be sufficiently effective if it is based only on financial incentives and does not include intangible components. In view of these features, it is appropriate to differentiate the principles of the system of personnel motivation: flexibility, systemicity, compliance, structuring, openness. However, only the choice of one or the same methodology and means of its implementation is not enough, because it is necessary to analyze the individual characteristics of employees (if possible, to diagnose it) or prevailing preferences of the team in motivation. That is why the effectiveness of motivation remains an issue today.

Keywords: management efficiency, management system, personnel, enterprise, personnel management, personnel motivation, methods and means of personnel motivation.

Постановка проблеми. Однією з умов подолання кризи, забезпечення стабільного розвитку в підприємстві є вдосконалення ряду взаємопов'язаних систем менеджменту та структурно-функціональної організації підприємств. Безпосередньо з забезпеченням функціонування підприємства пов'язана якість роботи. Це – ефективність керівництва та управління, від якості яких залежить досягнення поставлених цілей. В умовах зростаючої конкуренції в Україні компанії можуть вижити, лише постійно підвищуючи якість своєї продукції та задовольняючи потреби споживачів. Високої якості можна досягти лише завдяки досконалій системі управління, добре організованому виробництву та сучасним технологіям. Все це є основою сучасних систем управління якістю (СУЯ). Тому необхідно говорити про системне управління якістю як про важливе управлінське питання. Безперечно, створення, управління та розвиток сучасного підприємства неможливі без людських ресурсів – «найважливішого фактору виробництва, резерву економічного зростання та конкурентоспроможності» [7], основного джерела продуктивної та ефективної праці на будь-якому підприємстві.

Обґрунтоване планування показників якості, термінів і програми підготовки до сертифікації дозволить підвищити якість і ефективність виконуваних робіт і послуг. Успішна сертифікація системи якості допоможе підвищити результативність застосування стандартів ISO серії 9000 на підприємствах і в організаціях, зміцнить їх авторитет. Головне – створення на підприємстві такого соціальних мікро – і макроклімату, коли кожен працюючий вважає для себе нормою систематично поліпшувати результати праці. Важливо вселити кожному працюючому віру

у свої можливості, може бути навіть, створити ореол винятковості кожної особистості, зробити процес самовдосконалення і процес поліпшення роботи основою життя і поведінки людей, виходячи з принципу: завжди можна знайти краще рішення і домогтися більшого. Однак, персонал не є запорукою успіху компанії, оскільки завдання можуть бути виконані лише за умови зацікавленості персоналу в цьому самому персоналі та в ефективності управління. Ця зацікавленість виражається, якщо хочете, в адекватній мотивації, яка веде до досягнення цілей і професійного розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз світової та вітчизняної літератури з питань ефективності управління системою менеджменту з позиції впровадженої СУЯ та мотивації працівників, як інструменту досягнення цілей підприємства з теоретичної та методологічної точок зору безперечно свідчить про інтерес науковців до цієї тематики. Зокрема, це роботи Биканової О. [1], Дуди С. Т. та Кіцак Г. Р. [5], Климчук А.О., Михайлова А. М. [9], присвячені мотивації праці як важливому фактору ефективного управління людськими ресурсами на підприємстві, зв'язку між мотивацією праці та її результативності, Клименко М. П., Філатова А. А. [8], Коваль О. В. [10], Коваль О. Г., Мишко О. В., Струса Р. В. [18; 19], які розглянули мотивацію персоналу як інструмент оптимізації процесу управління у впровадженій системі менеджменту як загальній корпоративній стратегії, Ілляшенко С., Калити П., Крушельницької О. В., Літинської В. А., Павлова В. І., Співака В. В., Хомік О. М., Ковальчук О. М. про участь вищого керівництва у процесі функціонування системи управління, залучення всіх працівників підпри-

ємства до процесу поліпшення якості, методи мотивації та особистісні якості управлінця у професійному розвитку персоналу [13; 16; 17; 20]. Вагомий внесок в теоретичну розробку мотивації персоналу внесли такі зарубіжні вчені економісти, філософи та соціологи, як: А. Маслоу, Ф. Херцберг, Б. Моснер, Б. Снідерман та інші.

Метою дослідження є дослідження особливості систем управління на підприємстві шляхом вдосконалення системи мотивації персоналу, визначення механізму забезпечення активізації діяльності працюючих в системі менеджменту якістю та з'ясування понять «персонал», «мотивація персоналу», вивчення основних підходів до мотивації персоналу та методів їхньої реалізації.

Виклад основного матеріалу. Для вітчизняних підприємств впровадження систем управління, а точніше менеджменту якістю відповідно до вимог міжнародних стандартів ISO-9000 є вирішальним моментом. Впровадивши дієву систему менеджменту якості підприємство створює умови для свого подальшого розвитку та стає готовим до конкурентної боротьби.

Особливості функціонування любого підприємства, специфіка виробництва на ньому, рівень технології, технічного озброєння, ступінь організації праці потребують від керівництва рішення багатьох складних завдань. Підприємство, здатне оперативно привести у відповідність внутрішні можливості розвитку, досягне успіху на ринку. Воно змушене вдосконалювати свою виробничу базу, оптимізувати систему матеріально-технічного забезпечення, перебудовувати організаційні структури управління, тощо [6, с. 119]. Ефективний результат діяльності підприємства виставляє високі вимоги до професійної підготовки працюючих, до якості їх спеціалізованих знань. Впроваджена система менеджменту якістю дозволяє реалізувати нові можливості розвитку підприємства. На підприємстві, що впровадило ефективну систему управління якістю, будуть досягнуті такі основні цілі, як: загальне поліпшення роботи, отримання прибутку, ефективне управління ресурсами, забезпечення якості продукції та послуг, постійне поліпшення організації [14, с. 130]. В системах менеджменту якістю велика увага повинна приділятися ресурсам, які дозволять поліпшити результати праці. Одним з таких ресурсів є персонал підприємства. З метою покращення результативності системи управління якістю увагу при підборі та оцінці персоналу треба приділяти факторам активізації діяльності працюючих,

його трудовому потенціалу та професійному навчанню. Зазвичай це питання розглядається певним структурним підрозділом підприємства.

Мотивація персоналу є ключовим елементом управління людськими ресурсами, оскільки вона має безпосередній вплив на поведінку персоналу. Важливо, щоб мотиваційні цілі персоналу були узгоджені з інтересами компанії, тому підбір та ефективність роботи менеджера з персоналу відіграє важливу роль у результативності роботи всієї компанії.

Важливою ознакою сучасної компанії є увага до персоналу, особливо до його ставлення та мотивації, що є основою успішної роботи, адже навіть маючи ефективну структуру, використання сучасних інструментів роботи (оргтехніки, засобів збору та обробки даних), але без мотивації персоналу, компанія не може розраховувати на досягнення бажаних показників, адже персонал не буде справлятися з поставленими перед ним завданнями.

Успішне управління персоналом належить до одного з вагомих факторів існування на ринку праці підприємства як структури, що здатна до конкурування та саморозвитку.

Сучасним компаніям та організаціям потрібен керівник, який орієнтується на пріоритети сучасного менеджменту, здатний до особистісної та професійної самореалізації і розвитку в лідерстві, володіє лідерськими якостями [20, с. 73]. Він діє в межах власності, характеру діяльності, підзвітності та встановлених повноважень. Система менеджменту може бути ефективною тільки при умові, що її повинен очолити особисто керівник організації. Організація не буде мати успіху, якщо керівник не приділяє системі менеджменту якості більше 50% свого робочого часу [16, с. 62].

Щоб знайти правильні відповіді на численні питання, що виникають при розробці нової стратегії розвитку та перебудові систем управління для ринкових умов, необхідна низка узгоджених технічних, технологічних, організаційних та економічних заходів.

Оскільки мотивація є складним процесом, автори по-різному підходять до трактування змісту цього поняття, визначаючи мотивацію як сукупність мотивів, стимулів або внутрішніх і зовнішніх чинників, або як процес, що спонукає людину до виконання певних дій. При цьому процес стимулювання, під яким прийнято розуміти вплив на трудову діяльність працівника шляхом створення індивідуально значущих умов трудової ситуації, включає мотиваційну та структурну складові трудової ситуації [9].

Тому при розробці мотивації та стимулювання працівників як складових ефективного управління та підвищення інноваційної активності слід враховувати низку вимог, найважливішими з яких є наступні: комплексність мотивів і стимулів; обізнаність з існуючою системою стимулювання; справедливості компенсаційних і заохочувальних виплат; диференціація і забезпечення заохочувальних виплат; просування по службі; гнучкість, швидкість і частота використання; зацікавленість працівників.

Коли мотиви і стимули працюють разом належним чином, елементи загального процесу мотивації працівників і формування механізмів стимулювання взаємопов'язані, що допомагає менеджерам ефективно управляти промисловою організацією і підвищувати її здатність до інновацій.

Мотивація використовується як фактор підвищення продуктивності праці з метою оптимізації процесу управління людськими ресурсами в компаніях. Для з'ясування суті цього явища необхідно проаналізувати значення самого терміну. Мотивація – це сукупність зовнішніх і внутрішніх сил, які спонукають людину до діяльності, визначають поведінку і форми цієї діяльності та надають цій діяльності спрямованості, спрямованої на досягнення особистих цілей і цілей організації [11, с. 16].

Найчастіше категорія мотивації персоналу трактується як процес або система дій, рідше вона визначається в науковій літературі з менеджменту як функція управління, що полягає у створенні у працівників стимулів до праці (спонукання їх до роботи з повною віддачею), а також дії на працівника в довгостроковій перспективі з метою зміни структури його ціннісних орієнтацій та інтересів відповідно до встановлених параметрів, формування відповідного мотиваційного ядра і розвитку на цій основі трудового потенціалу [3, с. 5].

А. В. Крушельницька вважає, що це «наполегливий вплив на працівників з метою зміни структури їх ціннісних орієнтацій та інтересів відповідно до встановлених параметрів, формування відповідної мотиваційної системи і на цій основі розвитку трудового потенціалу» [12, с. 117].

Відповідно, можна стверджувати, що мотивація працівників виконує наступні функції:

- визнання досягнень працівників, які добре попрацювали, з метою їх подальшої мотивації;
- диференційоване заохочення працівників за високі результати роботи;

– винагорода за результати роботи конкретного працівника;

– підвищення продуктивності та конкурентоспроможності компанії через відповідну мотивацію;

– підвищення продуктивності праці працівників тощо.

Розглядаючи функції мотивації персоналу, доцільно визначити основні методи цієї мотивації в сучасних умовах, які, на нашу думку, включають два варіанти: 1) матеріального характеру (грошове заохочення за досягнення поставлених цілей; система заходів, спрямованих на надання працівникам додаткових пільг, певних послуг або соціальної підтримки; грошові інвестиції у професійний розвиток персоналу: заохочення за відвідування курсів, семінарів, конференцій тощо); 2) нематеріального характеру (система заходів, спрямованих на покарання працівників за їх поведінку. До специфічних характеристик можна віднести вік і стать, які мають значний вплив на ефективність застосовуваної системи стимулювання. При виборі методу необхідно також визначити перспективи кар'єрного росту, що особливо важливо не тільки для персоналу компанії, але і для потенційних працівників. Тому така мотивація може стати ключовою для вибору бажаного місця роботи. Тому компанії доцільно чітко і зрозуміло викласти свою кар'єрну політику і план просування по службі, а також вказати послідовність посад, які може займати людина [10]. На вибір мотивів також впливає економічна політика конкретної країни, менталітет народу, традиції і навіть побут. В Японії, наприклад, існує система мотивації, в якій надається перевага медичному обслуговуванню, доїзду до роботи та відпочинку; французькі підприємці використовують такі форми, як індивідуалізація заробітної плати, участь у прибутках компанії, продаж акцій, виплата бонусів тощо. Шведська модель мотивації характеризується сильною соціальною політикою, спрямованою на зменшення нерівності та перерозподіл національного доходу на користь меншої кількості людей. Щодо першого напрямку, то основна увага має бути зосереджена на підвищенні кваліфікації та освіти, інтенсивності праці, раціоналізації технологій та техніки тощо.

Найбільш ефективною і раціональною системою спеціалізованої підготовки є багаторівнева, інтегрована система безперервного навчання, яку фахівці рекомендують здійснювати за замкнутим циклом [15, с. 23]. Також в сучасних умовах переходу до ринкової економіки рівень трудової мотивації підвищать

такі процеси, як самонормування і самоорганізація праці, які породжують економічну та організаційну свободу господарської діяльності [2, с. 79]. Розглядаючи активізацію колективної трудової діяльності в цілому, необхідно звернути увагу на розширення колективних повноважень в управлінні, співробітництво та взаємопідтримку, використання передового досвіду та вдосконалення технологій виробництва. Однією з найважливіших передумов такого підходу є спільне прийняття рішень. Ще одним важливим принципом є співпраця та взаємодія між зацікавленими сторонами. У взаємодії організації та персоналу важливим є одночасне задоволення потреб компанії в компетентному та активному персоналі та потреб працівників у творчій та адекватно оплачуваній праці [7, с. 34]. В сучасних умовах одним з найважливіших важелів активізації колективної трудової діяльності є ефективне матеріальне стимулювання праці. Ефективність матеріального стимулювання визначається швидкістю реагування на зміну зовнішніх факторів спонукання працівників до діяльності. Ступінь задоволення потреб працівників залежить від активізації діяльності працівників і формує величину ефекту від вкладеної праці.

Для впровадження ефективного матеріального стимулювання в компаніях з функціонуючою системою управління якістю корисно розробити стандарт компанії, який описує процес матеріального стимулювання. Цей стандарт міг би включати такі положення, як наведені нижче: Плани підготовки та перепідготовки кадрів, критерії їх оцінки, порядок і методика оцінки персоналу для досягнення високого рівня результативності. Стандарт повинен бути спрямований на досягнення стратегічних цілей компанії та реалізацію її місії.

На сьогоднішній день українські компанії, на жаль, розглядають грошову винагороду (премії, винагороди тощо) як єдиний належний засіб мотивації персоналу, не беручи до уваги інші фактори, зокрема умови праці та зміст виконуваної роботи, а також явище згуртованості працівників в даному трудовому колективі. Крім того, поширеним є застосування каральних заходів. Однак система мотивації не є достатньо ефективною, якщо вона базується лише на матеріальних стимулах і не включає нематеріальні складові. Комплексне використання всіх напрямів активізації працівників і передбачених для цього механізмів підвищує прихильність працівників і результативність системи управління якістю, що призводить до зростання продуктивності та

інтенсивності праці [18]. Тому слід зазначити, що немає жодних гарантій того, що обраний метод мотивації буде ефективним у майбутньому.

У цьому контексті система мотивації менеджменту повинна відповідати наступним принципам:

- гнучкості, тобто здатності миттєво реагувати на зміни зовнішніх і внутрішніх умов діяльності;

- системності, тобто повного врахування індивідуального внеску в кінцевий результат діяльності компанії по ланцюгах «людина-працівник» і «людина-група-команда»;

- структурованості, тобто поділу винагороди на частини, кожна з яких відображає особистий внесок працівника.

Таким чином, мотивацію персоналу можна розділити в залежності від того, як вона впливає на працівників:

- 1) нормативна мотивація – людина спонукається до певної поведінки шляхом ідеологічного та психологічного впливу: переконання, навіювання, інформування, психологічне зараження тощо;

- 2) примусова мотивація, заснована на застосуванні сили та загрозі гіршого задоволення потреб працівника у разі невиконання вимог;

- 3) стимулювання – вплив не безпосередньо на людину, а на зовнішні умови. Тому для досягнення максимальних результатів від використання методів мотивації та підвищення ефективності діяльності необхідно застосовувати їх у комплексному поєднанні, що вимагає тісного зв'язку між ними, оскільки застосування лише набору методів не дозволяє стимулювати творчу активність персоналу для досягнення цілей компанії.

Таким чином, успішне впровадження та реалізація правильної системи мотивації має досягти своєї мети: підвищити якість роботи наступними шляхами.

Системи мотивації залежать від позитивного впливу як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, які є важливими для компанії. У будь-якому випадку організація систем оплати праці повинна базуватися на такому стилі управління, який передбачає гнучкі структури і методи мотивації, що відповідають технічним, економічним і соціальним змінам у суспільстві в цілому і в кожній компанії зокрема. Таким чином, утримання працівників розглядається як мотивація для досягнення кращої та ефективнішої роботи [4].

Для створення ефективної системи мотивації необхідно не тільки правильно поставити цілі, але й розробити плани мотивації

(довгострокові та короткострокові). Також необхідно створювати стимули для конкретних груп або працівників з урахуванням зовнішніх і внутрішніх мотиваційних чинників та вибору конкретних методів стимулювання; розвивати вміння правильно коригувати та навчати працівників і по можливості допомагати уникати помилок керівництва, тобто постійно набувати і розвивати знання з теорії моделей, видів і методів мотивації та застосування мотиваційних складових в управлінні людськими ресурсами.

Висновки. З метою підвищення результативності системи управління якістю та системи управління в цілому необхідно застосовувати різні інструменти та методи для досягнення фінансово-економічного ефекту. Це допоможе компаніям вийти на нові ринки, створить рівні умови для країн, що розвиваються, та сприятиме вільній і справедливій міжнародній торгівлі.

За результатами дослідження приходимо до висновку, що оптимальність системи мотивації та стимулювання компанії проявляється в досягненні цілей компанії через цілеспрямований, систематичний вплив керівництва на рівень якості виконання працівниками своїх посадових обов'язків. Для того, щоб забезпечити мотивацію керівництва та інших

працівників до реалізації ідей розвитку компанії, необхідно створити умови, які стимулюють зацікавленість працівників у постійному підвищенні ефективності діяльності та життєздатності компанії.

Питання мотивації працівників є багатогранним і складним явищем, яке потребує індивідуального підходу. Динамічні зміни на сучасному ринку праці унеможливають створення єдиного стандартного довгострокового порядку денного. Тому слід застосовувати диференційований підхід до мотивації працівників і провідну роль у цьому процесі має відігравати керівник компанії. Тому мотивація працівників є важливим підґрунтям для успішного функціонування сучасної компанії та впливає на конкурентоспроможність та успішність компанії. Таким чином, інвестиції в людські ресурси, особливо в персонал, стають довгостроковим фактором стійкості компанії.

Однак, недостатньо лише обрати конкретний метод та засоби реалізації, оскільки необхідно проаналізувати індивідуальні особливості працівників (за можливості провести їх діагностику) або переважачі вподобання колективу в мотивації. Тому ефективність мотивації залишається актуальним питанням і сьогодні.

Список використаних джерел:

1. Биканова О. Мотивація праці як важливий чинник забезпечення ефективного управління персоналом підприємства. URL: <http://conf-cv.at.a/forum/53-482-1>.
2. Воронкова В. Г. Кадровий менеджмент: навчальний посібник. Київ : ВД «Професіонал», 2004. 192 с.
3. Гайдученко С. О. Тексти лекцій з навчальної дисципліни «Мотивація персоналу». Харків : ХНУМГ, 2013. 111 с.
4. Денисенко М. П. Міжнародний досвід мотивації персоналу в умовах сучасної економіки. *Вчені записки Університету «КРОК»*. 2019. Вип. 3.55. С. 94–100.
5. Дуда С. Т. Мотивація та результативність праці персоналу підприємства: їх сутність та взаємозв'язок. *Науковий вісник НЛТУ України: Збірник науково-технічних праць*. 2010. Вип. 20.14 С. 188–193.
6. Ілляшенко С. Інноваційний менеджмент: підручник. Суми : Університетська книга, 2010. 334 с.
7. Калита П. Очерк о геноме успешности организаций и государства. *Стандартизація, сертифікація, якість*. 2014. № 2. С. 33–38.
8. Клименко М. П. Мотивація управлінського персоналу в реалізації загальної стратегії підприємства. *Сталий розвиток економіки*. 2011. № 5 С. 81–85.
9. Климчук А. О. Мотивація та стимулювання персоналу в ефективному управлінні підприємством та підвищенні інноваційної діяльності. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2018. № 1. URL: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/2>.
10. Коваль О. В. Мотивація персоналу як один з факторів підвищення продуктивності праці. URL: http://rusnauka.com/2_KAND_2012/Economics/10_99163.doc.htm.
11. Колот А. М. Мотивація персоналу: підручник Київ : КНЕУ, 2002. 337 с.
12. Крушельницька О. В. Управління персоналом: навч. посібник. Київ : Кондор, 2003. 296 с.
13. Літинська В. А. Мотиваційні методи кар'єрного просування персоналу підприємств. *Вісник Запорізького національного університету*. 2010. № 3(7) С. 58–61.
14. Матеріали 10-ого Міжнародного Форуму «Дні якості в Києві-2001». Київ : Українська асоціація якості, МЦ «ПРИРОСТ», 2002. 204 с.
15. Матеріали Міжнародної наукової конференції з нагоди 10-річчя УкрНДІССІ. Харків : ДП «Редакція журналу «Стандартизація, сертифікація, якість». 2002. 308 с.

16. Павлов В. І., Мишко О. В. Трансформація систем управління якістю товарів в Україні : монографія. Рівне : НУВГП, 2009. 202 с.
17. Співак В. В. Мотивація як засіб ефективного менеджменту персоналу підприємств. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*. 2010. № 6. Т. 2. С. 178–181.
18. Струс Р. В., Коваль О. Г., Мишко О. В. Оптимізація управління підприємством шляхом мотивації персоналу. *Економіка та суспільство*. 2018. № 18. С. 373–377. URL: <http://www.economyandsociety.in.ua>.
19. Струс Р. В., Коваль О. Г., Мишко О. В. Процес керування персоналом як один з інструментів менеджменту якості. *Прийзовський економічний вісник*. 2018. № 3(08). С. 89–93. URL: <http://pev.kpu.zp.ua>.
20. Хомік О. М., Ковальчук О. М., Мишко О. В. Leadership qualities as an effective attribute of would be managers' culture forming in higher educational establishments. *Наука і освіта*. 2017. № 12. С. 71–77.

References:

1. Bykanova O. Motyvacija praci jak vazhlyvyj chynnyk zabezpechennja efektyvnogho upravlinnja personalom pidpryjemstva. Available at: <http://conf-cv.at.a/forum/53-482-1>.
2. Voronkova V. Gh. (2004) Kadrovij menedzhment: navchalnyj posibnyk. K.: VD «Profesional». 192 p.
3. Ghajduchenko S. O. (2013) Teksty lekcij z navchalnoji dyscypliny «Motyvacija personalu». Kh. : KhNUMGh. 111 p.
4. Denysenko M. P. (2019) Mizhnarodnyj dosvid motyvaciji personalu v umovakh suchasnoji ekonomiky. *Vcheni zapysky Universytetu «KROK»*. Vyp. 3.55. P. 94–100.
5. Duda S. T. (2010) Motyvacija ta rezul'tatyvnistj praci personalu pidpryjemstva: jikh sutnistj ta vzajemozv'jazok. *Naukovyj visnyk NLTU Ukrajiny: Zbirnyk naukovo-tehnychnykh pracj*. Vyp. 20.14. P. 188–193.
6. Illjashenko S. (2010) Innovacijnyj menedzhment: pidruchnyk. Sumy: Universytetsjka knygha. 334 p.
7. Kalyta P. (2014) Oчерк о геноме успешности орghанизаций y ghосударства. *Standartyzacija, sertyfikacija, jakistj*, no. 2, pp. 33–38.
8. Klymenko M. P. (2011) Motyvacija upravlinjskogho personalu v realizaciji zaghaljnoji strateghiji pidpryjemstva. *Stalyj rozvytok ekonomiky*, no. 5, pp. 81–85.
9. Klymchuk A. O. (2018) Motyvacija ta stymuljuvannja personalu v efektyvnomu upravlinni pidpryjemstvom ta pidvyshhenni innovacijnoji dijalnosti. *Marketyngh i menedzhment innovacij*, no. 1. Available at: <http://mmi.fem.sumdu.edu.ua/2>.
10. Koval O. V. (2012) Motyvatsiya personalu yak odyн z faktoriv pidvyshchennja produktyvnosti pratsi [Motivation of the personnel as one of factors of increase of labor productivity]. Available at: http://rusnauka.com/2_KAND_2012/Economics/10_99163.doc.htm.
11. Kolot A. M. (2002) Motyvacija personalu: pidruchnyk K.: KNEU. 337 p.
12. Krushel'nycjka O. V. (2003) Upravlinnja personalom: navch. posibnyk. K.: Kondor. 296 p.
13. Litynsjka V. A. (2010) Motyvacijni metody kar'jernogho prosuvannja personalu pidpryjemstv. *Visnyk Zaporizkogho nacionalnogho universytetu*, no. 3(7), pp. 58–61.
14. Materialy 10-ogho Mizhnarodnogho Forumu «Dni jakosti v Kyjevi-2001». K.: Ukrajinsjka asociacija jakosti, MC «PRYROST», 2002. 204 s.
15. Materialy Mizhnarodnoji naukovoji konferenciji z naghody 10-richchja UkrNDISSI. Kharkiv: DP «Redakcija zhurnalu «Standartyzacija, sertyfikacija, jakistj». 2002. 308 p.
16. Pavlov V. I., Myshko O. V. (2009) Transformacija system upravlinnja jakistju tovariv v Ukraini: monoghrafija. Rivne: NUVGhP. 202 p.
17. Spivak V. V. (2010) Motyvacija jak zasib efektyvnogho menedzhmentu personalu pidpryjemstv. *Visnyk Khmel'nycjkogho nacionalnogho universytetu. Ekonomichni nauky*, no. 6. Т. 2. P. 178–181.
18. Strus R. V., Kovalj O. Gh., Myshko O. V. (2018) Optymizacija upravlinnja pidpryjemstvom shljakhom motyvaciji personalu. *Ekonomika ta suspiljstvo*, no. 18, pp. 373–377. Available at: <http://www.economyandsociety.in.ua>.
19. Strus R. V., Kovalj O. Gh., Myshko O. V. (2018) Proces keruvannja personalom jak odyн z instrumentiv menedzhmentu jakosti. *Pryazovs'kyj ekonomichnyj visnyk*, no. 3(08), pp. 89–93. Available at: <http://pev.kpu.zp.ua>.
20. Khomik O. M., Kovaljchuk O. M., Myshko O. V. (2017) Leadership qualities as an effective attribute of would be managers' culture forming in higher educational establishments. *Nauka i osvita*, no. 12, pp. 71–77.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-7>
УДК 325.1

Пилипченко О. О.

доктор філософії в галузі економіки,
докторант Міжрегіональної Академії управління персоналом;
керуючий партнер Адвокатського бюро «Олега Пилипченка»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2424-4918>

Pylypchenko Oleh

PhD in Economics, Doctoral Candidate,
Interregional Academy of Personnel Management;
Managing Law Firm «Oleh Pylypchenko»

ФАКТОРИ МІГРАЦІЇ: ЗМІСТ ТА КЛАСИФІКАЦІЯ

MIGRATION FACTORS: CONTENT AND CLASSIFICATION

Розуміння існуючих процесів міграції, виділення груп факторів, які впливають на рішення індивідів щодо міграції, дозволять сформувати привабливе середовище, яке буде здатне зберігати накопичений людський потенціал України. Метою статті є класифікація та визначення суті факторів міграції населення, спрямованої на виявлення керованих факторів міграції, які будуть корисними для реалізації міграційної політики України. У роботі було виділено наступні групи факторів міграції: економічні, соціальні, екологічні, політико-правові, демографічні, етнічні та особистісно-психологічні. Було встановлено, що кожна з зазначених груп при її застосуванні в рамках країни або окремого регіону/області дозволяє найбільш повно вивчити міграційні процеси та виробити дієву міграційну політику щодо їх контролю.

Ключові слова: міграція, міграційна політика, фактори міграції, класифікація факторів міграції, еміграції, зовнішня міграція.

Understanding the existing processes of migration, identifying groups of factors that influence the decisions of individuals regarding migration, will make it possible to create an attractive environment that will be able to preserve the accumulated human potential of Ukraine. The purpose of the article is to classify and determine the essence of population migration factors, aimed at identifying managed migration factors that will be useful for the implementation of the migration policy of Ukraine. The methods of structural and logical analysis, comparison, specification and generalization were used during the research. The author of the article made an attempt to determine the factors affecting both the dynamics and the specificity of migration processes. The author systematizes the factors of migration and divides them into: economic, social, environmental, political-legal, demographic, ethnic, and personal-psychological. It was established that each of the mentioned groups, when applied within the framework of the country or a separate region/region, allows for the most complete study of migration processes and the development of an effective migration policy for their control. Individual factors included in the above groups are easier to predict, others are not, it all depends on the collected statistical information, sources of its acquisition, sampling, etc. In any case, the information obtained from the analysis of the influence of factors on migration processes, their interaction, contributes to the development of the concept of state regulation of migration processes, which meets the basic needs, goals and interests of the state and society. The practical significance of scientific research in this direction lies in the possibility of developing effective strategies and tactics of migration policy, which will combine both state interests and the interests of migrants.

Keywords: migration, migration policy, migration factors, classification of migration factors, emigration, external migration.

Постановка проблеми. Сучасний світ далекий від ідеалу. Зазначений факт позначається на тому, що в світі досі існує і поглиблюється нерівність. У 2021 році загальний обсяг світового доходу становив близько 97 трлн. доларів США. На найбіднішу половину населення, близько 40%, припадає лише 2% цієї суми, а найбагатша (10%) – володіє 76%. Загалом на сьогоднішній день наслідки нерівності відчують на собі 70% населення нашої планети. При цьому, незважаючи на нерівність, що поширюється, як на макро-,

так і мікрорівнях, невідповідність реальності прагненням мільярдів людей не всі вони вирішуються на міграцію. Проведене Американським інститутом громадської думки (Gallup) Всесвітнє опитування (World Poll) [11] показало, що 15% світового населення, що налічує понад 750 мільйонів осіб, емігрувало б, якби мало таку можливість. Опитування показує, що кількість бажаючих на міграцію суттєво зросла в розвинених регіонах світу. Це Північна Америка та країни Європи, які не входять до ЄС. Кількість охочих переїхати

збільшилась у Латинській Америці та країнах Карибського басейну, на Близькому Сході та в Північній Африці, а також у країнах Африки на південь від Сахари. Бажання мігрувати суттєво проявляється в країнах, де тривають збройні конфлікти. Отже, у всьому світі «тільки» кожна восьма людина висловлює бажання мігрувати. Ця цифра не може не викликати здивування, оскільки незрівнянно більша кількість людей на планеті має вагомі причини для еміграції. З іншого боку, лише невелика частина тих, хто висловлює бажання мігрувати, здатна її здійснити.

Постає питання, чому люди хочуть емігрувати? В певні моменти життя людини складається низка факторів, які стимулюють міграційні наміри, що може призвести до тимчасової чи постійної міграції окремих осіб та їхніх сімей. Фактори, які впливають на міграційні процеси, що зумовлюють фактичне переміщення величезних мас людей по всьому світу, різноманітні та багатогранні. Дана обставина підігриває інтерес до їх дослідження. Практична значимість наукових пошуків у цьому напрямі полягає в можливості вироблення дієвих стратегій та тактик міграційної політики, яка поєднуватиме в собі як державні інтереси, так і інтереси мігрантів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність і гострота міграційної проблематики зумовили піднесення інтересу до неї широкого кола науковців. Так, вагомий вклад у розвиток досліджень міграції населення здійснили такі українські вчені, як О. Власюк, С. Вовканич, П. Гайдуцький, Е. Лібанова, Ю. Макогон, О. Малиновська, С. Пирожков, О. Позняк, І. Прибиткова, М. Романюк, У. Садова, Л. Семів, О. Хомра, С. Чехович, М. Шульга та інші. Незважаючи на існуючий вагомий доробок зарубіжних та українських науковців, проблеми пов'язані з міграцією населення, з якими стикається на сьогоднішній день Україна, актуалізують та викликають подальші дослідження в цій сфері.

Мета статті полягає у визначенні суті та встановленні класифікації факторів міграції населення.

Виклад основного матеріалу. У теорії міграційного процесу фактори міграції характеризуються комплексом взаємопов'язаних умов життя, які зумовлюють цей процес та впливають на його якісні та кількісні параметри. Фактори, які впливають на процес міграції населення, пов'язані з об'єктивними умовами, що оточують існування людини, на відміну від причин міграції, що невіддільні від психіки, свідомості людини, її сприйняття дійсності. Причини міграції населення – це

ніщо інше, як реакція індивіда (його потреб, установок, ціннісних орієнтацій) на ті фактори, які взаємодіють із цим явищем [8, с. 59]. Зазначимо, що в окремих наукових джерелах ми спостерігаємо ототожнення факторів та причин. Вважаємо такий підхід у руслі досліджень присвячених міграційним процесам некоректним, хоча загалом ототожнення чи змішання категорій «фактор» і «причина» є прийнятним у руслі їх уявлення рядом природничих наук.

Фактори міграційних процесів багатогранні, що не могло не позначитись на їхній класифікації в основу якої покладено відмінні один від одного класифікаційні критерії. Наведемо приклад частини з них:

1. Залежно від можливостей регулювання впливу факторів на міграційний процес:

- керовані;
- некеровані;
- змішані, які можуть регулюватись непрямим впливом.

2. Залежно від часу дії факторів:

- постійно діючі фактори;
- повільно мінливі фактори;
- змінні фактори.

3. Залежно від природи факторів та їхнього ставлення до механізму детермінації міграційних потоків:

- фактори-умови;
- структурні фактори.

4. Залежно від ступеня залучення індивіда до процесу міграції:

- суб'єктивні фактори;
- об'єктивні фактори (поділяються на природні та суспільні фактори).

5. Залежно від ступеня сприйняття міграції індивідом:

- позитивні фактори;
- негативні фактори.

6. Залежно від спонукаючого впливу на індивіда:

- притягуючі фактори;
- виштовхуючі фактори.

7. Залежно від рівня впливу на міграційні процеси:

- макрорівневі фактори;
- мезорівневі фактори;
- мікрорівневі фактори.

Слід зазначити, що в науковій літературі існують і інші підходи до класифікації факторів міграції. Наприклад, В. І. Переведенцев виділяє природні фактори (кліматичні, орографічні, гідрологічні та інших.) та суспільні фактори (демографічні, економічні, соціальні та ін.) [6]. Загалом в результаті систематизації різних поглядів на класифікацію факторів міграції, ми дійшли висновку, що найбільш

поширеною класифікацією є та, в основу якої покладено причини-цілі міграційних процесів. У межах зазначеної класифікації можна назвати такі групи факторів:

- група економічних факторів;
- група соціальних факторів;
- група екологічних факторів;
- група політико-правових факторів;
- група демографічних факторів;
- група етнічних факторів;
- група особистісно-психологічних факторів.

Кожна з зазначених груп при її застосуванні в рамках країни або окремого регіону/області дозволяє найбільш повно вивчити міграційні процеси та виробити дієву міграційну політику щодо їх контролю.

Економічні фактори. Спираючись на результати, отримані під час проведених нами досліджень, можна сказати, що економічним факторам належить чільна роль в міграції населення.

Економічні фактори (безробіття, рівень заробітної плати, галузева структура економіки, господарське освоєння територій, інвестиційна привабливість територій та ін.), як свідчить їх назва, безпосередньо пов'язані з різними економічними умовами. Якщо вони є несприятливими, є ризик їхнього подальшого погіршення, то вони можуть спонукати населення емігрувати до країн з найкращими умовами економічної діяльності.

Економічні фактори лежать в основі економічної міграції, породжуючи економічних мігрантів, міграцію робочої сили. При економічній (трудовій) міграції відбувається переміщення мас населення з країн з низьким і середнім рівнем доходу, в країни з вищим рівнем доходу (міграція «з півдня на північ», з країн півдня до більш розвинених країн півночі). Економічних мігрантів міграція приваблює через перспективи вищої заробітної плати, пошук кращих можливостей для працевлаштування тощо. Більшість цих мігрантів використовує легальні канали міграції, що дозволяє отримати щодо неї достовірні статистичні дані.

Згідно з доповіддю «Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology» у 2019 році міжнародні трудові мігранти становили майже 5% усіх трудових ресурсів, будучи невід'ємною частиною світової економіки [12]. За період із 2017 по 2019 роки чисельність трудових мігрантів зросла зі 164 до 169 мільйонів осіб. Найбільша кількість трудових мігрантів припадає на ЄС та США. Економічна міграція благотворно впливає на приймаючі країни, вона сприяє омолодженню робочої сили,

забезпечує функціонування трудоінтенсивних галузей, таких як сільське господарство, будівництво та особисті послуги, стимулює підприємництво, підтримує роботу систем соціального захисту, а також допомагає в задоволенні кадрових потреб. У свою чергу, країни походження мігрантів отримують користь у вигляді грошових переказів, які мігранти відправляють на батьківщину своїм сім'ям, у вигляді інвестицій, технологій та найважливіших навичок, джерелом яких виступають мігранти, що повернулися, та спільноти співвітчизників за кордоном (діаспори) [15]. Варто зазначити, що в останні десятиліття намітилась рівновага в трудових міграційних потоках «з півдня на північ» і з «півдня на південь».

За даними Інституту міграційної політики (Migration Policy Institute, MPI), міграція між країнами, що розвиваються («з півдня на південь») заснована на близькості, ідентичності, різниці в доходах та сезонній міграції. З цих причин 80% міграції «з півдня на південь» відбувається між державами з прилеглими кордонами, де існує загальна культурна самобутність [10]. Прогнозується, що поширеність економічної міграції «з півдня на південь» після завершення військових конфліктів у цих регіонах продовжиться, оскільки бар'єри для міграції нижчі, ніж для міграції «з півдня на північ». Мігранти з півдня, як правило, менш кваліфіковані, ніж їхні колеги з півночі, що ускладнює їх міграцію до більш розвинених країн. Крім того, трудовій міграції на північ заважають величезні маси людей (гуманітарні мігранти), які тікають від військових конфліктів, багато з яких останніми роками розгортаються з новою силою та сприяють збільшенню загальної кількості біженців у всьому світі.

Соціальні фактори. Наступною за частотою зустрічаємості в науковій літературі є група соціальних факторів, які ототожнюють собою соціальну сферу життя – систему, сформовану для задоволення матеріальних і духовних потреб населення. Соціальна сфера включає: організації, що займаються медичним обслуговуванням (лікарні, госпіталі, поліклініки, медичні центри, лабораторії); соціальне забезпечення (організації, що надають матеріальну допомогу людям похилого віку, особам, які втратили працездатність, самотнім матерям, безробітним, безпритульним); освітні та виховні заклади (дитячі садки, школи, гуртки за інтересами, коледжі, університети); спортивні організації (спортивні клуби, футбольні та хокейні ліги, спортивні школи, секції, центри); культурні

організації (музеї, палаци та будинки культури, парки культури та відпочинку, цирки, театри, концертні зали, ботанічні сади, галереї); культурно-рекреаційний комплекс; громадське харчування та роздрібну торгівлю продуктами харчування; комунальне обслуговування (водоканал, міський транспорт, житлово-комунальне господарство, електростанції); громадський транспорт та ін. [1, с. 62]. Центральна роль в напрямках та обсягах міграційних потоків, основу яких становлять соціальні фактори, відводиться фактору житлових умов, який охоплює загальну забезпеченість житлом населення, ціну житла, його комфортність, обсяги житлового будівництва, якість і рівень інфраструктури тощо. На другому місці знаходиться освітній фактор (якість та доступність освіти). І якщо «житлове питання» провокує на міграцію населення зрілого віку, необхідність отримання освіти стає причиною зміни країни перебування в основному людей молодого віку. Важливу роль також відіграє фактор розвитку сфери охорони здоров'я (забезпеченість приймаючих країн медичними установами та персоналом, рівнем витрат на охорону здоров'я тощо). З віком люди починають все більше уваги приділяти своєму здоров'ю, що також позначається на бажанні отримати послуги, які недоступні в країні їх проживання. Загалом соціальні фактори, що мотивують міграцію, зростають з потреб і прагнень людини до досягнення кращої якості життя.

Екологічні фактори. Екологічні фактори є одними з перших в історії, з якими зіткнулось людство. Їхній вплив, пов'язаний із погіршенням природного середовища (насамперед зі зміною клімату) сприяв не лише раннім міграціям людини, які почалися близько 2 млн. років тому, а також істотно вплинули на Велике переселення племен і народів Європи у IV–VII століттях.

Зміна клімату є найсерйознішим із усіх екологічних факторів, до яких також необхідно віднести: схильність територій до стихійних лих; продовольча безпека; водна безпека та ін. Вважається, що на відміну від природних катастроф (повені, посухи, цунамі, землетруси, урагани, виверження вулканів тощо), які проходять одномоментно та сприяють короткостроковій міграції, на період подолання наслідків спричинених катастрофою, зміна клімату носить довгограючий характер та сприяє виїзду на постійне місце проживання (еміграції).

На початок 2019 року кількість кліматичних мігрантів у світі досягла 18,2 млн. осіб. Як зазначається у доповіді Світового банку

«Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration» [14, с. 25] зміна клімату є потужною рушійною силою міграції, оскільки вона позначається на джерелах доходів населення і різко погіршує якість життя в районах, найбільш схильних до його впливу. До 2050 року чисельність кліматичних мігрантів у країнах Африки на південь від Сахари може досягти 86 млн. осіб, у Східній Азії та Тихоокеанському регіоні – 49 млн. осіб, у Південній Азії – 40 млн. осіб, у Північній Африці – 19 млн. осіб, у Латинській Америці – 17 млн. осіб, а у Східній Європі та Центральній Азії – 5 млн. осіб. Протягом наступних десятиліть зміна клімату може посилити вплив соціальних, політичних та економічних факторів міграції. Навіть якщо люди, яких торкнулась зміна клімату, переміщуються лише на короткі відстані всередині країни, це вже змінює соціальну, політичну та економічну динаміку. Варто підкреслити дедалі більшу небезпеку виникнення соціальних конфліктів, коли екологічними мігрантами стають племінні, етнічні та релігійні групи, які звикли до відокремленого існування і змушені залишити традиційні ареали свого проживання.

Повені, посухи та ін. природні катаклізми часто призводять як до нестачі продовольства, так і до скорочення робочих місць у сільському господарстві, спонукаючи людей залишати звичні місця проживання та переїжджати у місця зі стабільним кліматом та можливостями працевлаштування. Забруднення води, повітря та ґрунту, як у міських, так і в сільських районах, викликані промисловими аваріями, антропогенними викидами, неконтрольною урбанізацією та зведенням інфраструктури, створюють небезпеку здоров'ю місцевих жителів, змушуючи їх мігрувати. Слід акцентувати увагу на тому, що міграція, викликана екологічними факторами, стає все більш поширеною, набуваючи масового, лавиноподібного характеру.

У звіті «Global Report on Internal Displacement» [13] зазначається, що через стихійні лиха, більшу частину яких склали шторми, урагани та повені, місця постійного проживання у 2020 році залишило 30,7 млн. осіб. Починаючи з 1970 року, кількість зареєстрованих стихійних лих зросла в 5 разів. Наведемо приклад кількох, які спричинили появу значної кількості екологічних мігрантів. У 2004 році стався підводний землетрус в Індійському океані, який забрав життя від 225 тисяч до 300 тисяч осіб. В 2010 році землетрус на Гаїті забрав життя близько 222 тисяч осіб. Лише два ці лиха

спровокували появу понад півтора мільйона екологічних мігрантів. З кожним роком зміна клімату все більше відчувається населенням планети. Країни Карибського басейну входять до найбільш уразливих перед стихійними лихами. Оскільки значна частка населення Карибського басейну проживає в районах, схильних до підвищення рівня моря, будь-які лиха в цьому регіоні провокують широкомасштабне переміщення людей. Так, ураган «Ірма», який «прокотився» Карибським басейном і Північною Америкою, став найбільшим лихом у світі в 2017 році, спровокував переміщення більш ніж 2 млн. осіб в обох регіонах.

Щороку зростає проблематика збереження продовольчої та водної безпеки, на що систематично вказується у доповідях Міжурядової групи експертів з питань зміни клімату (Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC). Регіони, які не зможуть підтримувати їх на належному рівні, стануть донорами екологічних мігрантів. У 2018 році посушливі умови в Центральній Америці спричинили, як вважається, 82% втрат урожаїв кукурудзи та бобів у Гондурасі, що поставило під загрозу продовольчу безпеку майже 3 млн. осіб. У таких країнах, як Сальвадор, Гватемала та Гондурас, велика частка населення живе в сільських районах і в своїх засобах до існування сильно залежить від сільського господарства, що робить його особливо вразливим до таких екологічних змін, як посухи. Можливо, наслідки зміни клімату відіграли свою роль у недавніх динамічних проявах міграції в Центральній Америці, оскільки значна кількість мігруючих людей до цього була задіяна в сільському та лісовому господарстві, тваринництві та рибальстві. Багато Карибських островів також сильно залежать від таких секторів, як сільське господарство та туризм, і лиха завдають істотної шкоди їхній економіці. В міру наростання частотності та інтенсивності цих лих внаслідок зміни клімату, як очікується, посилюватимуться ризики для здоров'я та загрози продовольчій безпеці [4, с. 119–120].

Політико-правові фактори. Найважливішим фактором цієї групи виступає правовий, який характеризує законодавче регулювання міграційного порядку, що склався в державах, які входять у ту чи іншу міграційну систему. Зазначимо, що зміст поняття міграційної системи передбачає його гнучкіше застосування. Так, наприклад, можна вести мову про міграційну систему Європи та відповідний міграційний порядок, змістом якого є консолідована міграційна політика

більшості європейських держав, яка знайшла своє вираження в сукупності політичних та правових документів, визнаних і діючих на території цих країн. Наприклад, Європейська конвенція про громадянство, Європейська конвенція з прав людини, Європейська конвенція про правовий статус трудящих-мігрантів, міждержавні угоди щодо міграції (безвізовий обмін, режим перебування та проживання тощо), угоди про боротьбу з незаконною міграцією та ін. У той же час, міграційна система Європи, яка формується в результаті міграційного обміну між країнами в її складі, консолідації зусиль з регулювання міграційних процесів, що існує на основі загального міграційного порядку, включає і відносно невеликі міграційні системи, які виникають внаслідок дії зазначених вище факторів, стійкість та розвиток яких обумовлюється сформованим у результаті уніфікації міграційного законодавства, створення пріоритетів міграційного обміну на основі міждержавних угод, що регулюють в'їзд та виїзд, перебування та проживання на території цих країн [5, с. 146]. При посиленні правового регулювання міграційного порядку спостерігається зниження міграційної рухливості населення, а за ослаблення – посилення.

Другим фактором аналізованої групи є політичний, який обумовлюється політичною ситуацією в країні. Населення не завжди погоджується із змінами, які відбуваються в рідній країні. Зміна форми правління, зміни державного устрою, репресії з політичних мотивів, дії влади щодо культивування різних ідей у маси, які суперечать особистим переконанням та громадянській позиції сприяють міграційній активності населення. Так, з Російської Федерації виїхало понад 300 тисяч осіб, які так чи інакше незгодні з її політикою стосовно України. Здебільшого вони відносяться до політичних емігрантів.

Демографічні фактори. Демографічну структуру населення можна з повним правом визнати одним із найважливіших факторів міграції, міграційної мобільності. Чисельність населення, приріст населення та вікова структура населення є одними з найбільш досліджуваних факторів міграції.

Певною мірою найважливішим синтетичним фактором є вікова структура населення. Відомо, що вікова структура мігрантів та вікова інтенсивність територіальної рухливості населення є досить стійкими в часі та просторі параметрами міграційного процесу [7, с. 82]. Вищі коефіцієнти народжуваності збільшують майбутню частку молодого населення та створюють так званий «молодіжний

бум», який може в абсолютному вираженні збільшити міграційний потенціал тієї чи іншої країни. Чим більше молоде населення (як у абсолютному, так і у відносному вираженні), тим більше людей, ймовірно, емігрують із країни, що підтверджується різними кількісними дослідженнями двосторонніх міграційних потоків. Міграція молоді може бути пов'язана як з необхідністю здобуття якісної конкурентної освіти, так і з бажанням професійної реалізації.

Гендерні індикатори також дозволяють визначити рівень міграційних потоків. Диспропорції в гендерній структурі населення, особливо в поєднанні з мізерними економічними перспективами в країні походження, можуть змусити безробітних молодих людей, необтяжених сімейними узами та стосунками, шукати можливості реалізувати себе в іншому місці, що призводить до міграції. Загалом міграційна мобільність досягає найвищого рівня в молодих працездатних віках, потім вона знижується; найчастіше виникають сплески активності в передпенсійних віках. Усе це визначається життєвими циклами індивідів, які приймають участь в міграції. Що стосується складу сім'ї, то наявність дітей або літніх утриманців збільшує міграцію чоловіків і знижує міграцію жінок, підкреслюючи гендерний поділ праці між чоловіками та жінками. Навпаки, присутність літніх самотійних членів сім'ї сприяє міграції жінок, оскільки вони можуть брати участь у ринку праці, перекидаючи на старше покоління обов'язок по догляду та вихованню дітей.

Низькі показники народжуваності та смертності в приймаючих країнах, свідчать про «старіння населення», що сприяє виробленню цими країнами сприятливої міграційної політики. На міграцію впливає і питома вага непрацездатного населення. Чим вищий цей показник, тим більше дефіцит трудових ресурсів, який має бути перекритий шляхом залучення робочої сили з інших країн. Як приклад, залучення трудових ресурсів з України Польщею, оскільки її працездатні громадяни через відкриті кордони масово перебралися на трудовий ринок «старої Європи». На початок 2022 року, навіть в умовах пандемії COVID-2019, у Польщі працювало понад півтора мільйона українців, що у 2,5 разів більше ніж у 2014 році.

Етнічні фактори. Під етнічними факторами міграції розуміється вплив національних традицій, звичаїв, специфіки матеріальної та духовної культури різних народів на рівень рухливості, структуру та напрямки

переміщень. До цієї групи відносять вплив на міграцію міжетнічних конфліктів, які створюють у світі величезні потоки вимушених переселенців і біженців [9, с. 177]. Етнічна приналежність, ймовірно, є найпоширенішою причиною конфліктів у світі. Етнічний конфлікт часто походить із ситуації потреби у конкуренції за такі блага, як якісна освіта, житло та робота. Нерівномірний розподіл впливу та ресурсів може бути зменшений в країнах з різномірним етнічним складом шляхом продуманої державної політики, спрямованої на справедливий їх перерозподіл, а також наданням представникам усіх етнічних груп рівних можливостей для отримання впливу та ресурсів. В іншому випадку відбуватиметься міграція як окремих представників етнічних груп, так і груп в цілому. Як приклад, результат етнополітичного конфлікту у Закавказзі між азербайджанцями та вірменами навколо Нагірного Карабаху. Конфлікт призвів до значних етнічних змін у регіоні, повного переселення азербайджанців та карабахських курдів з вірменських територій та вірмен з азербайджанських. Те, що починалося, як міжетнічний конфлікт, із розпадом СРСР трансформувалося у міжнаціональний.

Проблематика міграції через етнічні фактори полягає в тому, що вона призводить до зниження етнічної однорідності приймаючих країн, за рахунок входження в соціум нових етнічних елементів. Тут постає питання, чи зможе в таких соціумах виникнути по-справжньому мультикультурне суспільство? Як свідчить сучасний досвід, етнічні групи воліють відокремлювати себе від основної маси населення приймаючих країн, створювати діаспори. Сприяє такому відділенню те, що, незважаючи на присутність у законодавстві багатьох країн антидискримінаційних законів за етнічною, расовою, національною чи аналогічною ознакою їх практичне застосування викликає багато труднощів. Етнічні мігранти в обставинах, що склалися, воліють покладатися на себе, своїх родичів і одноплемінників. У перспективі вплив фактора конфліктів на міграцію населення планети істотно зростатиме провокуючи переселення величезних мас людей. Це пов'язано із виникненням нових конфліктів та збільшенням загальної кількості та інтенсивності вже існуючих, які починають набувати меж міжнаціональних конфліктів.

Особистісно-психологічні фактори. Найважливішими психологічними факторами міграційних процесів є інтелект, риси особистості, система мотивів і цінностей, установок та ін. Так, мігранти, чия система цінностей

заснована на саморозвитку і матеріалізмі, більш схильні до міграції, ніж ті, чия первинна мотивація має консервативний характер.

Що стосується особистісних факторів, то вони характеризуються особистісним сприйняттям індивідом конкретних сил, що спонукають його на міграцію. Індивід класифікує ці сили на «плюси» та «мінуси». Інакше кажучи, плюси – те, що сприяє міграції, а мінуси – перешкоджає. Залежно від властивості індивіду психологічної характеристики змінюватиметься вплив особистісних факторів на міграцію конкретної особи, тому ми об'єднали особистісні та психологічні фактори в єдину групу особистісно-психологічних.

Висновки. В ході проведеного дослідження, до основних груп факторів, які впливають на міграцію були віднесені: економічні, соціальні, екологічні, політико-правові, демографічні, етнічні та особистісно-психологічні.

Кожна з окреслених груп, при її застосуванні в рамках країни або окремого регіону/області, як ізольовано, так і в комплексі, у взаємодії та системі, дозволяє найбільш повно вивчити міграційні процеси та виробити дієву міграційну політику щодо її контролю. Окремі фактори, що входять до наведених груп передбачити простіше, інші ні, все залежить від зібраної статистичної інформації, джерел її отримання, вибірки тощо. В будь-якому випадку інформація, отримана з аналізу впливу факторів на міграційні процеси, їх взаємодії, сприяє розробці концепції державного регулювання міграційних процесів, що відповідає основним потребам, цілям та інтересам держави та суспільства.

Перспективи подальшої роботи полягають: 1) у вивченні міграційних установок населення України; 2) встановленні впливу окремих факторів на міграцію населення України.

Список використаних джерел:

1. Байгулова А. А., Тулякова В. М. Роль социальной сферы в формировании здоровья населения на примере образования. *Вектор экономики*. 2020. № 4 (46). С. 60–65.
2. Габрелян А. Ю. Вектор розвитку України: дилема вибору. *Матеріали конференцій МЦНД*. URL: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.022> (дата звернення: 28.01.2023).
3. Габрелян А. Ю. Аналіз сучасного стану ринку робочої сили в світі та в Україні. *Траектория науки*. 2020. № 6 (10). С. 2001–2013.
4. Доклад о миграции в мире. IOM Publications, 2020. 550 с.
5. Контарев А. А., Працко Г. С. Миграционная система и миграционный порядок: социальный и политико-правовой аспекты. *Наука и образование: хозяйство и экономика; предпринимательство; право и управление*. 2019. № 8 (111). С. 143–147.
6. Переведенцев В. И. Методы изучения миграции населения. Москва : Наука, 1975. 231 с.
7. Рахманова Г. В. Возрастные профили миграции в России и ее регионах: 80-е и начало 90-х гг. *Миграционные процессы после распада СССР. Программа по исследованию миграции*. ИНП РАН, РЭНД. Москва, 1994. Вып. 5. С. 82–113.
8. Рыбаковский Л. Л. Факторы и причины миграции населения, механизм их взаимосвязи. *Народно-население*, 2017. № 2. С. 51–61.
9. Таскаева С. В. Факторы, определяющие миграцию населения. *Вестник ЧумГУ*. 2007. № 3 (44). С. 174–179.
10. Campillo-Carrete B. South-South Migration: A review of the literature. *ISS Working Paper Series / General Series*. 2013. Volume 570. P. 1–89.
11. Esipova N., Pugliese A. Ray J. More Than 750 Million Worldwide Would Migrate If They Could. URL: <https://news.gallup.com/poll/245255/750-million-worldwide-migrate.aspx> (дата звернення: 28.01.2023).
12. Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology. Third edition. *ILO position paper*. Geneva: ILO, 2021. 73 p.
13. Global Report on Internal Displacement. IDMC, 2020. 126 p.
14. Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration. The World Bank, 2021. 325 p.
15. Integrating Labour Migration into the 2013 UN High-level Dialogue on International Migration and Development, and the Post-2015 UN Development Agenda. *ILO position paper*. Geneva: ILO, 2013. 14 p.

References:

1. Bajgulova, A. A., Tulyakova, V. M. (2020) Rol' soczial'noj sfery` v formirovanii zdorov`ya naseleniya na primere obrazovaniya [The role of the social sphere in shaping the health of the population on the example of education]. *Vektor e`konomiki*, no. 4 (46), pp. 60–65.
2. Habrelian, A. Y. Vektor rozvytku Ukrajinu: dylema vyboru [Ukraine's development vector: a dilemma of choice]. *Materialy konferencij MCND*. DOI: <https://doi.org/10.36074/mcnd-19.02.2021.lawgov.022>.
3. Habrelian, A. Y. (2020) Analiz suchasnogho stanu rynku robochoji syly v sviti ta v Ukrajinu [Analysis of the current state of the labor market in the world and in Ukraine]. *Traektorija nauky*, no. 6 (10), pp. 2001–2013.
4. Doklad o migraczii v mire [World Migration Report]. (2020) *IOM Publications*, 550 p.

5. Kontarev, A. A., Praczo, G. S. (2019) Migracziennaya sistema i migracziorny`j poryadok: soczial`ny`j i politiko-pravovoj aspekty [Migration system and migration order: social and political-legal aspects]. *Nauka i obrazovanie: khozyajstvo i e`konomika; predprinimatel`stvo; pravo i upravlenie*, no. 8 (111). pp. 143–147.
6. Perevedenczev, V. I. (1975) Metody izucheniya migraczii naseleniya [Methods for studying population migration]. Moscow, 231 p.
7. Rakhmanova, G. V. (1994) Vozrastnye profili migraczii v Rossii i ee regionakh: 80-e i nachalo 90-kh gg [Age profiles of migration in Russia and its regions: 80s and early 90s.]. *Migracziennye proczessy posle raspada SSSR. Programma po issledovaniyu migraczii*. INP RAN, RE`ND. Moscow, Vol. 5, pp. 82–113.
8. Rybakovskij, L. L. (2017) Faktory i prichiny migraczii naseleniya, mekhanizm ikh vzaimosvyazi [Factors and causes of population migration, the mechanism of their relationship]. *Narodonaselenie*, no. 2. pp. 51–61.
9. Taskaeva, S. V. (2007) Faktory, opredelyayushhie migracziyu naseleniya [Factors determining population migration]. *Vestnik ChitGU*, no. 3 (44). pp. 174–179.
10. Campillo-Carrete, B. (2013) South-South Migration: A review of the literature. *ISS Working Paper Series / General Series*, Vol. 570, pp. 1–89.
11. Esipova, N., Pugliese, A. Ray J. More Than 750 Million Worldwide Would Migrate If They Could. Available at: <https://news.gallup.com/poll/245255/750-million-worldwide-migrate.aspx>.
12. Global Estimates on International Migrant Workers: Results and Methodology. (2021) Third edition. *ILO position paper*. Geneva: ILO, 73 p.
13. Global Report on Internal Displacement. (2020) IDMC, 126 p.
14. Groundswell Part 2: Acting on Internal Climate Migration. (2021) The World Bank, 325 p.
15. Integrating Labour Migration into the 2013 UN High-level Dialogue on International Migration and Development, and the Post-2015 UN Development Agenda. (2013) *ILO position paper*. Geneva: ILO, 14 p.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-8>
УДК 338.45:504:658.5

Стоянова-Коваль С.С.

доктор економічних наук, професор,
професор кафедри обліку і оподаткування,
Одеський державний аграрний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1945-0509>

Слущкий Є.В.

кандидат економічних наук,
Військова академія, м. Одеса, Україна
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2696-5831>

Гоголь М.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри обліку і фінансів,
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8243-5328>

Stoyanova-Koval Svitlana

Dr. Sc. (Econ.), Professor,
Professor at the Department of Accounting and Taxation
Odesa State Agrarian University

Slutskyi Yevhen

Ph.D. in Economics,
Military Academy, Odesa

Hohol Maryna

Ph.D. in Economics, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Accounting and Finance,
Odesa I.I. Mechnikov National University

ФОРМУВАННЯ МОДЕЛІ ДЕРЖАВНО-ПРИВАТНОГО ПАРТНЕРСТВА У ІНВЕСТИВАННІ ПРОЕКТІВ РОЗВИТКУ ЦИРКУЛЯРНОЇ ЕКОНОМІКИ

FORMATION OF THE PUBLIC-PRIVATE PARTNERSHIP MODEL IN INVESTMENT IN CIRCULAR ECONOMY DEVELOPMENT PROJECTS

У статті розглядається модель державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки. Циркулярна економіка, спрямована на стале використання ресурсів, стає все більш актуальною в сучасному світі. Доведено, що реалізація проектів циркулярної економіки вимагає значних ресурсів та зусиль. Державно-приватне партнерство надає ефективний механізм для залучення інвестицій у циркулярну економіку. Стаття висвітлює ключові етапи формування такої моделі, включаючи стратегічне планування, фінансові стимули, правову базу, комунікаційну інфраструктуру та моніторинг. Надаються приклади успішного впровадження державно-приватного партнерства в циркулярну економіку. Систематизовано переваги такої моделі, включаючи спільне використання ресурсів, розподіл ризиків та забезпечення сталості проектів. Обґрунтована необхідність розробки відповідного регуляторного середовища та залучення громадськості та стейкхолдерів для успішної реалізації моделі державно-приватного партнерства у циркулярній економіці. Представлені приклади успішних проектів циркулярної економіки, реалізованих за допомогою моделі ДПП, створення інфраструктури для сортування та переробки відходів, який був реалізований за рахунок спільних зусиль державних органів і приватних компаній. Цей проект допоможе зменшити відходи, покращити використання ресурсів і створити нові робочі місця. Висвітлені проблеми, з якими можуть стикнутися проекти циркулярної економіки та способи їх вирішення через ДПП: складність фінансування та висока вартість нових технологій можуть бути подолані за рахунок спільних інвестицій уряду та приватного сектору; створення механізмів контролю та моніторингу для забезпечення ефективності та досягнення поставлених цілей проектів; необхідність широкої освіти та інформування громадськості про переваги циркулярної економіки та ролі ДПП в її розвитку; залучення громадськості

може забезпечити підтримку та розуміння проектів циркулярної економіки, а також допомогти вирішити соціальні та екологічні питання, пов'язані з цими проектами. Для успішної реалізації моделі державно-приватного партнерства у розвитку циркулярної економіки необхідно виконати деякі ключові аспекти: необхідно створити сприятливе законодавче та регуляторне середовище, що сприяє розвитку циркулярної економіки; необхідно забезпечити ефективну комунікацію та співпрацю між усіма сторонами.

Ключові слова: циркулярна економіка, державно-приватне партнерство, інвестування, проекти, розвиток.

The article examines the model of public-private partnership in investing in circular economy development projects. The circular economy, aimed at the sustainable use of resources, is becoming more and more relevant in the modern world. It has been proven that the implementation of circular economy projects requires significant resources and efforts. Public-private partnerships provide an effective mechanism for attracting investment in the circular economy. The article highlights the key stages of the formation of such a model, including strategic planning, financial incentives, legal framework, communication infrastructure and monitoring. Examples of successful implementation of public-private partnership in the circular economy are provided. The advantages of such a model are systematized, including the joint use of resources, the distribution of risks and ensuring the sustainability of projects. The need to develop an appropriate regulatory environment and involve the public and stakeholders for the successful implementation of the public-private partnership model in the circular economy is well-founded. Examples of successful circular economy projects implemented using the PPP model, the creation of infrastructure for waste sorting and processing, which was implemented through the joint efforts of public authorities and private companies, are presented. This project will help reduce waste, improve the use of resources and create new jobs. The problems that circular economy projects may face and how to solve them through PPPs are highlighted: the complexity of financing and the high cost of new technologies can be overcome through joint investments of the government and the private sector; creation of control and monitoring mechanisms to ensure efficiency and achievement of project goals; the need for broad education and informing the public about the benefits of the circular economy and the role of PPPs in its development; public engagement can provide support and understanding for circular economy projects and help address the social and environmental issues associated with these projects. For the successful implementation of the public-private partnership model in the development of the circular economy, it is necessary to fulfill some key aspects: it is necessary to create a favorable legislative and regulatory environment that promotes the development of the circular economy; effective communication and cooperation between all parties must be ensured.

Keywords: circular economy, public-private partnership, investment, projects, development.

Постановка проблеми. Уведення циркулярної економіки є одним з ключових викликів сучасного світу, спрямованих на створення сталого та ефективного використання ресурсів. Циркулярна економіка покликана замінити традиційну лінійну модель "видобути-виробляти-викинути" на модель, що передбачає утримання ресурсів у системі якомога довше, шляхом переробки, вторинного використання та регенерації матеріалів. Для успішного розвитку циркулярної економіки необхідне ефективне інвестування відповідних проектів. Однак, реалізація таких проектів часто потребує значних фінансових, технологічних та організаційних зусиль. Тут на сцену виходить модель державно-приватного партнерства (ДПП), яка може стати ефективним інструментом залучення інвестицій у циркулярну економіку. Державно-приватне партнерство в інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки передбачає співпрацю між державними органами та приватним сектором з метою спільного фінансування, впровадження та ведення проектів, спрямованих на створення ефективних систем повторного використання ресурсів. Таке партнерство має на меті забезпечити взаємовигідну співпрацю, поєднуючи публічні ресурси, експертизу та регуляторний вплив з інноваційним підходом та комерційною ефективністю приватного сектору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання формування циркулярної економіки досліджували багато вчених в Україні та за кордоном. В Україні О. Алімов, В. Геєць, М. Войнаренко, І. Єпіфанова та А. Чухно зосереджувалися на питаннях промислової модернізації та інноваційного розвитку. Серед зарубіжних науковців, які розглянули сутність, основні принципи циркулярної економічної моделі та напрямки вдосконалення поведінки з відходами, можна відзначити Х. Нгуєна, М. Зілса та М. Стахті. Значну увагу формуванню індустріальних моделей циркулярної економіки приділяли Н. Гахович, Л. Дейнеко, О. Циплицька, М. Шаповалова, Л. Шинкарук та ін.

Мета статті – обґрунтування перспектив формування моделі державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі зростає усвідомлення необхідності створення стійкої та ефективної моделі економіки, яка прискорить перехід до більшої екологічної та сталої системи виробництва та споживання. Циркулярна економіка – це концепція, яка забезпечує максимальне використання ресурсів, подовження терміну їхнього життєвого циклу та уникнення відходів. Державно-приватне

партнерство (ДПП) стає все більш популярним інструментом для спільної реалізації проектів розвитку циркулярної економіки.

Державно-приватне партнерство означає співробітництво між урядом і приватним сектором для досягнення спільних цілей і реалізації конкретних проектів. У контексті розвитку циркулярної економіки ДПП може забезпечити необхідну фінансову, технічну та організаційну підтримку для ініціатив, спрямованих на створення замкнутого циклу виробництва, рециклінгу та повторного використання ресурсів [1–2].

Переваги моделі державно-приватного партнерства у розвитку циркулярної економіки є наочними. По-перше, це комбінація об'єднаних ресурсів, експертів та знань з обох сторінок, що стимулює створення інноваційних та ефективних рішень. По-друге, ДПП дозволяє подолати ризики, пов'язані з реалізацією складних проектів циркулярної економіки. Ці проекти вимагають значних інвестицій, тривалих досліджень та розробок, а також впровадження нових технологій. Шляхом об'єднання зусиль уряду та приватного сектору можна знизити фінансові та технологічні ризики, а також сприяти розширенню передового досвіду та найкращих практик. По-третє, ДПП сприяє забезпеченню сталого економічного розвитку та створенню нових робочих місць. Циркулярна економіка створює нові можливості для бізнесу, особливо у сферах вторинної переробки, рециклінгу та використання відходів. Спільна реалізація проектів ДПП дозволяє створити сприятливі умови для розвитку підприємництва, залучення інвестицій та створення нових робочих місць [3].

Одним з головних переваг державно-приватного партнерства є поєднання ресурсів та компетенцій обох сторін. Держава може забезпечити фінансову підтримку, створити сприятливе законодавство та регуляторну базу, а також координувати дії різних зацікавлених сторін. Приватний сектор, у свою чергу, вносить інноваційні рішення, технологічні знання та практичний досвід, що допомагають впровадити циркулярні моделі ефективного ресурсного використання.

Формування моделі державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки передбачає кілька ключових етапів. По-перше, необхідно створити сприятливе регуляторне середовище, включаючи законодавчі акти, що сприяють розвитку циркулярної економіки та державно-приватного партнерства. Другим кроком є ідентифікація та оцінка потенційних

проектів, які варто підтримати за допомогою ДПП. Важливо враховувати не лише екологічний аспект, а й комерційну вигідність таких проектів.

Далі слід провести процес відбору приватних партнерів, які мають необхідні фінансові, технологічні та організаційні ресурси для реалізації проектів. Укладення договору та визначення обов'язків кожної сторони є наступним етапом, включаючи фінансові внески, розподіл ризиків та обов'язків кожної сторони.

Процес реалізації проектів в рамках державно-приватного партнерства має бути супроводжений ефективним моніторингом та контролем з боку обох сторін. Держава повинна забезпечувати нагляд за виконанням умов договору та реалізацією цілей проекту, а приватні партнери зобов'язані забезпечити ефективне використання виділених ресурсів та досягнення встановлених цілей [4].

Одним з прикладів успішної моделі державно-приватного партнерства в інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки є програма стимулювання утилізації електронних відходів в Швеції. У рамках цієї програми, держава спільно з приватними компаніями розробила систему збору та переробки відпрацьованих електронних пристроїв. Держава надає фінансову підтримку та створює необхідну інфраструктуру, а приватні компанії забезпечують ефективну переробку та використання відходів.

Основні переваги моделі державно-приватного партнерства в інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки включають:

1. Спільне використання ресурсів. Об'єднання фінансових, технологічних та інтелектуальних ресурсів держави та приватного сектору сприяє більш ефективному використанню ресурсів та реалізації цілей проектів.

2. Розподіл ризиків. Державно-приватне партнерство дозволяє розподілити фінансові та інвестиційні ризики між державою та приватними партнерами, зменшуючи вплив на окремі сторони і забезпечуючи більш стійкий та стабільний характер реалізації проектів.

3. Експертна підтримка. Участь держави у державно-приватному партнерстві дозволяє залучити додаткову експертну підтримку, таку як наукові дослідження, консультації та нагляд, що сприяє підвищенню якості та ефективності проектів.

4. Ширші можливості доступу до ресурсів. Приватні партнери можуть мати доступ до додаткових фінансових ресурсів, технологій та ринків через партнерство з державою. Це може сприяти прискоренню розвитку проектів та їхньому масштабуванню.

5. Забезпечення сталості та довгостроковості. Державно-приватне партнерство може забезпечити більш сталу та довгострокову підтримку проектів, оскільки воно базується на спільних інтересах та довготривалих зобов'язаннях між сторонами [5].

Виходячи з вищевикладеного, пропонуємо виділити три складові моделі державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки в залежності від стадій економічного циклу: антикризове

(криза), інфраструктурне (рецесія і депресія) та інноваційне (зростання), представлені на рис. 1.

Утворення моделі державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки вимагає належного юридичного та регуляторного оформлення, враховуючи інтереси всіх зацікавлених сторін. Важливо забезпечити прозорість та відкритість у виборі партнерів та розподілі ресурсів, а також ефективні механізми моніторингу та оцінки результатів проектів.

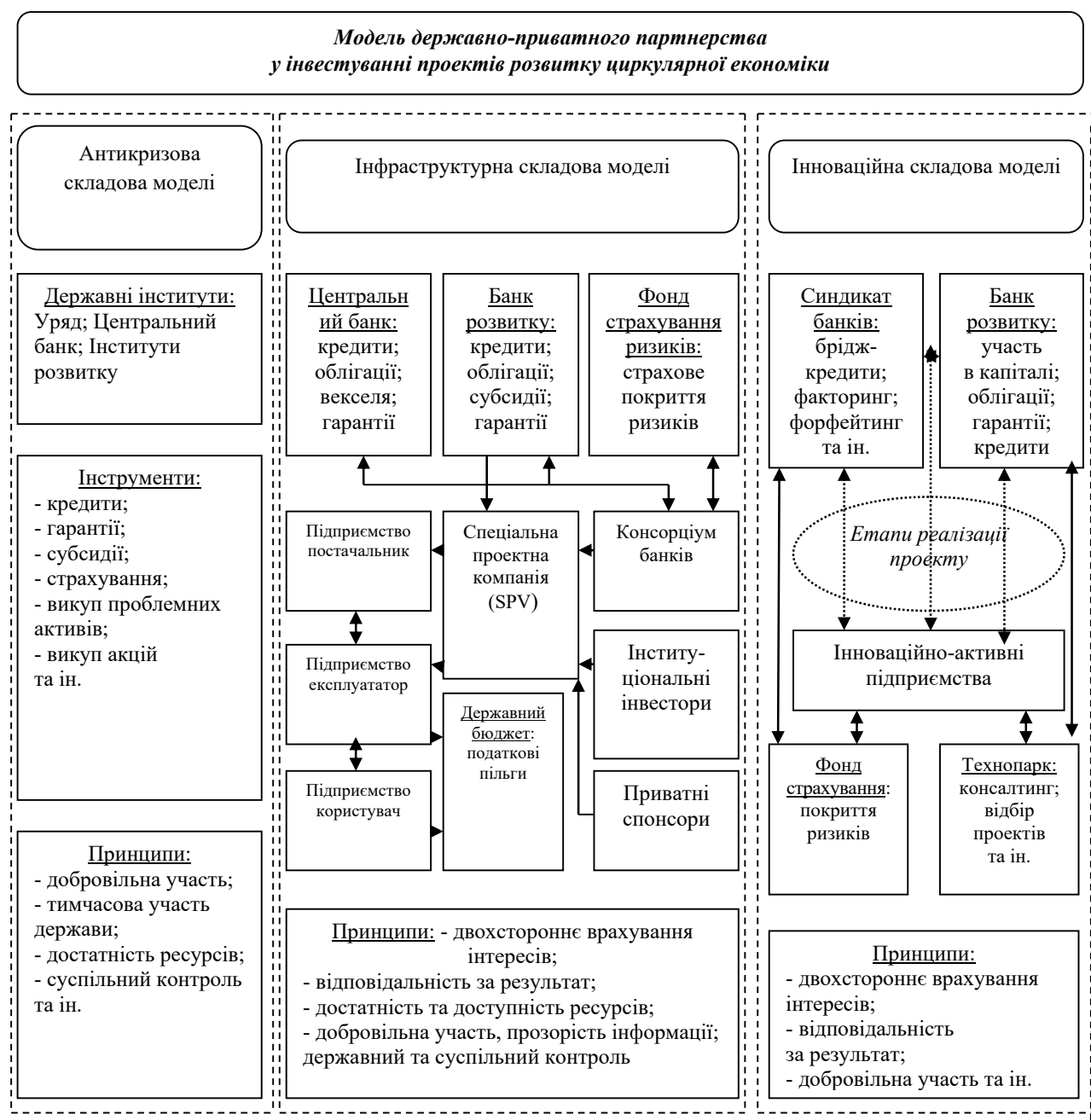

Рис. 1. Теоретичний конструкт моделі державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки

Джерело: побудовано авторами

Державно-приватне партнерство є потужним інструментом для прискорення розвитку циркулярної економіки. Шляхом поєднання зусиль держави та приватного сектору можна створити сприятливі умови для інвестицій у проекти, спрямовані на досягнення цілей циркулярної економіки.

Програми та пілотні проекти, спрямовані на розвиток циркулярної економіки в Україні, включають:

– Програма «Зелена економіка». Ця програма спрямована на стимулювання інвестицій у зелені технології, відновлювальну енергетику та енергоефективність. У цій програмі проводяться конкурси на отримання фінансової підтримки для проектів з підвищення енергоефективності, переробки відходів та інших циркулярних рішень.

Проект «Смарт-сільське господарство». Проект спрямований на впровадження сучасних технологій та ресурсозберігаючих практик у сільському господарстві. Він забезпечує використання точного землеробства, зменшення використання хімічних добрив, розвиток переробки сільськогосподарської продукції та інших циркулярних підходів.

Проект «Екопарки». Цей проект передбачає створення екопарків, комплексної переробки та використання різних видів відходів. Такі парки створюють умови для вторинної переробки матеріалів, виробництва енергії з відходів та інших циркулярних процесів.

Програма «Зелений лідер». Ця програма спрямована на підтримку малих та середніх підприємств, які розвивають циркулярні бізнес-моделі. У цій програмі надається фінансова підтримка, консультації та інші ресурси для розвитку циркулярних проектів [6].

Важливо враховувати, що успішне формування моделі державно-приватного партнерства вимагає:

1. Розвитку стратегічного планування. Держава повинна визначити стратегічні цілі та пріоритети у розвитку циркулярної економіки. Це дозволить приватним партнерам адаптуватися до них та спрямувати свої інвестиції на досягнення спільних цілей.

2. Створення фінансових стимулів. Держава може надавати фінансову підтримку у вигляді субсидій, грантів, податкових пільг або кредитів з низькими процентними ставками для стимулювання приватних інвестицій у циркулярну економіку.

3. Створення правової бази. Держава повинна розробити відповідні правові норми та регуляторні рамки, що сприятимуть розвитку циркулярної економіки та стимулюванню

державно-приватного партнерства. Це включає законодавство щодо утилізації відходів, стандарти екологічної діяльності та захисту навколишнього середовища.

4. Розбудови комунікаційної інфраструктури. Важливо створити ефективні канали комунікації та обміну інформацією між державними органами та приватними партнерами. Це сприятиме взаємному розумінню, координації та спільній роботі на всіх етапах проекту.

5. Забезпечення прозорості та ефективного моніторингу. Належний моніторинг та оцінка виконання проектів є важливими елементами успішного державно-приватного партнерства. Прозорість та ефективний моніторинг дозволяють відстежувати прогрес проектів, оцінювати їхню впливовість на циркулярну економіку та приймати необхідні коригуючі заходи.

6. Розвиток інноваційного середовища. Державно-приватне партнерство повинно сприяти створенню інноваційного середовища, що сприяє впровадженню нових технологій та розробці нових продуктів, що підтримують принципи циркулярної економіки.

7. Залучення громадськості та стейкхолдерів. Важливо залучати громадськість та різні зацікавлені сторони до процесу прийняття рішень та реалізації проектів розвитку циркулярної економіки. Це дозволяє забезпечити широкую підтримку та легітимізацію проектів [7].

Модель державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки є ефективним інструментом для створення сталої та стійкої економічної моделі. Шляхом об'єднання зусиль держави та приватного сектору можна забезпечити необхідні ресурси, фінансову підтримку та експертну ефективність для реалізації проектів, спрямованих на розвиток циркулярної економіки.

Висновки. Державно-приватне партнерство є ефективним інструментом для інвестування проектів розвитку циркулярної економіки. Воно дозволяє об'єднати ресурси та компетенції держави і приватного сектору для досягнення спільних цілей. Формування моделі державно-приватного партнерства вимагає стратегічного планування, фінансових стимулів, правової бази, комунікаційної інфраструктури та ефективного моніторингу. Ці етапи допомагають забезпечити прозорість, сталість та успішну реалізацію проектів. Державно-приватне партнерство сприяє спільному використанню ресурсів, розподілу ризиків та стимулює інновації.

Воно дозволяє ефективно використовувати фінансові, технологічні та організаційні можливості обох сторін. Успішні приклади державно-приватного партнерства в інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки показують його потенціал для реалізації циркулярних моделей використання ресурсів. Для успішної реалізації моделі державно-приватного партнерства необхідна створення сприятливого регуляторного середовища, залучення громадськості та стейкхолдерів, а також забезпечення прозорості та ефективного моніторингу проектів. Загалом, державно-приватне партнерство є важливим інструментом для прискорення розвитку циркулярної економіки. Реалізація моделі сприяє залученню інвестицій, реалізації інноваційних рішень та досягненню сталого використання ресурсів. Ця модель сприяє збалансованому підходу, поєднуючи

публічні та приватні ресурси та експертизу для досягнення спільних цілей стосовно циркулярної економіки. Однак, успішне формування моделі державно-приватного партнерства у інвестуванні проектів розвитку циркулярної економіки потребує певних умов і заходів. Важливо мати чіткі стратегії та плани, які визначають пріоритети та напрямки дій. Також необхідно створити сприятливу регуляторну та правову базу, яка сприятиме розвитку циркулярної економіки та розширенню можливостей для державно-приватного партнерства. Досягнення успіху в моделі державно-приватного партнерства також залежить від залучення та співпраці з різними зацікавленими сторонами, такими як громадськість, академічні установи та неурядові організації. Їхні думки, підтримка та співпраця є важливими для підтримки та легітимізації проектів.

Список використаних джерел:

1. Kirchherr J., Reike D., & Hekkert M. (2017). Conceptualizing the Circular Economy: An Analysis of Definitions. *Conservation and Recycling*. 2017. № 127. P. 221–232.
2. Ghisellini P., Cialani C., & Ulgiati S. A Review on Circular Economy: The Expected Transition to a Balanced Interplay of Environmental and Economic Systems. *Journal of Cleaner Production*. 2016. № 114. P. 11–32.
3. European Commission. (2020). Circular Economy Action Plan. URL: https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm.
4. Напрями реформування державної політики в забезпеченні циркулярної економіки в контексті міжнародної співпраці. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2016/24.pdf.
5. Варфоломеев М.О., Чуріканова О.Ю. Циркулярна економіка як невід'ємний шлях українського майбутнього в аспекті глобалізації. *Ефективна економіка*. 2020. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7929>
6. Циркулярна економіка: навчальний посібник / Шевченко Т.І., Шуптар-Пориваєва Н.Й., Губанова О.Р. та ін. Суми : Університетська книга, 2022. 220 с.
7. Гурочкіна В.В., Духно О.О. Замкнутый цикл виробництва: практика застосування в українських реаліях. *Економіка природокористування: стан, проблеми, перспективи*. УДФСУ, Ірпінь. 2018. С. 44–49. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2769/1/3005_IR.pdf.

References:

1. Kirchherr J., Reike D., & Hekkert M. (2017). Conceptualizing the Circular Economy: An Analysis of Definitions. *Conservation and Recycling*. № 127. P. 221–232.
2. Ghisellini P., Cialani C., & Ulgiati S. (2016) A Review on Circular Economy: The Expected Transition to a Balanced Interplay of Environmental and Economic Systems. *Journal of Cleaner Production*. № 114. P. 11–32.
3. European Commission. (2020). Circular Economy Action Plan. URL: https://ec.europa.eu/environment/circular-economy/index_en.htm.
4. Napriamy reformuvannya derzhavnoi polityky v zabezpechenni tsyrkuliarnoi ekonomiky v konteksti mizhnarodnoi spivpratsi. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/23_2016/24.pdf.
5. Varfolomeiev M.O., Churikanova O.Iu. (2020) Tsyrukuliarna ekonomika yak nevidiemnyi shliakh ukrain-skoho maibutnoho v aspekti hlobalizatsii. *Efektivna ekonomika*. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7929>
6. Tsyrukuliarnaekonomika:navchalnyiiposibnyk/ShevchenkoT.I.,Shuptar-PoryvaievaN.I.,HubanovaO.R. ta in. Sumy: Universytetska knyha, 2022. 220 p.
7. Hurochkina V.V., Dukhno O.O. (2018) Zamknutyi tsykl vyrobnytstva: praktyka zastosuvannia v ukrain-skykh realiakh. *Ekonomika pryrodokorystuvannia: stan, problemy, perspektyvy*. UDFSU, Irpin. P. 44–49. URL: http://ir.nusta.edu.ua/jspui/bitstream/doc/2769/1/3005_IR.pdf.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-9>
UDC 354:328.185

Lukash Svitlana

PhD (Economics),
Associate Professor of Public Management and Administration Department,
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1948-7683>

Sokhan Inna

Doctor of Economics, Professor of Management Department,
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8038-8484>

Danko Yuriy

Doctor of Economics, Professor of Marketing and Logistics Department,
Vice-rector for Research and International Work,
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9847-1593>

Лукаш С.М.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри публічного управління та адміністрування,
Сумський національний аграрний університет

Сохань І.В.

доктор економічних наук,
професор кафедри менеджменту імені Л.І. Михайлової,
Сумський національний аграрний університет

Данько Ю.І.

доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу та логістики,
проректор з наукової та міжнародної діяльності,
Сумський національний аграрний університет

ACTIVITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES IN THE CONDITIONS OF GLOBALIZATION: CHINA CASE

ДОСЛІДЖЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ: ПРИКЛАД КИТАЮ

Globalization impacts to the free development of individuals, products, and administrations across the globe in an incorporated, consistent way. Globalization is the result of the opening up of the worldwide economy and the expansion in the exchange between countries. To state it essentially, when nations that were recently shut to exchange open up their economies and go worldwide, it brings about reconciliation and interconnectedness of economies. Further, globalization implies that nations change their import arrangement and welcome unfamiliar interests into their primary areas. It includes an expansion in worldwide exchange, the commodity and import of items fabricated and related strategies, capital and monetary streams, human movement. Globalization can upgrade agribusiness jobs enormously as a development motor in nations with low pay by growing horticulture quicker than homegrown utilization. Globalization builds farming's capability to improve food security through multipliers to the non-tradable, gigantic, work serious rustic area. Globalization has brought both opportunities and challenges to the development of agricultural enterprises. This paper analyzes the impact of globalization on agricultural enterprises, explores the challenges and obstacles they face, and proposes corresponding solutions. It is suggested that agricultural enterprises should strengthen their innovation capabilities, continuously introduce new products and technologies to meet market demands, and governments should enhance support and policy guidance for agricultural enterprises to encourage technological innovation and sustainable development. Agricultural enterprises should also strengthen cooperation with financial institutions and other enterprises to jointly promote the development of the agricultural industry.

Keywords: agrarian enterprises, foreign economic activity, sustainable development, globalization, China, one belt-one road.

Глобалізація впливає на вільний розвиток окремих осіб, продуктів і адміністрацій по всьому світу єдиним і послідовним чином. Глобалізація є результатом відкриття світової економіки та розширення обміну між країнами. По суті, коли країни, які нещодавно були закриті для обміну, відкривають свої економіки та ширяться по всьому світу, це призводить до примирення та взаємопов'язаності економік. Крім того, глобалізація передбачає, що нації змінюють свій порядок імпорту та приймають незнайомі інтереси у своїх основних сферах. Це включає в себе розширення світового обміну, товарів і імпорту виготовлених предметів і відповідних стратегій, капіталу і грошових потоків, пересування людей. Глобалізація може значно покращити робочі місця в агробізнесі як двигун розвитку в країнах з низькою оплатою праці, вирошуючи садівництво швидше, ніж домашнє використання. Глобалізація створює спроможність сільського господарства покращувати продовольчу безпеку через мультиплікатори до неторгових, гігантських сільських районів, які серйозно працюють. Глобалізація створила як можливості, так і проблеми для розвитку сільськогосподарських підприємств. У цій статті аналізується вплив глобалізації на сільськогосподарські підприємства, досліджуються проблеми та переешкоди, з якими вони стикаються, і пропонуються відповідні рішення. Пропонується, щоб сільськогосподарські підприємства зміцнювали свій інноваційний потенціал, постійно впроваджували нові продукти та технології для задоволення потреб ринку, а уряди повинні посилювати підтримку та політичні рекомендації для сільськогосподарських підприємств для заохочення технологічних інновацій та сталого розвитку. Узагальнено осервні позитивні та негативні наслідки впливу на аграрні підприємства глобалізаційних процесів.

Ключові слова: аграрні підприємства, зовнішньоекономічна діяльність, сталий розвиток, глобалізація, Китай, один пояс-один шлях.

Formulation of the problem. Under the increasingly fierce competition of international market economy, the development of Chinese traditional agriculture is both an opportunity and a challenge. In conditions of the great pressure of market competition, it is under active discussion how to solve the various problems in the development of agricultural industry in the process of globalization.

Analysis of recent research and publications. The analysis of the latest research and publications in the field of foreign economic activity agrarian enterprises allows us to highlight the works of I. Burakovskiy, N.M. Galazyuk, Yu.O. Lupenko, M.Y. Malik, O.G. Shpykulyak, V.A. Mamchur, V. Nelep, T.O. Ostashko, A. Rzepka, B. Ślusarczyk and other scientists.

The purpose of the article is to study development of as one of the main (priority) areas of increasing the level of competitiveness of Chinese agrarian enterprises in globalization conditions, in the framework of foreign economic activities' increasing due to the program "One belt – one road", outlining main problems and obstacles.

Presenting main material. Economic globalization has formed a global market, accelerated the process of trade liberalization, promoted the adjustment and upgrading of the global economic and industrial structure, and also promoted the development of agriculture towards global marketization. China's agricultural market continues to open up in the process of global agricultural marketization, and the import and export volume of agricultural products has increased year by year. After joining the WTO, China has fully and deeply integrated into global economic integration and free trade, which is both an opportunity and a challenge. In order to cope with the challenges and make better use of the

opportunities brought by economic globalization and improve the international competitiveness of China's agriculture, it is necessary to adjust the agricultural structure, formulate relevant agricultural policies, improve the scale and specialization of agriculture, attach importance to the construction of agricultural brands, and improve the comprehensive development capacity of agriculture.

Increased Competition. One of the most significant challenges faced by agricultural enterprises in the era of globalization is increased competition. Globalization has led to liberalized trade, and this has allowed cheap imports from countries with lower production costs to enter the market, putting pressure on local agricultural enterprises to lower their prices.

The increased competition has resulted in a race to the bottom, with many agricultural enterprises struggling to remain profitable. To overcome this challenge, agricultural enterprises must improve their productivity, reduce costs, and innovate. They can achieve this by adopting new technologies such as precision agriculture, which involves using data to optimize farming practices. Precision agriculture can help reduce costs and increase productivity, allowing agricultural enterprises to remain competitive in the global market.

Increased Price Volatility. Globalization has also led to increased price volatility in the agricultural sector. The interconnectivity of global markets means that prices can be affected by events that occur in other parts of the world, such as weather events, geopolitical tensions, or changes in government policies. Agricultural enterprises must be prepared to adapt to these changes quickly, which can be challenging, particularly for small and medium-sized enterprises.

Figure 1. Impact on agricultural enterprises' activities in context of globalization

Source: developed by authors

To overcome this challenge, agricultural enterprises must improve their risk management strategies. This can involve using tools such as futures contracts and hedging to manage price risk. Additionally, agricultural enterprises can diversify their crops and markets to spread their risk.

Sustainability and Environmental Protection.

Agricultural enterprises face significant challenges related to sustainability and environmental protection. The negative impact of agriculture on the environment is increasingly evident, and there is growing pressure on agricultural enterprises to adopt sustainable practices that reduce the use of chemicals, protect biodiversity, and promote soil health.

To overcome this challenge, agricultural enterprises must adopt sustainable practices such as agroforestry, intercropping, and organic farming. These practices can help reduce the use of chemicals, increase biodiversity, and promote soil health. However, adopting sustainable practices can be expensive and require significant investment in technology and infrastructure, making it difficult for many agricultural enterprises, particularly those in developing countries, to meet these requirements.

Technological Advancements. Technological advancements have transformed the agricultural sector, but they have also presented challenges to agricultural enterprises. While technology has the potential to improve productivity and efficiency,

it requires significant investment and expertise. Many agricultural enterprises, particularly those in developing countries, may not have access to the latest technology, making it difficult for them to compete with their counterparts in developed countries.

To overcome this challenge, agricultural enterprises must invest in technology and human capital. Governments can play a crucial role in promoting technology transfer and providing training to agricultural workers. Additionally, public-private partnerships can help bridge the technology gap by providing access to the latest technology and expertise.

Access to Finance. Many agricultural enterprises, particularly those in developing countries, have limited access to finance, making it difficult for them to invest in technology, infrastructure, and sustainable practices. The lack of access to finance can also hinder their ability to compete with larger, more established companies.

To overcome this challenge, agricultural enterprises must have access to finance. Governments can play a crucial role in providing access to finance through initiatives such as microfinance and subsidies for agricultural enterprises. Additionally, public-private partnerships can help provide access to finance by leveraging private capital to invest in the agricultural sector.

The existence of implicit trade barriers. The establishment of high-level tariff and

non-tariff measures highlights the difficulty of agricultural globalization.

Although the path of agricultural globalization is full of thorns, but obviously that order to reform society and benefit the general public globally, necessary unwaveringly adhere to global rules in the field of agriculture, uphold multilateralism, and adhere to the path of openness, cooperation, and win-win results.

Globalization can upgrade agribusiness jobs enormously as a development motor in nations with low pay. Globalization builds farming's capability to improve food security through multipliers to the non-tradable, gigantic, work serious rustic area.

Globalization has sped up the development of agrarian creation at a quicker rate than at any other time. The pace of development 10 years sooner was 3%, and presently it has gone up to around 4–6%. Be that as it may, these expanded development rates include a significant change in its creation. At first, the development came from food staples when the extension for the product market is restricted. Presently, the tendency is towards high-esteem wares. Development in the pay of the nation's implies that creation may now happen in huge totals in business sectors that were previously little specialty (for example – top notch tea, espresso). The cultivation markets have additionally monstrously developed and keep on prospering as of now.

As products of farming wares clear out, interest in agriculture and animals on the

homegrown level will likewise see a quick increment. Along these lines, in nations with low pay, about a portion of the additions will be in high-esteem animals and agriculture for both homegrown use and product. As a result, cereal creation will turn out to be less significant. With the creation blend moving towards high-esteem crops, trade harvests, and agriculture, the pace of ROI lessening the expense of exchanges will quickly increment. This is valid for interests in esteem-added endeavors. In any case, quite a bit of this action happens through capital-escalated processes. Intricacies are additionally present in showcasing. Both will furnish a relative benefit to nations with a big league salary populace. Low-pay nations, at each progression, simply see the relative benefit in the chain from the purchaser to the maker and should try not to endeavor parts in which they have almost no near advantage. In the worldwide economy, oat assumes a crucial part in food security. The delivery cost is seeing a downfall. In emerging nations, the accompanying two powers are probably going to prompt an expansion in the import of cereals.

To begin with, specialization and globalization might bring about an expansion in the cultivating area of high-esteem wares and lead to the likely a decrease in the cereals ranch region if either extensification or expanded force of creation appears to be inconceivable. Furthermore, a pay circulation shift towards food weakness and low pay will move the interest plan for the vertical heading. Low-pay nations, subsequently, may

Table 1

Globalization influence on Agriculture development

Positive Impacts on Agriculture	
Monetary effect	Globalization empowered more prominent admittance to mechanical progressions in horticulture, including high return assortments, hereditarily altered crops (GM crops), and miniature water system strategies. Unfamiliar interest in horticulture in agreement cultivating, cold capacity and food handling have helped ranchers. Admittance to unfamiliar business sectors has extraordinarily supported Indian rural products.
Social effect	Globalization further developed food efficiency and creation and changed provincial agrarian social orders. It has enabled the ranchers to comprehend, connect and contend in worldwide business sectors. The new innovations, particularly in water systems, helped to intend rustic water pressure and keep horticulture reasonable. It has likewise helped change the agrarian culture's perspectives toward new advances in cultivation.
Adverse consequences on Agriculture	
Monetary effect	Multi-National Companies (MNCs) caught the Indian business sectors making ranchers subject to the costly high return seeds and composts. The fascination of the worldwide market brought about ranchers moving from conventional or blended editing to unreasonable trimming rehearses. The opposition from less expensive imports pushed down the costs of harvests like cotton, wheat, and so on making horticulture impractical for some ranchers.
Social effect	Unsustainable horticulture rehearses post-globalization and the failure to contend with less expensive imports added to trouble movement of provincial ranchers, obliterating rustic agrarian social orders and customary family structures. The reliance on MNC seeds brought about ranchers moving away from native seeds and cultivating strategies. Globalization caused a change in food propensities with expanded utilization of proteins, sugars, and fats causing expansion in way of life illnesses.

Source: developed by authors

profit from the decrease in costs of oats, even while they lose from declining expenses of other horticultural items.

Another way globalization has impacted the horticultural area is through restorative development and biofuel. There is an emergency in food security in the country in light of the fact that a huge part of the land has been assigned to develop crops for biofuel. Wheat, rice, and different yields are normally gathered in enormous amounts. By the by, the quantity of yields being utilized for biofuel is generally unregulated, with a lacking sum going to the penniless and poor.

Globalization will keep on progressing. Nations that don't spend enough on innovation and exploration, and don't update their country's foundation while lessening the expense of the exchange, will keep on encountering declining costs of agrarian items however without invalidating reductions underway expenses. Then again, in nations where expenses of creation

are decreased by further developed framework and examination, agribusiness can become half higher than previously. That would have strong multipliers to the provincial area, along these lines expanding business, decreasing neediness, and expanding food security.

Conclusions. In conclusion, the challenges and obstacles faced by agricultural enterprises in the era of globalization are diverse and complex. Agricultural enterprises must adapt to the changing global environment by improving their productivity, sustainability, and competitiveness. This will require significant investment in technology, infrastructure, and human capital. Governments, private sector actors, and civil society organizations must work together to address these challenges and create an enabling environment for agricultural enterprises to thrive. By doing so, agricultural enterprises can play a crucial role in promoting economic growth, reducing poverty, and ensuring food security for the world's growing population.

References:

1. Yujia Lu, Yangfen Chen (2021) Is China's agricultural enterprise growing steadily? Evidence from listed agricultural companies. *Chinese Journal of Population, Resources and Environment*. Volume 19. Issue 2. P. 203–212, ISSN 2325-4262. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cjpre.2021.12.022>.
2. Xia Chen, Xiangdong Liang (2021) Foreign direct investment and environmental pollution: A fiscal decentralization perspective. *Chinese Journal of Population, Resources and Environment*. Volume 19. Issue 1. P. 34–40, ISSN 2325-4262. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cjpre.2021.12.004>.
3. Lukash S., Sokhan I., Danko Y. (2023) Research on foreign economic activity of agrarian enterprises of Ukraine. *Scientific perspectives. Series: Economy*. № 1 (31). P. 219–228. DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-1\(31\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-1(31)).
4. Galazyuk N.M. (2013) Strategic planning of foreign economic activity as the basis of enterprise management at the current stage of development. *Economic Sciences. Central: Accounting and Finance*. No. 10. P. 56–62. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(2)_9).
5. Lupenko Yu.O. (2015) Current state and prospects of international integration of the agricultural sector of Ukraine: tasks of agro-economic science. *Economy of agro-industrial complex*. No. 6. P. 6–10.
6. Malik M.Y., Shpykulyak O.G., Mamchur V.A. (2018) Institutional formalization of the development of family farms in Ukraine. *Economy of agro-industrial complex*. No. 10. P. 72.
7. Nelep V. (2011) Evaluation of the export possibilities of the agro-food complex of Ukraine. *Economy of agro-industrial complex*. No. 5. P. 54–62.
8. Ostashko T.O. (2016) Export of agro-food products to the EU: prospects and tasks. *Economics and forecasting*. No. 1. P. 83–94.
9. Rzepka A., Ślusarczyk B. (2016) Correlation and dependence between: Business-Globalisation-Information Society and Global Society. *International Journal of Management Invention*, Volume 5 Issue 1, January 2016, ISSN 2319-8028s. 39–45.
10. Official website of the Ministry of Agrarian Policy and Food of Ukraine. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.

Список використаних джерел:

1. Юлія Лу, Янгфен Чен, Чи стабільно зростає сільськогосподарське підприємство Китаю? Докази зареєстрованих сільськогосподарських компаній. *Китайський журнал населення, ресурсів і навколишнього середовища*. 2021. Том 19, випуск 2. С. 203–212. ISSN 2325-4262. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cjpre.2021.12.022>.
2. Ся Чен, Сяндун Лян, Прямі іноземні інвестиції та забруднення навколишнього середовища: перспектива фіскальної децентралізації. *Китайський журнал населення, ресурсів і навколишнього середовища*. 2021. Том 19, випуск 1. С. 34–40. ISSN 2325-4262. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.cjpre.2021.12.004>.
3. Лукаш С., Сохань І., Данько Ю. Дослідження зовнішньоекономічної діяльності аграрних підприємств України. *Наукові перспективи. Серія: Економіка*. 2023. № 1 (31). С. 219–228; DOI: [https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-1\(31\)](https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-1(31)).

4. Галазюк Н.М. Стратегічне планування зовнішньоекономічної діяльності як основа управління підприємством на сучасному етапі розвитку. *Економічні науки. Центральний: Облік і фінанси*. 2013. № 10. С. 56–62. URL: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10\(2\)_9](http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecnof_2013_10(2)_9).
5. Лупенко Ю.О. Сучасний стан та перспективи міжнародної інтеграції аграрного сектору України: завдання агрономічної науки. *Економіка агропромислового комплексу*. 2015. № 6. С. 6–10.
6. Малик М.Й., Шпикуляк О.Г., Мамчур В.А. Інституційне оформлення розвитку сімейних фермерських господарств в Україні. *Економіка агропромислового комплексу*. 2018. № 10. С. 72.
7. Нелеп В. Оцінка експортних можливостей агропродовольчого комплексу України. *Економіка агропромислового комплексу*. 2011. № 5. С. 54–62.
8. Осташко Т.О. Експорт агропродовольчої продукції до ЄС: перспективи та завдання. *Економіка та прогнозування*. 2016. № 1. С. 83–94.
9. Rzepka A., Ślusarczyk B., Correlation and dependence between: Business-Globalisation-Information Society and Global Society. *International Journal of Management Invention*, Volume 5 Issue 1, January 2016, ISSN 2319-8028. P. 39–45.
10. Офіційний сайт Міністерства аграрної політики та продовольства України. URL: <http://www.minagro.gov.ua>.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-10>
UDC 330

Tkachenko Viktoriia

PhD of Economics, Associate Professor,
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2924-4012>

Stoyanets Natalia

Doctor of Economics, Professor,
Sumy National Agrarian University
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7526-6570>

Стоянець Н.В.

доктор економічних наук, професор,
Сумський національний аграрний університет

Ткаченко В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Сумський національний аграрний університет

RESPONSIBLE INNOVATION AS AN IMPORTANT FORMATION FACTOR OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF THE ENTERPRISE

ВІДПОВІДАЛЬНІ ІННОВАЦІЇ ЯК ВАГОМИЙ ФАКТОР ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

The modern world is constantly faced with new problems, the complexity of which directly affects how society, the state, and corporations interact with each other and with their natural environment. Companies that carry out their activities in the social sphere must adapt to the changing realities of the surrounding world, foresee the trends of future changes. In the course of solving this task, various innovations in the social sphere of society, which are called corporate social innovations (responsible innovations), are developed and implemented. They are due to the need to establish new types of relationships. The growing interest in this problem focuses on new approaches that corporations can use to get closer to effectively solving pressing problems. Today, the world is gradually moving from the model of the responsible consumer to the new model of the conscious consumer. Such a consumer views the consumption process as «not only a financial transaction, but also an interaction in which personal principles increasingly influence consumption choices». For businesses, innovation is a key factor in growth and is of great importance in maintaining competitive advantage. The idea of corporate social innovation is moving into global portfolios and advanced technologies. Thus, responsible innovation is the way to long-term growth, sustainability and business prosperity.

Keywords: social responsibility, responsible innovation, corporate social responsibility, sustainable development, social innovation.

Сучасний світ постійно стикається з новими проблемами, складність яких безпосередньо впливає на те, як суспільство, держава і корпорації взаємодіють один з одним і зі своїм природним середовищем. Компанії, які здійснюють свою діяльність у соціальній сфері, повинні адаптуватися до реалій навколишнього світу, що змінюються, передбачати тенденції майбутніх змін. У ході вирішення цього завдання розробляються та впроваджуються різні нововведення у соціальній сфері суспільства, які мають назву корпоративні соціальні інновації (відповідальні інновації). Вони зумовлені необхідністю встановлювати нові типи відносин. Зростання інтересу до цієї проблеми зосереджено на нових підходах, які корпорації можуть використовувати, щоб наблизитися до ефективного вирішення нагальних проблем. Сьогодні світ поступово переходить від моделі відповідального споживача до нової моделі усвідомленого споживача. Такий споживач розглядає процес споживання як «не лише фінансову операцію, а й взаємодію, в якій особисті принципи дедалі більше впливають на вибір споживання». Для бізнесу інновації є ключовим фактором зростання та мають велике значення для підтримки конкурентних переваг. Ідея корпоративних соціальних інновацій переходить у глобальні портфелі та передові технології. Таким чином, відповідальні інновації – це шлях до довгострокового зростання, стійкості та процвітання бізнесу.

Ключові слова: соціальна відповідальність, відповідальні інновації, корпоративна соціальна відповідальність, сталий розвиток, соціальні інновації.

Formulation of the problem. Currently, some business representatives around the world are beginning to make decisions and act under the influence of the so-called corporate social responsibility (CSR), which is understood as a set of voluntary obligations taken by the company's management and carried out at the expense of the company's financial resources, aimed at implementing internal and external social programs, the results of which contribute to the growth of the company's economic performance, improve its business reputation, strengthen and expand ties with the state, non-profit organizations, business partners, and the local community. Thus, CSR is a kind of balance between the production and economic side of the company's activities and the social and environmental interests of people.

Analysis of recent research and publications. Various questions of the theory and practice of relations between governance, business and society were studied in works of foreign scientists: M. Albert, H. Bowen, A. Carroll, F. Kotler, J. Lensen, M. Mesconi, L. Nelson, M. Porter, J. Sapiir, S. Holmes, F. Hedoura.

A significant contribution to the research and study of corporate social responsibility was made by scientists: D.O. Bayura, O.Yu. Berezina, A.O. Hlebova, A.M. Kolosok, V.M. Makhovka, O.R. Oliynyk, O.V. Pasko, O.O. Shevchenko, Yu.B. Kabakova, O.M. Korotkova and other.

The purpose of the article. Research of the innovative component of social responsibility of business as a necessary prerequisite for the effective functioning of the enterprise and the identification of the role of responsible innovations in the formation of the competitiveness of the enterprise in modern conditions.

Presentation of the main results. CSR began to develop actively in the late 1970s. First of all, the reason that prompted businessmen to develop the social aspects of corporate policy is the growing concern and pressure from society as a result of major environmental disasters of the last third of the twentieth century, for example: 1970 – Canadian environmental disaster – acute poisoning with mercury, which was contained in fish, poisoned as a result of illegal dumping of industrial waste; 1976 – an accident at the ICMESA chemical plant in the city of Seveso in Italy; 1984 – Bhopal disaster – an accident at the Union Carbide chemical plant, which resulted in the death of about 18 thousand people; 1985 – discovery of an ozone hole with a diameter of over 1000 km; 1986 – accident at the Chernobyl nuclear power plant. In Japan, under strong public pressure, caused by the accident at the Fukushima nuclear power plant, it was decided to shut

down in 2012 the last nuclear reactor in the country – the third power unit of the «Tomari» nuclear power plant. This decision was made despite forecasts of subsequent significant damage to the Japanese economy [10, p. 82].

Also, the development of CSR was influenced by the demands of society (including trade unions) to improve the social corporate policy at enterprises, changes in labor legislation and strengthening labor protection.

There are several components that define the concept of CSR [3, p. 28]:

1. The economic component of social responsibility, concerning such aspects as the nature of investment decisions; rules of doing business and business relations and much more.

2. The social component, which directly takes into account the interests of people and is divided into the following categories:

2.1. Interaction with the local community, which implies the need for business representatives to build relationships with the local population and authorities. This interaction can take place through placing orders with local manufacturers and suppliers; coordination of their own business strategy with the plans for the socio-economic development of the region where the company operates, especially in cases where it is planned to make decisions that can significantly change the living conditions of the population (for example, the closure of an enterprise); participation in the development of local infrastructure that provides vital services or opportunities for residents of the territory, or the development of small businesses, etc. This component also includes such social interaction with the population as the allocation of funds for educational and scholarship programs, aimed at increasing the level of education of the population; organization of charitable programs, etc. [4, p. 70].

2.2. Responsibility to personnel, which involves the creation of safe working conditions; lack of discrimination in hiring and career development; implementation of measures to protect the life and health of employees; decent wages, etc.

2.3. Responsibility to consumers: production of products from environmentally friendly raw materials; an indication on the label of all components used in the composition of the product.

2.4. The ethical component implies the refusal to cooperate with companies that produce and sell tobacco and alcohol products, weapons, pornographic goods, gambling, etc.

3. Environmental responsibility: implementation of programs aimed at improving the environmental situation in the region where the company operates, etc. After analyzing the actions of

a number of companies and their reports on the implementation of CSR, we come to the conclusion that the implementation of this concept, on the one hand, implies a positive financial and economic result for the company, on the other hand, it is a kind of method in the PR campaign of the organization and serves as a way to increase the attractiveness of the organization for potential investors, partner companies, end users of production products, applicants for filling vacant positions in the organization [7, p. 112].

Companies are adopting the principles of CSR, since such an effective practice gives them the opportunity to access cheaper financial resources. The economic benefit of companies from the use of CSR is confirmed by the work during which meta-analysis 52 studies. As a result, a positive relationship was found between the effectiveness of CSR and the financial efficiency of the company that applies it [3, p. 39].

The results of the research revealed a direct relationship between the social value of the company (the positive social effect that the company has on society), its business reputation and consumer loyalty to the name of the company. For example, an increase in the social value of a company by one point leads to an improvement in the company's business reputation by 0.55 points, while an increase in economic value by the same point increases the company's reputation by only 0.32 points [6, p. 297].

Another study shows that 50% of UK buyers are willing to choose the brand of a company that conducts its business in accordance with CSR. In the US, this indicator is even more important, as two out of three Americans give their consumer preference to a socially responsible company.

In Ukraine, there is a gradual increase in the interest and attention of the population to the social and environmental components of companies' activities. The main reasons facilitating the use of CSR by a company are the internal convictions of the entrepreneurs themselves, the need to enter the global market, administrative pressure from the state, the influence of competitors, and similar aspects [10, p. 220].

Today, the concept of corporate social responsibility has expanded significantly. What matters now is not what companies do with the money

they make, but how they make that money.

Having studied the main areas of CSR, we propose to highlight another side is the innovative component, which partly intersects with the economic and environmental, but has its own distinctive functional differences. The goal of the business is still to maximize profits. The task of CSR is to increase the level and quality of life of the population, the growth of the welfare of society [5].

In this regard, the commercialization of the results of innovative activity can just lead to an organization receiving profits above the average market, and the effect of entering the market of the results of innovative activity most often has a positive effect on the quality of life of people, improving working conditions.

Figure 1 demonstrates the zone of influence of the innovative component of CSR, which, with the successful implementation of innovative projects, can bring excess profit to the business unit, and the result of the introduction of innovation will be an increase in the quality of life of people. A zone that is not within the competence of business and does not serve to solve CSR problems can be, for example, the development of thought in any branch of science.

A distinctive feature of the innovative component of CSR is its ability to generate monopoly profits. The innovation component, unlike the other components, which are mostly focused on direct support of the spheres of human activity, also involves the development and modernization of machinery and equipment, production technologies, business practices that indirectly affect the social sphere of people.

These factors help to increase the competitiveness of manufactured products, and, therefore, can lead to additional income, in contrast, for example, to the environmental component, which, most likely, will not lead to financial returns for the organization implementing it.

Therefore, the main difference between the innovative component of CSR and the rest is the intention to receive monopoly profits in the case of effective implementation of an innovative project.

Let's single out the main principles of the innovative component of CSR:

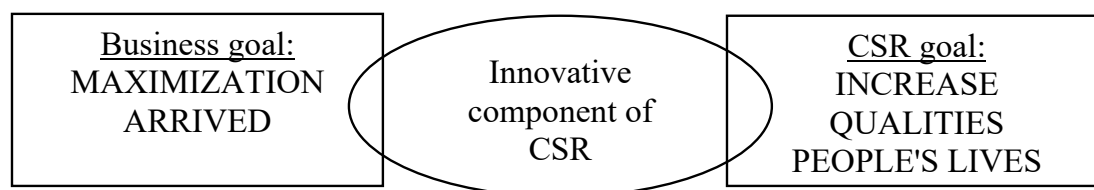

Figure 1. Zone of influence of the innovative component of CSR

1. Choosing as business partners an organization that operates on an innovative basis (on the one hand, supporting an innovative organization and reducing the financial risks of partners from innovative activities, on the other hand, increasing the likelihood of entering the market of a product of innovative activity, and, therefore, the possibility get one of the results of the application of innovation – an increase in the quality of life of people).

2. The use of innovative materials and technologies for the production of products.

3. Creation of own research and production laboratories or ordering research papers from third-party scientific organizations.

4. Implementation of training, training and retraining of certain groups of employees on an ongoing basis, which will allow them to develop innovative thinking.

By including an innovative component of CSR in the behavior model of a business unit, a company can solve the following commercial and social tasks:

1. Increasing the competitiveness of products.

2. Increasing the attractiveness of the organization for various market entities.

3. Improving the quality of life of consumers of innovative products.

One of the newest characteristics of a socially responsible company is responsible innovation. It is innovation and not other elements of corporate social responsibility, that researchers consider as one of the key components of corporate strategies and the benefits of corporate communication. The goal of such innovations is to create and implement innovations in a more ethically acceptable, socially desirable and sustainable way [2].

Responsible innovation has led to the emergence of the concept of «social innovation».

Corporate innovations today affect not only new technologies, products, services in the classic business-state-science triangle, but also determine the transition to the business-state-science-society model. Innovation becomes socially responsible, is included in corporate social responsibility processes and presented as an innovative key factor in corporate strategies.

It should be noted that the topic of responsible innovation appeared in the Ukrainian scientific discourse only in 2016 and in the context of research. At the same time, almost 80% of PR managers consider innovation as a factor in increasing the competitiveness of their companies and believe that innovative companies will be more attractive to investors [10, p. 222].

Thus, the concept of responsible innovation, which, according to the Horizon 2020 program,

is the basis for the development strategy of the European Union, is not adequately reflected in the CSR practices of Ukrainian companies and in the studies of domestic scientists.

Even the leading Ukrainian companies that use innovative technological solutions do not correlate them with corporate social responsibility and the concept of responsible innovation.

Thus, the implementation of socially responsible innovations is still not widespread, the concept and term «responsible innovations» are not used, and even socially responsible companies leading in the national rating of strategic communications do not yet operate with relevant international regulatory instruments and strategies in the field of CSR.

Responsible innovation is an approach that provides an opportunity to anticipate and assess the possible consequences and societal expectations for research and innovation in order to help develop inclusive and sustainable research and innovation [8, p. 83].

A well-known innovation researcher presented a comprehensive definition of responsible innovation A. Schonberg, which defines responsible research and innovation as a transparent, interactive process whereby social actors and innovators interact in a desired ethically based innovation process to create marketable products and achieve social sustainability in order to ensure the appropriate application of scientific and technological advances in society.

A modern corporation is aware of its responsibility to society, therefore, it builds a business strategy, taking into account not only the need to make a profit, but also the task of sustainable development of society and the preservation of the environment. Achieving these goals is possible only through the stimulation of innovative research, innovative solutions, developments and processes.

Responsible innovation is an interactive process of involving society in innovation processes.

In order to ensure a transparent dialogue in society about innovation, the EU Commission defines six main components of responsible innovation.

- *Public Involvement*: the joint participation of all social actors – researchers, representatives of industry, politics and civil society – in the discussion of social problems.

- *Open access*: ensuring transparency and accessibility. The results of publicly funded research should be available a priori.

- *Gender equality*: gender aspects should be taken into account, topics integrated into the content of research and innovation, to ensure the representation of women in them.

– *Science and education*: providing future researchers and other stakeholders with the necessary knowledge and tools so that they can fully participate in them and take responsibility for the implementation of the innovation process.

– *Ethics*: research and innovation actors respect fundamental rights and uphold high ethical standards to ensure increased social relevance and acceptability of results.

– *Control*: the responsibility of politicians is needed to prevent dangerous or unethical developments in research and innovation.

Thus, modern models of corporate business strategies should be based on innovative solutions, implemented in the «business-science-government-society» paradigm. Innovations become socially significant, innovative corporations become socially responsible.

The concept of responsible innovation, normative for the European Union, fixes the parameters of this transformation of corporate innovation and corporate social responsibility. The goal of OI is to create and implement innovations in a more ethically acceptable, socially desirable and sustainable way.

In modern Ukraine, CSR is in its infancy. Corporations do not yet use innovation as an instrument of corporate social strategy to the right extent.

However, in today's turbulent socio-economic conditions, it is responsible innovations that can become a key factor in the effectiveness of Ukrainian corporate business strategies and strategic communications, public relations, both nationally and globally.

Conclusions. CSR is a self-regulating business model that helps a company be socially responsible to itself, its stakeholders and the public. By practicing corporate social responsibility, companies can be aware of the impact they have on all aspects of society, including economic, social and environmental.

In our opinion, the goal of the government in the field of increasing social responsibility among the enterprise should draw public attention to the issue of corporate social responsibility, demonstrate the benefits of responsible corporate governance and thereby motivate companies to participate in social or environmental life. Business partners must weigh the environmental and social risks of business partnerships more frequently, and also change customer awareness and requirements.

During the study, it was revealed that in foreign scientific circles there is a double opinion about the principles of ESG. In Ukraine, this system is gaining popularity, and many domestic companies also adhere to ESG principles when forming their non-financial reporting.

Acknowledgment

This paper is co-funded by the European Union through the European Education and Culture Executive Agency (EACEA) within the project “Embracing EU corporate social responsibility: challenges and opportunities of business-society bonds transformation in Ukraine” – 101094100 – EECORE – ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCH-RSCH-UA-IBA / ERASMUS-JMO-2022-HEI-TCHRSCH <https://eecore.snau.edu.ua/>

References:

1. Antokhov A.A. (2018). Innovatsiini stratehii sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu [Innovative strategies of social responsibility of business]. *Investytsii: praktyka ta dosvid* [Investments: practice and experience], no. 18, pp. 5–10. [in Ukrainian]
2. Horizon Europe [Europe horizon]. The next EU research & innovation investment programme (2021–2027). URL: <https://science.knu.ua/granty/Horizon%20Europe.pdf> [in Ukrainian]
3. Oliynyk O.O. (2016). *Sotsialna vidpovidalnist: navch. posib* [Social responsibility: study guide]. Rivne: NUVHP, 222 p. [in Ukrainian]
4. Pasko, O., Chen, F., Kuts, T., Sharko, I., & Ryzhikova, N. (2022). Sustainability reporting nexus to corporate governance in scholarly literature. *Environmental Economics*, 13(1), 61–78. DOI: [https://doi.org/10.21511/ee.13\(1\).2022.06](https://doi.org/10.21511/ee.13(1).2022.06)
5. Pasko, O., Chen, F., Tkach, Y., Hordiyenko, M., Nakisko, O., & Horkovenko, I. (2021). Do Converged to IFRS National Standards and Corporate Governance Attributes Affect Accounting Conservatism? Evidence from China. *Scientific Papers of the University of Pardubice, Series D: Faculty of Economics and Administration*, 29(2). DOI: <https://doi.org/10.46585/sp29021272>
6. Pasko, O., Yang, Z., Tkachenko, V., Proskurina, N., & Pushkar, I. (2022). Does female representation on corporate boards boost the strengthening of internal control in socially responsible firms? *Investment Management and Financial Innovations*, 19(4), 294–308. DOI: [https://doi.org/10.21511/imfi.19\(4\).2022.24](https://doi.org/10.21511/imfi.19(4).2022.24)
7. Pasko, O., Zhang, L., Tuzhyk, K., Proskurina, N., & Gryn, V. (2021). Do sustainability reporting conduct and corporate governance attributes relate? Empirical evidence from China. *Problems and Perspectives in Management*, 19(4), 110–123. DOI: [https://doi.org/10.21511/ppm.19\(4\).2021.10](https://doi.org/10.21511/ppm.19(4).2021.10)
8. Shmyhol N.M., Urusova Z.P., Lukashenko A.V. (2017). *Korpratyvno-sotsialna vidpovidalnist yak chynnyk innovatsiinoho rozvytku svitovoi ekonomiky na przykladi dosvidu yevropeyskykh derzhav* [Corporate

and social responsibility as a factor in the innovative development of the world economy based on the experience of European states.]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu* [Bulletin of Zaporizhzhya National University], no. 2 (34). P. 81–88. [in Ukrainian]

9. Tsili staloho rozvytku Ukraina – 2021. Monitorynhovyi zvit. [Goals of sustainable development of Ukraine – 2021. Monitoring report]. URL: https://ukrstat.gov.ua/csr_prezent/2020/ukr/st_rozv/publ/SDGs%20Ukraine%202021%20Monitoring%20Report%20ukr.pdf [in Ukrainian]

10. Ulianova L., Chaika Yu. (2021). Innovatsiini aspekty staloho rozvytku ekonomiky Ukrainy [Innovative aspects of the sustainable development of the economy of Ukraine]. *Economic Analysis*. Volume 31. No. 1. P. 218–226. [in Ukrainian]

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-11>

УДК 378.6:005.35

Яценко В.В.

кандидат економічних наук, доцент,
Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія»
Харківської обласної ради
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4494-0286>

Yatsenko Valentyna

PhD, Associate Professor,
Municipal Establishment "Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy"
of the Kharkiv Regional Council

МОДЕЛЮВАННЯ НАПРЯМКІВ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ В ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ

MODELING APPROACHES TO SHAPING SOCIAL RESPONSIBILITY IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Метою цієї статті є дослідження та моделювання напрямків формування соціальної відповідальності в закладах вищої освіти. Були проведені огляд літератури, аналіз наукових досліджень та даних, що дозволили розробити теоретичну модель взаємозв'язку між цифровою культурою, знаннями про цифрові технології, рівнем диджиталізації та результативністю закладу вищої освіти. У статті було обґрунтовано сім гіпотез, які відображають взаємозв'язок між цифровою культурою, цифровими знаннями та рівнем диджиталізації в контексті формування чотирикутника відповідальності «Соціальність – економічність – екологічність – диджиталізація». Гіпотези стверджують, що цифрова культура, включаючи розумне адміністрування, має позитивний вплив на розвиток соціальної відповідальності в закладах вищої освіти. Це означає, що університети, які активно впроваджують цифрові технології та створюють сприятливу цифрову культуру, сприяють формуванню соціально відповідальних цінностей у студентів та персоналу. Цифрові знання, включаючи цифровий студент, є важливим фактором для розвитку економічної відповідальності в закладах вищої освіти. Це означає, що студенти, які володіють цифровими навичками та знаннями, можуть бути більш ефективними у розв'язанні економічних проблем та прийнятті рішень з урахуванням соціальних аспектів. Рівень диджиталізації, включаючи розумні заходи, має вплив на розвиток екологічної відповідальності в закладах вищої освіти. Це означає, що застосування цифрових технологій та розумних екологічних рішень може сприяти зменшенню впливу університетів на навколишнє середовище та підвищенню екологічної свідомості серед студентів. Враховуючи ці гіпотези, отримані результати дослідження підтверджують, що розвиток цифрової культури, цифрових знань та рівня диджиталізації є важливими факторами для формування соціальної, економічної та екологічної відповідальності в закладах вищої освіти. Впровадження цифрових технологій та використання розумних підходів можуть сприяти досягненню цілей чотирикутника відповідальності. Практична цінність цієї статті полягає у тому, що вона надає конкретні гіпотези та методологічні підходи, які можуть бути використані вищими навчальними закладами для впровадження соціальної відповідальності. Результати дослідження можуть бути корисними для університетів та студентів, що зацікавлені у розвитку соціальних та екологічних цінностей, а також у використанні цифрових технологій для досягнення цих цілей.

Ключові слова: соціальна відповідальність, заклади вищої освіти, цифрова культура, цифрові знання, рівень диджиталізації, чотирикутник відповідальності, розумне адміністрування, цифровий студент.

The aim of this article is to investigate and model the directions for fostering social responsibility in higher education institutions. A literature review and analysis of scientific research and data were conducted to develop a theoretical model that illustrates the interplay between digital culture, knowledge of digital technologies, the level of digitization, and the performance of higher education institutions. The article presents seven hypotheses that reflect the relationship between digital culture, digital knowledge, and the level of digitization in the context of shaping the responsibility quadrangle "Sociality - Economy - Ecology - Digitization." The hypotheses assert that digital culture, including smart administration, has a positive impact on the development of social responsibility in higher education institutions. This implies that universities actively adopting digital technologies and fostering a conducive digital culture contribute to the formation of socially responsible values among students and staff. Digital knowledge, including the digital student, is identified as a crucial factor for the development of economic responsibility in higher education institutions. Students equipped with digital skills and knowledge are better positioned

to address economic challenges and make informed decisions with social considerations. The level of digitization, including smart measures, influences the development of ecological responsibility in higher education institutions. The application of digital technologies and smart ecological solutions can contribute to reducing the environmental impact of universities and enhancing ecological awareness among students. Taking into account these hypotheses, the research findings confirm that the development of digital culture, digital knowledge, and the level of digitization are significant factors for fostering social, economic, and ecological responsibility in higher education institutions. The implementation of digital technologies and the adoption of smart approaches can support the achievement of the responsibility quadrangle's goals. The practical significance of this article lies in providing specific hypotheses and methodological approaches that can be employed by higher education institutions to promote social responsibility. The research findings can be valuable for universities and students interested in the development of social and ecological values, as well as the utilization of digital technologies to advance these objectives.

Keywords: social responsibility, higher education institutions, digital culture, digital knowledge, level of digitization, responsibility quadrangle, smart administration, digital student.

Постановка проблеми полягає у визначенні та дослідженні стратегій, методів та практик, спрямованих на розвиток соціальної відповідальності у вищій освіті. Проблема полягає у необхідності розробки і впровадження ефективних методологічних підходів до моделювання процесу формування соціальної відповідальності, які б допомогли закладам вищої освіти пристосовуватися до сучасних викликів і вимог соціально відповідальної діяльності. Ця проблема передбачає вивчення та аналіз підходів до соціальної відповідальності у вищій освіті, визначення важливих аспектів, таких як екологічна свідомість, розуміння важливості соціальної діяльності та підтримки вразливих груп. Також потрібно розглянути практичні проблеми, з якими стикаються вищі навчальні заклади у реалізації соціально відповідальних проєктів, такі як недостатня фінансова підтримка, відсутність необхідних ресурсів та складнощі у встановленні партнерських відносин. Розв'язання цієї проблеми передбачає розробку стратегій, методів та практик, спрямованих на підвищення рівня соціальної відповідальності у вищій освіті. Це може включати розробку програм та курсів, спрямованих на формування соціальної свідомості та відповідальності, створення партнерств з громадськими організаціями та бізнес-сектором для спільної реалізації соціальних проєктів, а також забезпечення належної підтримки та розвитку соціально відповідальних ініціатив студентів та співробітників університетів. Розв'язання цієї проблеми має велике значення для суспільства, оскільки заклади вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні майбутніх поколінь лідерів та впливають на соціальний та екологічний розвиток. Отже, розуміння та ефективне вирішення цієї проблеми може сприяти створенню більш відповідальної та сталої освітньої системи.

Ця проблема моделювання напрямків формування соціальної відповідальності в закладах вищої освіти має прямий зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями, які виникають у цій сфері.

Наукові завдання:

Розробка та удосконалення методологічних підходів до моделювання соціальної відповідальності в закладах вищої освіти.

Дослідження взаємозв'язку між соціальною відповідальністю, диджиталізацією та результативністю закладів вищої освіти.

Аналіз та оцінка ефективності практик формування соціальної відповідальності в закладах вищої освіти.

Вивчення та класифікація основних компонентів соціальної відповідальності в контексті вищої освіти.

Практичні завдання:

Розробка та впровадження програм та курсів, спрямованих на формування соціальної відповідальності серед студентів та співробітників закладів вищої освіти.

Створення партнерств та співпраця з громадськими організаціями та бізнес-сектором для спільної реалізації соціальних проєктів.

Забезпечення належної підтримки та розвитку соціально відповідальних ініціатив студентів та співробітників університетів.

Впровадження цифрових технологій та інноваційних підходів для підвищення рівня соціальної відповідальності в закладах вищої освіти.

Розв'язання цих наукових та практичних завдань сприятиме розвитку соціально відповідального освітнього середовища, формуванню активної громадянської позиції учасників освітнього процесу та сприянню сталому соціальному розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Книга М. Хопкінса "Моделювання соціальної відповідальності: теорія та практика" містить теоретичні підходи та практичні приклади моделювання соціальної відповідальності, що дозволяє отримати загальне розуміння теми та ознайомлення з основними концепціями [1]. Стаття О.В. Манілова "Соціальна відповідальність у системі вищої освіти: концептуальні аспекти" пропонує концептуальні підходи до соціальної відповідальності вищих навчальних закладів, що дозволяє

зрозуміти основні аспекти соціальної відповідальності в контексті вищої освіти [2]. Стаття О.С. Карасика "Впровадження соціальної відповідальності в управління вищими навчальними закладами" розглядає практичні аспекти впровадження соціальної відповідальності в управління вищими навчальними закладами, що дозволяє сформулювати ідеї та рекомендації щодо реалізації соціальної відповідальності на рівні управління [3]. Дослідники О. Kuzminska та N. Golovanova розглядають теоретичні підходи та практичну реалізацію соціальної відповідальності вищих навчальних закладів, що дозволяє зрозуміти основні теоретичні концепції та принципи реалізації соціальної відповідальності вищими навчальними закладами [4]. Науковці I. Petrova та J. Pavlova аналізують практики та виклики, з якими стикаються вищі навчальні заклади у реалізації соціальної відповідальності, що надає інформацію про найкращі практики та ідентифікувати виклики, які потребують уваги [5]. Мое, T.L. розглядає взаємозв'язок між корпоративною соціальною відповідальністю (CSR) та результатами студентів. Вони проводять огляд існуючих досліджень та визначають ключові фактори, які впливають на студентські результати внаслідок впровадження CSR-ініціатив, дозволяє позитивно впливати на розвиток навичок, мотивацію та задоволення студентів [6]. Leisinger, K.M. розглядає питання корпоративної соціальної відповідальності університетів, аналізує роль університетів у суспільстві та їх вплив на стале розвиток, доводить необхідність університетам приймати відповідальність за свої дії та брати активну участь у розв'язанні суспільних проблем [7]. Dauenhauer, P. запропонував комплексну модель корпоративної соціальної відповідальності, зокрема щодо ролі університетів у сталому розвитку, визначив фактори, що впливають на впровадження соціальної відповідальності університетами та рамки, які можуть сприяти їх внеску у стале розвиток [8]. Holden, R. розглядає питання управління корпоративною соціальною відповідальністю університетів з метою збереження репутації бренду, аналізує вплив CSR на репутацію університетів та пропонує стратегії для ефективного управління соціальною відповідальністю в контексті університетського бренду [9]. O'Connor, A. розглядає практичні аспекти впровадження корпоративної соціальної відповідальності в установи вищої освіти, пропонує стратегії та практичні рекомендації для впровадження CSR у вищі навчальні заклади з метою розвитку сталого майбутнього, надає практичні інструменти та вказівки для

університетів, які бажають займатися корпоративною соціальною відповідальністю та розвивати сталість [10]. Всі ці джерела досліджують різні аспекти соціальної відповідальності вищих навчальних закладів. Вони надають важливі вказівки та пропозиції щодо стратегій, практик та управління соціальною відповідальністю університетів. Аналіз цих джерел може сприяти поглибленому розумінню теми та розробці дальших досліджень у цій галузі.

Формування цілей статті:

1. Проаналізувати основні методологічні підходи до моделювання напрямків формування соціальної відповідальності в закладах вищої освіти.

2. Дослідити взаємозв'язок між соціальною відповідальністю, цифровою культурою, знаннями про цифрові технології, рівнем диджиталізації та результативністю закладів вищої освіти.

3. Визначити ключові фактори та компоненти, які впливають на розвиток соціальної відповідальності вищих навчальних закладів.

4. Розробити теоретичну модель взаємозв'язку між соціальною відповідальністю, цифровою культурою, знаннями про цифрові технології, рівнем диджиталізації та результативністю закладів вищої освіти.

5. Запропонувати рекомендації та стратегії для формування та підвищення рівня соціальної відповідальності вищих навчальних закладів на основі розробленої моделі.

6. Підтримати університети та інші зацікавлені сторони в розвитку та впровадженні соціально відповідальних ініціатив, сприяючи позитивним змінам у суспільстві та сталому розвитку.

Методи дослідження використані наступні: для огляду літератури був використаний метод систематичного аналізу наукових публікацій, для дослідження взаємозв'язку між показниками соціальної відповідальності та іншими змінними – методи статистичного аналізу, анкетування, інтерв'ювання, фокус-групи.

Виклад основного матеріалу дослідження. Проведення емпіричного аналізу методом структурних рівнянь дозволяє підтвердити або спростувати основну гіпотезу дослідження – наскільки впровадження розробленої парадигми нового виду соціальної відповідальності як концептуальної тріади "соціальність – економічність – екологічність" впливає на рівень диджиталізації та результативність діяльності закладу вищої освіти. При формуванні ефективної системи соціальної відповідальності є необхідність

інтеграції структурних та соціальних компонентів нових смарт якостей інклюзивної мультикультурності "зеленого", екоорієнтованого середовища ЗВО. Тому в умовах конкуренції ЗВО повинні активно впроваджувати цифрові технології і, як наслідок, нові підходи до управління закладом вищої освіти з точки зору підвищення рівня відповідальності щодо впровадження цифрової культури та цифрових знань. Однак існує проблема емпіричної оцінки впливу таких компонентів соціальної відповідальності, як цифрова культура, цифрові знання, практика впливу внутрішнього соціального та зовнішнього екосередовища на результативність ЗВО в цілому.

Гіпотези дослідження. Було визначено, що активне впровадження цифрових технологій на соціальному, економічному, екологічному рівнях є одним із ключових факторів конкурентоспроможності закладу вищої освіти. У зв'язку з цим гіпотезами для подальшого емпіричного аналізу є твердження:

Н1: цифрова культура впливає на рівень диджиталізації та результативність ЗВО, що виражається у збільшенні обсягів надання освітніх послуг, зниженні ресурсомісткості та трудомісткості процесу надання цих послуг, появі нових споживачів, появі нових послуг та можливостей, переходу від детермінантного надання послуг до інтелектуалізації даного процесу, від інтенсивного використання ресурсів до їх цифрової оптимізації, від ресурсоемності до формування "зеленого", екоорієнтованого середовища.

Н2 – Перехід від класичної 3D до еколого-орієнтованої смарт 4D системи має суттєвий зв'язок. Цей перехід проявляється у перетворенні основних структурно-змістовних характеристик від детермінантного надання послуг до інтелектуалізації процесу. Нові категорії, такі як "Цифровий студент", "Розумне адміністрування" та "Розумні заходи", виступають як четверта синергетична складова, що дозволяє реалізовувати всі існуючі процеси на новому відповідальному рівні.

Н3 – Цифрова культура має значний зв'язок з результативністю ЗВО через появу інтерактивної персоно-центричності, гнучкості та масштабованості використання ресурсів. Це дозволяє розвивати другу економічну складову відповідальності на новому рівні. Практики формування нового підходу до соціальної відповідальності ЗВО включають весь спектр застосовуваних технологій для планування, організації, моніторингу та мотивації співробітників для ефективної роботи організації, які використовуються системно.

Н4 – Між практикою формування соціальної відповідальності ЗВО та рівнем диджиталізації екосистеми на засадах екологічної безпеки, захисту навколишнього середовища у всіх процесах та формування "зеленого", екоорієнтованого середовища існує значний зв'язок. Практики, спрямовані на забезпечення екологічної сталості та впровадження екологічних ініціатив, сприяють підвищенню рівня соціальної відповідальності ЗВО. Це охоплює застосування екологічної технології, впровадження енергоефективних заходів, управління відходами та зменшення негативного впливу на довкілля. Формування "зеленого" середовища в ЗВО сприяє створенню сталої та екологічно відповідальної культури, що має вплив на рівень диджиталізації та забезпечення сталого розвитку ЗВО.

Н5 – Між практиками формування соціальної відповідальності та результативністю ЗВО завдяки цифровим підключенням, розширенням можливостей ЗВО, підвищенням операційної ефективності та забезпеченням доступу до послуг для всіх категорій споживачів та зацікавлених сторін існує значний зв'язок. Впровадження цифрових технологій та інноваційних підходів у навчальний процес, адміністративні функції та інші аспекти діяльності ЗВО забезпечує підвищення ефективності, якості та доступності освітніх послуг. Цифрові рішення дозволяють забезпечити гнучкість, ефективність та індивідуалізацію навчального процесу, а також сприяють впровадженню інноваційних методів оцінювання та моніторингу студентських досягнень. Результативність ЗВО значно покращується завдяки використанню цифрових інструментів у всіх сферах їх діяльності та забезпеченню цифрової трансформації у всіх аспектах управління та навчання.

Н6 – Існує значний зв'язок між можливостями розширення дії концептуальної тріади "Соціальність – економічність – екологічність – диджиталізація" у горизонтальному напрямку, цифровими знаннями та рівнем диджиталізації бізнес-процесів. Це сприяє використанню вбудованих інтелектуальних технологій електронної освіти, що розширюють можливості ВНЗ, підвищують операційну ефективність та забезпечують доступ до послуг для всіх категорій споживачів та зацікавлених сторін.

Н7 – Існує значний зв'язок між можливостями розширення дії концептуальної тріади в вертикальному напрямку. Вертикальний розвиток, як конструктивна складова, створює новий формат соціальної відповідальності для формування цифрових компетенцій

та визначає основні "точки росту" зелених цифрових смарт-територій, полюсів та локомотивів зростання.

Представлена теоретична модель, яка відображає взаємозв'язок між цифровою культурою, знаннями про цифрові технології, рівнем диджиталізації та результативністю ЗВО. Ця модель була розроблена автором з метою проведення емпіричного аналізу гіпотез (рис. 1).

Запропонована теоретична модель, яка відображає взаємозв'язок між цифровою культурою, знаннями про цифрові технології, рівнем диджиталізації та результативністю закладу вищої освіти. Ця модель відображає важливі аспекти інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та управління вищим навчальним закладом. Згідно з моделлю, цифрова культура і знання про цифрові технології впливають на рівень диджиталізації закладу вищої освіти. Чим більше цифрова культура проникнута в навчальне середовище і чим більше знань мають співробітники про цифрові технології, тим вищий рівень диджиталізації може бути досягнутий. Результативність закладу вищої освіти також залежить від рівня диджиталізації. Завдяки цифровим технологіям, навчальні заклади можуть покращити свою операційну ефективність, забезпечити доступ до послуг для різних категорій споживачів та стейкхолдерів, а також розширити свої можливості. Отже, ця теоретична модель підкреслює важливість цифрової культури, знань про цифрові технології та рівня диджиталізації для досягнення високої результативності у вищій

освіті. Розуміння та впровадження цих аспектів може сприяти ефективному функціонуванню та розвитку навчальних закладів, а також покращити якість навчання та навчального процесу в цілому.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що диджиталізація закладів вищої освіти має потенціал сприяти формуванню соціальної відповідальності. Цифрові технології можуть стати інструментом для впровадження соціально відповідальних практик, які сприяють розвитку студентів та вищих навчальних закладів в цілому. Модель, запропонована у дослідженні, надає методологічні підходи до формування соціальної відповідальності в закладах вищої освіти. Вона враховує важливість цифрової культури, знань про цифрові технології та рівня диджиталізації для досягнення цілей соціальної відповідальності. Результати дослідження підкреслюють необхідність інтеграції цифрових технологій у процес навчання та управління вищими навчальними закладами. Це може сприяти розвитку соціально відповідальних цінностей у студентів та покращенню взаємодії закладів вищої освіти зі суспільством. Таким чином, висновки дослідження підтверджують, що цифрова трансформація та соціальна відповідальність вищих навчальних закладів взаємопов'язані. Впровадження цифрових технологій із залученням цифрової культури сприяє формуванню соціальної відповідальності та розвитку студентів, а також сприяє успішному функціонуванню та розвитку закладів вищої освіти.

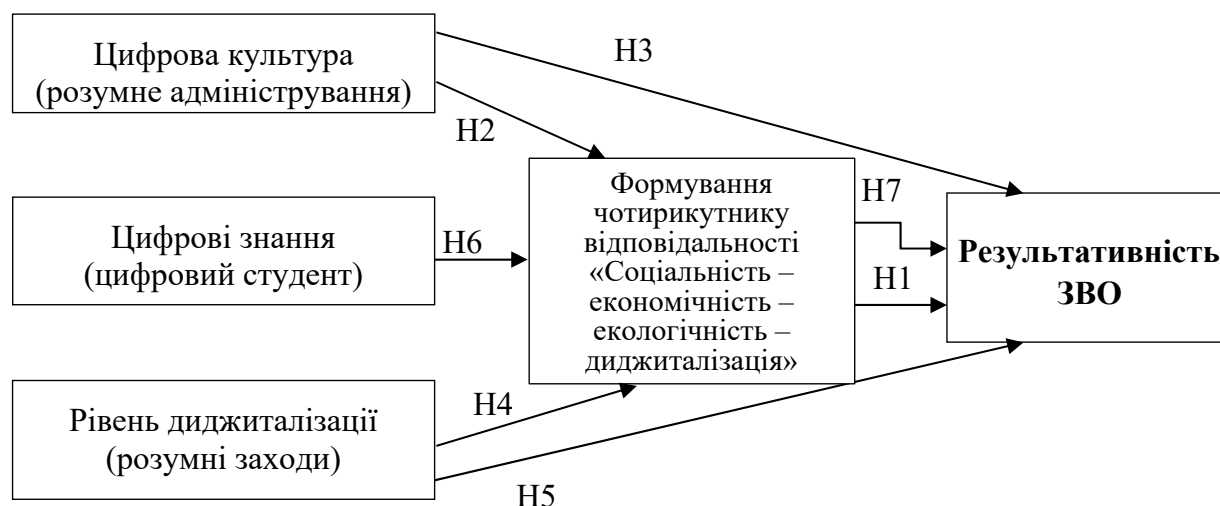

Рис. 1. Взаємозв'язок між цифровою культурою, знаннями про цифрові технології, рівнем диджиталізації та результативністю ЗВО: теоретична модель

Джерело: складено автором

Список використаних джерел:

1. Хопкінс М. Моделювання соціальної відповідальності: теорія та практика. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2015.
2. Манілов О.В. Соціальна відповідальність у системі вищої освіти: концептуальні аспекти. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*. 2018. Т. 26, Вип. 1. С. 88–92.
3. Карасик О.С. Впровадження соціальної відповідальності в управління вищими навчальними закладами. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Економічні науки*. 2019. Вип. 161. С. 173–179.
4. Kuzminska O., Golovanova N. Social responsibility of higher education institutions: theoretical approaches and practical implementation. *Journal of Education Culture and Society*. 2016. Vol. 7. No. 2. P. 127–135.
5. Petrova, I., Pavlova, J. Higher Education Institutions' Social Responsibility: Practices and Challenges. *Revista Espacios*. 2019. Vol. 40. No. 21. P. 10–25.
6. Moe, T.L., Schweitzer, N. B. Understanding the Relationships Between CSR Initiatives and Student Outcomes: A Review and Future Research Agenda. *Journal of Marketing Education*. 2016. Vol. 38. No. 3. P. 147–165.
7. Leisinger, K.M. The Corporate Social Responsibility of Universities. *Journal of Business Ethics*. 2018. Vol. 147. No. 3. P. 499–510.
8. Dauenhauer, P., Pattberg, K. Development of a Comprehensive Framework for Corporate Social Responsibility: Universities as a Contributor to Sustainable Development. *Sustainable Development*. 2018. Vol. 26, No. 2. Pp. 129–141.
9. Holden, R. Universities and Corporate Social Responsibility: Managing the Brand Reputation. *Journal of Communication Management*. 2015. Vol. 19. No. 4. P. 365–378.
10. Shcherbak, V., Ganushchak-Yefimenko, L., Nifatova, O., Shatska, Z., Radionova, N., Danko, Y., & Yatsenko, V. (2022). Using the Model of Benchmarking of Educational Services in a Socially Responsible Education-Innovation Cluster during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Instruction*, 15(2), 951–966.
11. O'Connor, A., Kelly, K. Implementing Corporate Social Responsibility in Higher Education Institutions: Developing Sustainable Futures. London: Routledge, 2020.

References:

1. Hopkins, M. (2015) Modeliuvannia sotsialnoi vidpovidalnosti: teoriia ta praktyka. Kyiv: Vydavnychiy dim "Kyievo-Mohylianska akademiia".
2. Manilov, O.V. (2018) Sotsialna vidpovidalnist u systemi vyshchoi osvity: kontseptualni aspekty. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*. T. 26, Vyp. 1. P. 88–92.
3. Karasik, O.S. (2019) Vprovadzhennia sotsialnoi vidpovidalnosti v upravlinnia vyshchymy navchalnymy zakladamy. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T. H. Shevchenka. Serii: Ekonomichni nauky*. Vyp. 161. P. 173–179.
4. Kuzminska O., Golovanova N. (2016) Social responsibility of higher education institutions: theoretical approaches and practical implementation. *Journal of Education Culture and Society*. Vol. 7. No. 2. P. 127–135.
5. Petrova, I., Pavlova, J. Higher Education Institutions' Social Responsibility: Practices and Challenges. *Revista Espacios*. 2019. Vol. 40, No. 21. P. 10–25.
6. Moe, T.L., Schweitzer, N.B. (2016) Understanding the Relationships Between CSR Initiatives and Student Outcomes: A Review and Future Research Agenda. *Journal of Marketing Education*. Vol. 38. No. 3. P. 147–165.
7. Leisinger, K.M. (2018) The Corporate Social Responsibility of Universities. *Journal of Business Ethics*. Vol. 147. No. 3. P. 499–510.
8. Dauenhauer, P., Pattberg, K. (2018) Development of a Comprehensive Framework for Corporate Social Responsibility: Universities as a Contributor to Sustainable Development. *Sustainable Development*. Vol. 26. No. 2. P. 129–141.
9. Holden, R. (2015) Universities and Corporate Social Responsibility: Managing the Brand Reputation. *Journal of Communication Management*. Vol. 19. No. 4. P. 365–378.
10. Shcherbak, V., Ganushchak-Yefimenko, L., Nifatova, O., Shatska, Z., Radionova, N., Danko, Y., & Yatsenko, V. (2022). Using the Model of Benchmarking of Educational Services in a Socially Responsible Education-Innovation Cluster during the COVID-19 Pandemic. *International Journal of Instruction*, 15(2), 951–966.
11. O'Connor, A., Kelly, K. (2020) Implementing Corporate Social Responsibility in Higher Education Institutions: Developing Sustainable Futures. London: Routledge.

DOI: <https://doi.org/10.32689/2523-4536/68-12>

УДК 332.012.2

Klius Yuliia

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Head of Department of Accounting and Taxation,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Nizhnikov Ilya

Postgraduate,
Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

Клюс Ю.І.

доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1841-2578>

Ніжніков І.М.

аспірант,
Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля

DEVELOPMENT OF THE DEFINITION OF "SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS" AND ITS TRANSFORMATION

РОЗВИТОК ДЕФІНІЦІЇ «СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ» ТА ЇЇ ТРАНСФОРМАЦІЯ

The article substantiates the idea that corporate social responsibility and business social responsibility are separate types of socially responsible behavior of a company. If corporate social responsibility is a variant of socially responsible behavior, the focus of which remains ensuring social security of employees and their families, continuous professional development of personnel, creation of effective and safe workplaces, maintaining the quality of manufactured products, then business social responsibility is another variant, in which compliance with legislation and work with the team are considered as something self-evident. In this case, responsibility to the territory of presence and the local community is brought into the problematic field. Analysis of the mechanisms for implementing social responsibility in practice shows that at the current stage of development, socially responsible business behavior should be elevated to the rank of the main direction of state policy. To achieve the political, economic and social goals facing society, it is necessary to consistently implement large-scale measures to create a social infrastructure of industrial regions, protect and expand the reproduction of natural resources, and create conditions for sustainable socio-economic development. The definition of the concept "Social responsibility of business" has been clarified and it is assumed that this is a mandatory complex activity of industrial enterprises aimed at achieving the goals of sustainable development of the territories of presence, ensuring environmental sustainability, forming human capital and creating a partnership that shares the burden of government spending on social policy. The amount of financial participation directly depends on the total amount of damage caused by production activities. Also, social responsibility of business is understood as mandatory comprehensive activity of industrial enterprises that shares the burden of public expenditure on social policy and is aimed at achieving the goals of sustainable development of the territories of presence, ensuring environmental sustainability, developing human capital, and forming a global partnership.

Keywords: social responsibility for business, corporate social responsibility, development, activity, enterprise.

У статті обґрунтовано уявлення про те, що корпоративна соціальна відповідальність та соціальна відповідальність бізнесу – це окремі види соціально відповідальної поведінки підприємства. Якщо корпоративна соціальна відповідальність – це варіант соціально відповідальної поведінки, фокусом якого залишається забезпечення соціальної захищеності працівників та членів їх сімей, безперервний професійний розвиток персоналу, створення ефективних та безпечних робочих місць, підтримка якості продукції, що випускається; то соціальна відповідальність бізнесу – це інший варіант, при якому дотримання законодавства та робота з колективом розглядається як щось само собою зрозуміле. У проблемне поле при цьому виводиться відповідальність перед територією присутності та місцевою спільнотою. Аналіз механізмів реалізації соціальної відповідальності, що діють на практиці, показує, що на сучасному етапі

розвитку соціально відповідальна поведінка бізнесу має бути зведена в ранг основного напрямку державної політики. Для досягнення політичних, економічних та соціальних цілей, що стоять перед суспільством, необхідне послідовне здійснення великомасштабних заходів щодо створення соціальної інфраструктури промислових регіонів, охорони та розширеного відтворення природних ресурсів, створення умов для сталого соціально-економічного розвитку. Уточнено дефініцію поняття «соціальна відповідальність бізнесу» та передбачається, що це обов'язкова комплексна діяльність промислових підприємств, спрямована на досягнення цілей сталого розвитку територій присутності, забезпечення екологічної стійкості, формування людського капіталу та створення партнерства, що розділяє тягар державних витрат на соціальну політику. Обсяг фінансової участі безпосередньо залежить від сукупного розміру збитків, які завдають виробничої діяльності. Також під соціальною відповідальністю бізнесу розуміється обов'язкова комплексна діяльність промислових підприємств, що поділяє тягар державних витрат на соціальну політику та спрямована на досягнення цілей сталого розвитку територій присутності, забезпечення екологічної стійкості, розвиток людського капіталу, формування глобального партнерства.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу, корпоративна соціальна відповідальність, розвиток, діяльність, підприємство.

Formulation of the problem. In modern science, social responsibility as a separate category has several definitions and reflects the positions of different approaches to the definition of this concept. Most often social responsibility is considered only in the context of various types of responsibility, separating its social aspect. At the present stage of society development the issue of social responsibility of business has become topical. It is interpreted as investment of funds from profits in the development of social sphere, education, health protection, environmental programmes, etc. The economic, socio-political and cultural development of mankind in the last quarter of the twentieth century is taking place under the sign of globalisation. International trade and investments are increasing, diversification of the world financial and labour markets has reached unprecedented levels, the role of transnational companies in global economic processes has significantly increased, global competition has intensified, and systems of global strategic management have emerged.

Analysis of recent achievements and publications. The issue of social responsibility of business was highlighted in their writings by domestic and foreign scientists: M. Friedman, P. Drucker, T. Bredgard, F. Kotler, I. Savchenko and others. The role of social responsibility in the formation of the reputation of enterprises in Ukraine and the use of European experience of state regulation social responsibility was defined in the work of Lypova P. and Bodnaruka O. However, taking into account the European integration vector of the development of the national economy, the issues of bringing social responsibility norms of business into line with European standards are still debatable and need further research.

Therefore, the **purpose** of this study is to formulate a recommendation on the implementation of social responsibility as the basis of the business activity of the enterprise,

to the Ukrainian society, taking into account its values and characteristics.

Presentation of the main material. In Western science, the concept of social responsibility of business began to take shape in the 1950s, when Howard R. Bowen formulated a number of provisions that defined the framework and directions of discussions on the problems of social responsibility of companies [3].

According to H. R. Bowen, it is the entrepreneur as an individual who acts as the main subject of social responsibility of business. Social responsibility is personalised and as long as entrepreneurs take into account the interests of society in their activities, it guarantees the freedom of entrepreneurship.

Later, T. Levitt and M. Friedman formulated a somewhat different approach to the concept of social responsibility, which was called "corporate egoism" [5]. M. Friedman's position is most clearly stated in the article "The social responsibility of business is to increase its profits": "There is only one and only one social responsibility of the business world – to use its resources and engage in activities aimed at increasing profits, subject to the rules of the game, i.e. to engage in open, free competition without deception and fraud" [3]. At the same time, an opposing theory was seen that proposed "making a significant contribution to improving the quality of American life" and known as the "theory of corporate altruism" [6].

A. Carroll clarifies the definition as follows: "the social responsibility of business is a multi-level responsibility, which can be represented in the form of a pyramid, the economic responsibility underlying the pyramid implies a direct obligation of the organisation in the market as a producer of goods and services to satisfy any needs of consumers and thus make a profit" [7].

This was followed by the work of D. Swanson, who placed D. Wood's model in the context of the processes of development of social responsibility principles [5].

By the end of the 20th century, the classical theory of social responsibility was significantly enriched with interpretations and parallel concepts, including the concepts of stakeholders, corporate citizenship, corporate sustainability, and the stakeholder theory of the firm.

This theory should be discussed in more detail, as it is on its principles that the idea of prioritisation of stakeholders' interests is built. The authorship belongs to E. Freeman and M. Clarkson, who convincingly proved that a company derives maximum profit from its activities only if it establishes stable positive relations with stakeholders and takes into account their needs when making strategic decisions [6].

M. Clarkson proposed to divide stakeholders into two groups – primary and secondary. In his opinion, primary stakeholders should include shareholders, investors, consumers, employees, suppliers, the government and any local communities, while secondary stakeholders include everyone else. In addition, M. Clarkson developed the principles of stakeholder management, called the "M. Clarkson Principles" [3]:

1. Managers should recognise and actively support their concern for all legitimate stakeholders and take their interests into account when making decisions and carrying out operations.

2. Managers should listen to the views of stakeholders and openly discuss with them emerging issues and opportunities for co-operation, as well as the risks they face in engaging with the corporation.

3. Managers should adapt processes and behaviours to the interests and capabilities of stakeholders.

4. Managers should recognise the interdependence of their actions and their outcomes on stakeholders; they should strive to achieve an equitable distribution among stakeholders and the burdens associated with the corporation's activities, taking into account the risks and vulnerabilities of stakeholders.

5. Managers should cooperate with other entities, both public and private, to minimise the risks and damages associated with the corporation's activities, or where they cannot be avoided, to compensate them adequately.

6. Managers must completely avoid activities that may jeopardise inalienable human rights, such as the right to life, or cause risks that, on analysis, would be clearly unacceptable to the relevant stakeholders.

7. Managers should be aware of the potential conflicts between their managers should be aware of potential conflicts between their own role as a corporate stakeholder: their legal and

moral responsibility to the interests of other stakeholders, the breadth of society's expectations in terms of manifestations of social activities of business" [5].

M. Porter and M. Kramer's reactive model of social responsibility of business is of considerable interest. It is based on the fact that the achievement of both social and economic progress should take into account the principles of value creation [4]. Value is defined as the ratio of the received benefit to the corresponding costs, and not only as a benefit in itself. The idea of value creation has long been recognised in business, where profit is understood as the sum of customer receipts minus costs incurred. However, addressing social issues has rarely been seen by business as an opportunity to create economic value – on the contrary, it is usually given secondary attention. In the social sector, thinking in terms of social value is even rarer. Public organisations and government agencies often view success either from the perspective of social outcome or from the perspective of money spent.

The world's largest corporations worked very well together and supported government initiatives to address the pandemic. The main mechanisms are the organisation of remote work and customer service, support of medical institutions, organisation of food, medicines, protective equipment supply, organisation of information flow and other services. Large companies have provided invaluable financial assistance to regions, non-profit organisations, foundations and the territories where they operate.

We consider it necessary to note that, despite the impressive number of studies, the conceptual basis and conceptual apparatus of social responsibility remained underdeveloped, so it is advisable to clarify the essence of the concept of "social responsibility of business" in the framework of confirming the hypothesis of this research.

The systematisation of knowledge and generalisation of theoretical justifications of various authors suggests that at the moment there is no exhaustive characterisation of the concept of social responsibility of business and its structural elements. It is mainly about attempts to outline the general boundaries, directions and trends in the development of the phenomenon under study.

A number of authors suggest that it is impossible to talk about the category of the concept of social responsibility of business, as there are theoretical and methodological problems, in particular, the so-called "terminological confusion", i.e. the problem of identifying the category is not solved

even at the lower level of abstraction, i.e. the problem of the category is not solved even at the the lower level of abstraction, as it is impossible to pass a term – concept – category. concept – category.

We do not quite agree with the above-mentioned point of view and believe that today we can already talk about a unified approach to the understanding of social responsibility of business and distinguish this concept from the concept of "corporate social responsibility". This consideration is based on the fact that the attributes of socially responsible business conduct have already been sufficiently detailed and its structure has been studied. The attributes are virtually unanimously considered to include:

1) full compliance with the current legislation in all its directions;

2) socially responsible behaviour must comply with the ethical requirements of society;

3) rational response to the expectations of stakeholders, which implies maintaining a balance between the realisation of own interests and counter expectations, as stakeholders have their own interests and expectations, as stakeholders always have quite a lot of expectations and requirements to the business: financial, economic, environmental, social, and not always the business can meet them without prejudice.

The opinion that socially responsible behaviour of an entrepreneur is exclusively voluntary is quite common, but we believe that the principle of voluntariness cannot be considered in relation to the concept of "socially responsible business behaviour", it contradicts the meaning of the first general principle – compliance with the law, which is essentially coercive, not voluntary.

Corporate social responsibility is ensured by the relevant norms of labour and tax legislation, the issue of voluntary implementation of business obligations to employees is not considered even in a theoretical approximation.

In this point, a certain contradiction arises: business responsibility to employees is considered in the context of a normative obligation, and to the territory of presence – a voluntary one. From our point of view, this position is illogical. At each structural level, social responsibility should be stipulated and regulated by separate normative acts, starting with the fulfilment of obligations to employees, which does not cause any objections and ending with the regulation of forms of implementation of social responsibility of business, but this position in some cases causes condemnation.

De facto in the scientific literature there is a confusion of the concepts of "corporate social

responsibility" and "social responsibility of business", in the works of different authors when analysing interpretations one can find the same definitions for both terms. The Big Economic Dictionary defines social responsibility of business in two senses: "social responsibility of business" and "social responsibility of business". in two senses [2]:

1) the actions of an organisation taken for the benefit of society voluntarily rather than as required by law;

2) the concept that companies should actively care about the welfare of society as a whole".

Another dictionary of economic terms interprets this concept as "a conscious attitude of the subject of social activity to the requirements of social necessity, civic duty, social tasks, norms and values, understanding of the consequences of the activity for certain social groups and individuals, for the social progress of society". Modern business interprets social responsibility as "a principle that should be at the heart of business to ensure the well-being of society, not only to maximise the social progress of society".

The multiplicity of approaches to the analysed phenomenon predetermines the presence of a large number of concepts related to the concept under study:

– business ethics – business ethics based on honesty, openness, fidelity to the given word, ability to act in the market in accordance with the current legislation and existing traditions;

– philanthropy – consists in the responsibility of business to shareholders to maintain the efficiency and profitability of the company". The legal component refers to the compliance of activities with legislation, such as meeting tax obligations and avoiding grey schemes. The ethical component implies compliance of the company's activities with norms and values that are not enshrined in legislation but are accepted in society."

– charity – support of the arts, private and public educational institutions, corporate volunteering, projects that improve the quality of life of the community";

– social policy of the company – a system of social protection, provision of necessary working conditions, productivity of employees and adequacy of their remuneration, development and use of their creative initiative, improvement of their general educational level and professional growth, formation and support of labour relations and social partnership, influence on improvement of housing and cultural and living conditions of employees, as well as implementation of other measures of social nature;

When it comes directly to social responsibility, some authors apply the term "corporate social responsibility":

- an organisation's awareness of problems beyond the narrow economic, legal and technical requirements and its response to these problems to achieve public benefit, alongside the traditional economic benefits sought by the organisation.

- a system of ethical norms, corporate values and principles that underpin the organisation's activities and define its strategy, allowing it to reduce to the minimum possible limit the risks of social, environmental and economic problems, to increase the organisation's competitiveness, to ensure its sustainability in the long term and to contribute to solving global problems;

- corporate social responsibility is a set of voluntary and coordinated commitments developed with the participation of key stakeholders, accepted by the organisation's management, with special consideration of the opinions of the personnel and shareholders, implemented mainly at the expense of the organisation's funds and aimed at implementing significant internal and external social programmes, the results of which contribute to the development of the organisation, improvement of its reputation and image, establishment of corporate identity, development of the corporate brand, as well as expansion of partner relations with the state, business partners, local communities and civil organisations;

- corporate social responsibility is a philosophy of the organisation's behaviour in society, focused on the implementation of consistent economic, social and environmental activities aimed at meeting the needs and expectations of stakeholders.

Other specialists talk about the social responsibility of a business and/or a firm without applying the term "corporate":

- business social responsibility is "a tool with which to influence society, ensuring sustainable development";

- a voluntary contribution to the development of society in the social, economic and environmental spheres, linked directly to the company's core business and going beyond the regulatory minimum;

- the organisation's responsibility for the impact of its decisions and activities on society and the environment through transparent and ethical behaviour that: promotes sustainable development, including the health and well-being of society; takes into account the expectations of stakeholders;

- complies with applicable legislation and is consistent with international norms of behaviour" (ISO 26000 standard).

Modern interpretations of the concept of "social responsibility of business" offer the following options for interpreting the phenomenon:

- a business imperative that has a direct impact on company management, decision-making on innovation, motivation and well-being of employees. Adherence to the principles of social responsibility helps to attract investors' attention and gain extensive access to financial resources;

- a company's rational response to the system of conflicting expectations of stakeholders, aimed at sustainable development of the company;

- a mechanism for creating an image of the organisation, which ultimately contributes to the main goal of the business – profit making, expansion of sales markets, etc.;

- willingness to incur optional social costs beyond the limits set by labour, environmental and tax legislation;

- a new system of views and principles of doing business, which is oriented to the needs and expectations of stakeholders and to the company's performance in the triple bottom line.

Having analysed the above interpretations, let us highlight the distinctive features of the concepts of "corporate social responsibility" (hereinafter referred to as CSR) and "social responsibility of business" (hereinafter referred to as SRB) (see Table 1).

There is every reason to believe that corporate social responsibility and business social responsibility are separate types of a company's socially responsible behaviour. The choice of a socially responsible behaviour option, in our opinion, depends on the sectoral affiliation of a business entity.

Corporate social responsibility (CSR) is such a variant of socially responsible behaviour that, although it implies maintaining favourable conditions in the regions of activity, considers this direction rather as an accompanying one. The focus of CSR remains the provision of social security for employees and their families, continuous professional development of personnel, creation of efficient and safe workplaces, and maintenance of product quality. In other words, the CSR concept implies conducting activities in one's own interests; however, the company understands that for a prosperous existence it needs to maintain favourable interaction with the leading stakeholders and therefore includes social aspects in its sphere of interests, but the business

Table 1

Key characteristics of CSR and SRB concepts

CSR	SRB
Good faith fulfilment by the business of its obligations – timely payment of wages and salaries, payment of taxes, production of products and provision of services in compliance with all technical, technological and other standards, compliance with environmental safety, compliance with measures to ensure labour safety.	Activities are fully compliant not only with current legislation, but also with the ethical requirements of society.
Development of intra-company relations on the basis of social partnership, direct consideration of employees' interests, including: - provision of a package of social benefits and preferences; - investments in professional training, retraining and advanced training of personnel; - own housing and pension programmes; - social programmes aimed at employees' family members family members of employees.	Considering not only the interests of its of its employees and their families, but also representatives of the local community The interests of its employees and their families, as well as representatives of the local community, finding a balance between the demands of stakeholders and own expectations from business realisation.
Voluntary fulfilment of commitments to the community in the form of a positive response to stakeholder expectations.	Aligning the interests of business and society by removing contradictions between different institutional arrangements.

entity sets the scope of their implementation independently.

Social Responsibility of Business (SRB) is another option, where compliance with legislation and work with the team is taken for granted, and responsibility to the territory of presence and local community is brought into the problem field.

The activities of extractive and processing industries, unlike those of the service sector, often result in additional economic damage to the regions in which they operate; such damage is associated with losses in the quality of the environment and, consequently, with losses in the quality and standard of living of the population. living standards of the population.

Social responsibility of business, in our opinion, should include mandatory implementation of measures to either prevent or mitigate collateral damage, as well as work to establish a dialogue with the public and resolve conflicts, since the activities of industrial enterprises are often accompanied by opposition from the local population. Given the modern information availability, a negative public reaction causes virtually instant damage to a company's reputation, including at the international level.

Conclusion. Thus, social responsibility of business, in our opinion, is an activity aimed at

achieving the goals of sustainable development of the territories of presence, ensuring environmental sustainability, development of human capital, formation of a global partnership for the implementation of sustainable development principles and sharing the burden of public expenditure on social policy, with the amount of financial participation directly depending on the total amount of damage caused by production activities. The analysis allowed us to conclude that corporate social responsibility and social responsibility of business are different types of socially responsible behaviour of companies. In our opinion, the choice of socially responsible behaviour depends on the sectoral affiliation of the business entity.

In general, we propose to consider that social responsibility of business is a mandatory complex activity of industrial enterprises aimed at achieving the goals of sustainable development of the territories of presence, ensuring environmental sustainability, development of human capital, formation of global partnership for the implementation of sustainable development principles and sharing the burden of public expenditures on social policy, with the amount of financial participation directly dependent on the total amount of damage caused by industrial activities.

References:

1. Bobko L. O., Mazyar A. V. (2019). Problems of corporate social responsibility in Ukraine. *Efficient economy*. Available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7043>
2. Bondaruk T. G., Bondaruk I. S. (2020). The economic nature of the organizational and economic mechanism of social responsibility of business. *Scientific Bulletin of the National Academy of Statistics, Accounting and Auditing: Coll. Science*, 57–64. DOI: <https://doi.org/10.31767/nasoa.1-2.2020.06>

3. Yevtushenko V. A. (2013) Assessment of corporate social responsibility: methods, objects, indicators. *Bulletin of NTU KhPI*, 53–63.
4. Kussyk N. L., Kovalevskaya A. V. (2012) Methodical approach to assessing the effectiveness of socially responsible activities of the enterprise. *Problems of the economy*, 137–141.
5. Zateyshchikova O. O. (2014). Analysis of approaches to assessing corporate social responsibility. *Bulletin of socio-economic research*, 189–194.
6. Novikova O. F., Deich M. E., Pankova, O. V. and others (2013). Diagnosis of the state and prospects of social responsibility in Ukraine (expert assessments): monograph, 296.
7. Seliverstova L. S., Losovskaya N. V. (2019). Approaches to the formation of organizational and economic mechanism for managing corporate social responsibility. *Economy and state*, 13–16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.7.13>
8. Stanasyuk N. S., Pasinovich I. I., Murza V. M. (2020). Tendencies of development of corporate social responsibility and methodological aspects of its estimation. *Modern questions of economy and law: coll. science*. Kyiv: Kyiv National Medical University, 31–43.
9. O'Neill Kayla (2020). 16 CSR Facts You Need To Know. Available at: <https://www.globalgiving.org/learn/listicle/csr-facts-you-need-to-know2020>
10. Stobierski Tim (2021). 15 eye-opening corporate social responsibility statistics. Harvard business school online. Available at: <https://online.hbs.edu/blog/post/corporate-social-responsibility-statistics>
11. Nafi Jannatun (2018). Different Types of Corporate Social Responsibility (CSR). Available at: <https://www.transparenthands.org/different-types-of-corporate-social-responsibility-csr/>
12. Telford Nicola (2021). A List Of Statistics That Demonstrate The Importance Of CSR. Available at: <https://viewsforchange.com/list-statistics-demonstrate-importance-csr/>
13. Pacific Oaks College publications (2021). Breaking down the 4 types of corporate social responsibility. Available at: <https://www.pacificoaks.edu/voices/business/breaking-down-the-4-types-of-corporate-social-responsibility/>
14. Indeed Editorial Team (2021). What Is Social Responsibility? Types and Examples. Available at: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/social-responsibility>

Список використаних джерел:

1. Бобко Л. О., Мазяр А. В. Проблеми корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Ефективна економіка*. 2019. № 5. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7043>
2. Бондарук Т. Г., Бондарук І. С. Економічна природа організаційно-економічного механізму соціальної відповідальності бізнесу. *Науковий вісник Національної академії статистики, обліку та аудиту: зб. наук. пр.* 2020. № 1–2. С. 57–64. DOI: <https://doi.org/10.31767/nasoa.1-2.2020.06>
3. Євтушенко В. А. Оцінка корпоративної соціальної відповідальності: методи, об'єкти, показники. *Вісник НТУ «ХПІ»*. 2013. № 46 (1019). С. 53–63.
4. Кусик Н. Л., Ковалевська А. В. Методичний підхід до проведення оцінки ефективності соціальної відповідальності діяльності підприємства. *Проблеми економіки*. 2012. № 3. С. 137–141.
5. Затеїшчикова О. О. Аналіз підходів до оцінки соціальної відповідальності бізнесу. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2014. № 2 (53). С. 189–194.
6. Новікова О. Ф., Дейч М. Є., Панькова О. В. та ін. Діагностика стану та перспектив розвитку соціальної відповідальності в Україні (експертні оцінки) : монографія. Донецьк, 2013. 296 с.
7. Селіверстова Л. С., Лосовська Н. В. Підходи до формування організаційно-економічного механізму управління соціальною відповідальністю бізнесу. *Економіка та держава*. 2019. № 7. С. 13–16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.7.13>
8. Станасюк Н. С., Пасінович І. І., Мурза В. М. Тенденції розвитку корпоративної соціальної відповідальності та методологічні аспекти її оцінювання. *Сучасні питання економіки і права : зб. наук. праць*. Київ : КиМУ. 2020. Вип. 2 (12). С. 31–43.
9. Kayla O'Neill (2020). 16 CSR Facts You Need To Know. URL: <https://www.globalgiving.org/learn/listicle/csr-facts-you-need-to-know2020>
10. Stobierski Tim (2021). 15 eye-opening corporate social responsibility statistics, Harvard business school online. URL: <https://online.hbs.edu/blog/post/corporate-social-responsibility-statistics>
11. Nafi Jannatun (2018). Different Types of Corporate Social Responsibility (CSR). URL: <https://www.transparenthands.org/different-types-of-corporate-social-responsibility-csr/>
12. Telford Nicola (2021). A List Of Statistics That Demonstrate The Importance Of CSR. URL: <https://viewsforchange.com/list-statistics-demonstrate-importance-csr/>
13. Pacific Oaks College publications (2021). Breaking down the 4 types of corporate social responsibility. URL: <https://www.pacificoaks.edu/voices/business/breaking-down-the-4-types-of-corporate-social-responsibility/>
14. Indeed Editorial Team (2021). What Is Social Responsibility? Types and Examples. URL: <https://www.indeed.com/career-advice/career-development/social-responsibility>

Наукове видання

**НАУКОВІ ПРАЦІ
МІЖРЕГІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ
УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ
ЕКОНОМІЧНІ НАУКИ**

Випуск 1 (68), 2023

Засновано 2001 року
Видання виходить 6 разів на рік

Відповідальний за випуск *Т. К. Валицька*
Коректор *А. А. Тютюнник*
Комп'ютерне верстання *Ю. Г. Войтюк*

Підписано до друку 31.01.2023 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум. друк. арк. 5,81.
Наклад 100 прим.

Надруковано: Видавничий дім «Гельветика»
65101, Україна, м. Одеса, вул. Інглєзі, 6/1
Телефони: +38 (095) 934 48 28, +38 (097) 723 06 08
E-mail: mailbox@helvetica.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 7623 від 22.06.2022 р.